

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ YAYIN ORGANLARINDAN
SİRÂT-I MÜSTAKÎM'DE
KADIN VE AİLE**

Yüksek Lisans Tezi

Kerim BAYRAM

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Eyüp BAŞ

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ YAYIN ORGANLARINDAN
SİRÂT-I MÜSTAKÎM'DE
KADIN VE AİLE**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Eyüp BAŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Nahide BOZKURT

Doç. Dr. Eyüp BAŞ

Doç. Dr. Durmuş ARIK

.....

.....

.....

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 08 / 11 / 2010

ÖNSÖZ

Osmanlının son dönemi her alanda bir arayış dönemi olmuştur. Bu arayış, geri kalmışlıktan kurtuluş çaresinin arayışıdır. Bu durum Batıcılık, İslamcılık, Tükçülük ve Osmanlıcılık gibi çeşitli fikir akımlarının doğmasına sebep olmuştur.

Mehmet Akif ERSOY ve arkadaşları 1908 yılında çıkarmaya başladıkları *Sırât-ı Müstakîm* Mecmuasındaki yazılarla, ülke problemlerine çözüm önerileri sunmuşlar, Osmanlının asırlar boyu dünyada söz sahibi olmasını sağlayan değerlerden yüzçevrilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Geri kalmışlıktan kurtuluş çaresini Batı'ya yönelmede ve her alanda Batı'yı taklitte arayan Batıcılarla dergi üzerinden tartışmışlar ve onların karşı çıktıkları fikirlere cevaplar vermişlerdir.

Kadın ve aile konusu da *Sırât-ı Müstakîm* dergisindeki bu tartışmalardan nasibini almıştır. Kadın ve aile konusunun hangi yönleriyle bu tartışmada ele alındığı, bu konuda neden Batı'yı taklidin mümkün olamayacağı, Batılı düşünürlerin kadının Batı'daki statüsü konusundaki görüşlerinin neler olduğu, Osmanlı toplumunda kadının görev ve sorumluluğunun nasıl belirleneceği, aile yapısı, aile içi münasebetler vb. konuların sıkça dergide ele alındığı, tartışıldığı, okurların aydınlatılmaya, konuyla ilgili eğitime çalışıldığı görülmüştür.

Bu çalışmamızda kadın ve aile konusunun *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde hangi yönleriyle ve ne düzeyde ele alındığını araştırdık. Tez çalışmamızla bu alanda önemli bir boşluğu doldurmayı umuyoruz.

Tez konusu belirlediğimiz ilk günden beri samimi yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Eyüp BAŞ Bey'e, bana çalışma ortamı hazırlayan eşime, çalışmam nedeniyle kendilerine fazla zaman ayıramamamı anlayışla karşılayan kızlarım Kadriye ve Ebrar Duru'ya, doküman ve kaynak desteğiyle çalışmamda emeği geçen tüm mesai arkadaşlarıma, özellikle Murat LALOĞLU ve Şahabettin GEDİK'e sonsuz teşekkürlerimi arz ediyorum.

Kerim BAYRAM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	4
B. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	5
C. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GAZETE VE DERGİLERİNİN KADIN ALGISI...7	

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN

A. Kadın Erkek Farklılığı.....	11
a. Fiziki Farklılıklar.....	13
1. Beş Duyu Farklılıkları.....	13
2. Boy ve Kilo Farklılıkları.....	15
3. Beyin Yapısındaki Farklılıklar.....	16
4. Akıl ve Zeka Farklılıkları.....	18
b. Ruhî Farklılıklar.....	19
c. Çalışma Hayatı (Maişet) Yönünden Farklılıklar.....	22
d. Sosyal Hayattaki Farklılıklar.....	24
e. Eğitim Yönünden Farklılıklar.....	26
B. Kadın ve Sosyal Hayat.....	28
a. Kadının Çalışması.....	29
1. Kadının Çalışmasının Gerekliğini Savunanlar.....	30
2. Kadının Çalışmasındaki Güçlükler.....	32
b. Kadının Eğitimi.....	39
1. Kadının Eğitiminin Önemi.....	40
2. Kadın Eğitim Kurumları ve Programları.....	43
3. Kadının Eğitiminde Ölçü.....	45
4. Kadının Eğitiminde Karşılaşılan Güçlükler.....	49
c. Kadın-Erkek Münasebetleri.....	53
1. Kadın Algısı ve Görev Dağılımı.....	53

2. Ortam Paylaşımı.....	56
d. Kadın ve Kültürel Faaliyetler.....	60
e. Kadın Eğlenceleri.....	62
C. Kadın ve Tesettür.....	66
a. Tesettürün Faydaları.....	70
1. Tesettürün Akli, Düşünceyi ve İradeyi Kuvvetlendirmesi.....	71
2. Tesettürün Kötülüklerden Koruması.....	72
3. Tesettürün Aile Mutluluğuna Katkısı.....	76
b. Tesettür Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar.....	78
c. Tesettür Karşıtlarının Karalama Faaliyetleri (Provakasyon).....	86
d. Tesettürden Muaf olanlar.....	90
e. Tesettür ve Özgürlük Bağlantısı.....	91
D. Kadın Hürriyeti.....	93
E. Kadının İstismarı.....	99
F. Üçüncü Cins (Çalışan Kadın).....	102
G. Değerlendirme.....	104

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE

A. Ailenin Oluşumu: Evlilik ve Nikâh.....	106
a. Evliliğin Önemi.....	106
b. Evlilik Şartları.....	108
c. Evlilik Engelleri.....	109
B. Evliliğin Maksatları.....	112
a. Tenasül.....	112
b. İffet ve Namusu Koruma (Muhafaza-yı İffet).....	113
C. Ailede Mutluluğun Tesisi.....	115
a. Sevgi.....	116
b. Görev Paylaşımı.....	118
1. İç İşleri (Ev Yönetimi).....	120
2. Dış İşleri (Çalışma Hayatı).....	125

D. Ailede Kadının Annelik Görevi.....	129
a. Hamilelik.....	130
b. Doğum.....	132
c. Emzirme.....	133
d. Çocuk Terbiyesi.....	134
e. Terbiyeden Mahrum Sokak Çocukları (Küfeli Çocuklar).....	137
E. Annelerin Maruz Kaldığı ve Yaptığı Yanlışlar.....	143
a. Doğum Sırasındaki Yanlış Uygulamalar.....	144
b. Lohusalık Zamanındaki Yanlış Uygulamalar.....	145
c. Çocuğun Beslenmesindeki Yanlış Uygulamalar.....	146
d. Yanlış Teşhis ve Tedavi Uygulamaları.....	148
e. Çocuk Terbiyesindeki Hatalı Uygulamalar.....	151
F. Taaddüd-ü Zevcât (Çok Kadınla Evlilik) ve Sebepleri.....	153
a. Tek Evlilikten Tenasül Olmaması.....	156
b. Erkeklerin Çok Evliliğe Fitraten Meyilli Oluşları.....	157
c. Zorunlu Haller.....	159
1. Zevcenin Yetersizliği Sebebiyle Harama Düşme Korkusu.....	159
2. Hayız, Hamilelik ve Menapoz Süreleri.....	160
G. Taaddüd-ü Ezvâc (Çok Kocalık).....	161
H. Evliliğin Sû-i İstimali.....	162
I. Evliliğin Sonlandırılması: Boşanma (Talak).....	164
a. Boşanma Sebepleri.....	167
b. Boşanma Oranları.....	169
c. Boşanma Yektisi ve Kullanımı.....	171
1. Boşanma Yetkisinin Kadına Verilmesi.....	171
2. Boşanma Yetkisinin Mahkemeye Verilmesi.....	172
3. Boşanma Yetkisinin Erkeğe Verilmesi.....	175
J. Değerlendirme.....	177
SONUÇ.....	178
TEZ ÖZETİ.....	180
ABSTRACT.....	181
KAYNAKÇA.....	182

KISALTMALAR

- (as) : Aleyhisselam
(cc) : Celle celalühu
Hz. : Hazreti
(ra) : Radıyallahu anh
S. : Sayı, Adet
s. : Sayfa
SM : *Sırât-ı Müstakîm*
(sav) : Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Tsz. : Tarihsiz
vb. : Ve benzeri
vs. : Ve saire

GİRİŞ

Sırât-ı Müstakîm dergisi II. Meşrutiyet’le birlikte Kanun-u Esâsi’nin yeniden uygulamaya konulmasından kaynaklanan özgürlükleri kullanarak 27 Ağustos 1908 Perşembe günü ilk sayısıylâ İstanbul’da yayın hayatına başlamıştır. 29 Şubat 1912 tarihinde yayınlanan 182. sayı ise derginin bu adla yayınlanan son sayısıdır. Çünkü bu tarihe kadar dergiyi Ebulula ile birlikte çıkaran Eşref Edip, 183. sayıdan itibaren *Sebilü’r-Reşad* adıyla ve yalnız başına çıkaracaktır. *Sırât-ı Müstakîm*’in bu dört yıllık zaman dilimi içerisinde birçok alanda olduğu gibi “Kadın ve Aile” konusundaki yazılarıyla okurlarını aydınlattığı görülmüştür. Dergi toplumun temelini oluşturan aile ve aileyi ayakta tutan kadın konusunda önemli, tutarlı ve duyarlı tespit ve değerlendirmeleriyle topluma yön vermiştir. Özellikle her alanda olduğu gibi Batı taklitçiliğini savunanlara karşı, kadın ve aile konusunda Batı’yı taklidin mümkün olamayacağını savunmuş, halkı bu konuda bilinçlendirmeye çalışmıştır.

Sırât-ı Müstakîm dergisinin yazar kadrosunu oluşturan Mehmet Akif ERSOY ve arkadaşlarını Hayrettin KARAMAN, *İslam’da Kadın ve Aile* adlı kitabında “Alternatif Kültürcüler” olarak vasıflandırmaktadır. Onların kadın konusundaki bakış açılarını “Bunlar İslam kadını tipini, İslam’ın aydınlatıcı naslarının evrensel olanlarından çıkarmış (tespit etmiş) ve dünyaya ‘Örnek kadın’ tipi olarak takdim etmeye çalışmışlardır.”¹ cümeleriyle ifade etmiştir.

Sırât-ı Müstakîm aydını, kadın ve aile konusunu sadece savunmacı bir yaklaşım ya da Batı karşıtlığıyla ele almamıştır. Onlar önce durum tespiti yapmış, kadın ve erkek arasındaki yaratılış özellikleri ile görev ve sorumlulukların paylaşımı arasında bağlantı kurmuşlardır. Bu sayede daha sağlıklı bir görev ve sorumluluk tespitine imkân bulmuşlardır. Bu şekilde hareket edilirse daha doğru ve sağlıklı bir toplum yapısı oluşturulabileceğini vurgulamışlardır.

II. Meşrutiyet Döneminin fikir akımlarından İslamcılığı benimseyen Mehmet Akif ve arkadaşları, erkek ve kadın arasındaki yaratılış farklılıkları göz önünde

¹ Hayrettin Karaman, *İslam’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, s.12

bulundurularak yapılan görev dağılımını, erkeği kadından üstün görme veya kadını aşağılama olarak değerlendirmemişlerdir. Batıcılık akımını benimseyenler ise İslamcıların kadın-erkek ilişkisindeki bu tutumunu “erkeği üstün göreme ve kadını aşağılama” olarak değrelendirmişler ve eleştirmişlerdir. Kadına sınırsız görev ve sorumluluk yüklemeyi kadın hak ve özgürlükleri adına doğru bir davranış olarak değerlendirmişlerdir. *Sırât-ı Müstakîm* yazarları ise toplumda kadın ve erkek arasında görev ve sorumluklar belirlenirken yaratılış özelliklerinin göz önünde bulundurulmadan eşitlik ilkesine göre hareket edilmesini doğru bulmamışlardır. **“Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar...”** (Bakara, 2/286) ayetinin uyarısıyla gücünün yetmeyeceği görevleri kişiye yüklemenin eşitlik değil haksızlık olduğunu savunmuşlardır.

Derginin yazarlarından Mehmet Fahreddin’in şu sözleri o dönemin kadın algısına ışık tutacak, kadın ve erkek arası ilişkilerin şekillenmesi konusunda yazarın bakış açısını yansıtacak mahiyettedir: “Kadınlar ırzdır, namustur, onları muhafaza etmek erkeklerin en birinci vazifelerinden biridir.”² Bu sözlerle yazar erkeğin koruyucu özelliğine vurgu yapmanın yanında, kadın konusunun kadından çok erkeğin ve ailenin onurunu, şerefini ilgilendirdiğine işaret etmektedir.

Farklı özelliklerle yaratılmış olmak ne erkek, ne de kadın için üstünlük ya da aşağılık sebebi değildir. Mehmet Akif bu gerçeği Mısırlı yazar Ferid Vecdi (1878-1954)’den tercüme ettiği bir yazısında dile getiriyor. Bazı yönlerden erkeğin kadından güçlü ve ileri özellikleri olduğunu vurgulurken; aynı şekilde kadının da erkekten üstün ve ileride olduğu özelliklerine vurgu yapıyor. Görev dağılımının da bu özelliklere göre yapılmasının haksızlık değil adalet olacağını: “Kadın, şerîf bir mahlûktur ki, kudret-i fâtıra, nev’i insaniyetin teksirine tahsis etmiştir. Bu nazardan vazifesi gayet ulvidir. Erkek bu hususta onunla müsabakaya kudreyâb olamaz.

Zaten bu vazifey-i mühimmeyi eda edebilmesi için Halık-ı Hakîm, kadını muhtaç olduğu aza ile teçhiz etmiştir. O uzuvları da kemâl-i zinet ve intizam ile ibda’ eylemiştir (yaratmıştır). Hele bu vazifenin istilzam ettiği (gerekirdiği) şeylere im’an

² Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.142 (26 C.evvel 1329), s.183

ile (dikkatle) bakılınca görülür ki, dest-i fitrat kadını yalnız onun için, o vazife için yaratmıştır. Bu sebepten kadının bünyesiyle erkeğin bünyesi arasındaki ihtilaf, bu iki cinsin aynı meydan-ı musabakada bulunmaları için yaratılmış olmadıklarını bedaheten natık olacak derecede azimdir.”³ sözleriyle ifade etmektedir.

Batı'nın iyi yönlerini örnek almaya karşı olmamakla birlikte körü körüne Batı taklitçiliğine karşı çıkılarak Osmanlıyı Osmanlı yapan değerlerin doğru anlaşılması, doğru yorumlanması ve hayata geçirilmesinin gereği fikri, derginin başyazarı olan Mehmet Akif tarafından dile getirilmektedir.

Kadın ve aile konusu neden önemliydi? *Sırât-ı Müstakîm* dergisi yayın hayatına başlar başlamaz neden kadın ve aile konusuna yer veriyordu? Bu sorulara Mehmet Akif “Müslüman Kadını” başlığıyla 17 sayı boyunca tercümesini yayınlacağı aynı isimli kitabın takdim yazısında şu cümlelerle cevap veriyor. “Vaktiyle Mısır’da da aynı mesele (kadın konusu) meydan-ı münakaşaya çıkmış; mesturiyyet aleyhinde, lehinde yazılar yazılmıştı. Muhalifinin en şiddetlisi Kasım Emin Bey⁴ idi. Bu zat *El-Mer’etü’l-Cedîde ve Tahrîrü’l-Mer’e* namında iki eser neşretti. Bittabi’ ağır ağır mukabeleler gördü.

Biz o zaman Ferid Vecdi’nin –bugün Mısır Cemi’yet-i Milliyesi reîsidir– müdâfaasını görmüş, hatta tercüme etmiş idik. Bu nüshadan itibaren neşrine başlayacağız. Kendimizden de birkaç söz söylemek isterdik; lakin tercüman olacağımız Zat meseleyi etrafiyla tetkik etmiştir. Onun için sözü ehline bırakmayı daha münasip gördük.”⁵ Bu cevabî açıklamadan anlaşılıyor ki Mehmet Akif ve Ferid Vecdi arasında sıkı bir fikir bağı vardır. Onun düşüncelerini kendisi çok beğendiği ve benimsediği gibi, ilk fırsatta okurlarıyla da paylaşmaya çalışmıştır.

³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.57

⁴ Mısırlı yazar Kasım Emin (1863-1908) *El-Mer’etü’l-Cedîde/Modern Kadın ve Tahrîrü’l-Mer’e/Kadının Hürriyete Kavuşturulması* kitaplarının yazarıdır. Mısır’da modern kadın savunucularındandır.

⁵ Mehmet Akif, “Bir İki Söz”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.42

Kadın konusunda yazı yazacakların göz önünde bulundurmaları gereken önemli bir hususa değinen Ferid Vecdi (1878-1954) şu sözlerle yazısına başlıyor: “Bize gelince, biz ahvâl-i içtimâiyeye dâir bir söz söyleyeceğimiz zaman, her şeyden evvel şu içinde bulunduğumuz âlem-i kevnin mâhiyetini, ahvâl-i umûmiyesindeki noksan ve kemâlin miktârını, o noksan ve kemâlin insanın ahvâl ve atvârıyla olan münâsebetini nazar-ı dikkate almalıyız. Zîrâ bu nokta-i nazar i’ mâna (dikkate) almadıkça, ne vereceğimiz hükümler hatadan selamet bulur, ne de telkin edeceğimiz vesâyâ (nasihatler) tahakkuku muhal olan bir takım hayallerden mücerred olur.

Mesela kadına dâir söz söyleyeceğimiz vakit, evveleminde gözeteceğimiz cihet şu olmalıdır ki: Biz –beşere mensup– bir kadın hakkında, hem de bütün efrâdı kezâlik –beşere mensup– olup her birinin birçok hevesâtı, nefsâni temâyülâtı, tabiî nakâisi bulunan –insanlar– arasında yaşamakta olan bir kadın hakkında söz söyleyeceğiz. İşte bir bu ciheti, bir de kendimizin masâib (güçlükler) ve şurûrdan (şerden, kötülükten) müberrâ olmayan bu âlem-i arzda bulunduğumuzu fikrimize iyice yerleştirmeliyiz.

Şüphe yoktur ki, eğer kadınlar hakkında serd-i mutâlaâta kalkışmazdan evvel bu usûle riâyet edecek olursak, o zaman evvelce ihtisâsatımıza tahakküm eden bu ifrâta bir i’tidal gelir. Kendimizi toplayarak, artık efkârımıza, tasavvurâtımıza hâkim oluruz. Yazdığımız yazılar, kânûn-u hayata, o kânunun tabiatına muâriz düşmez; sözlerimizin tesiri olur, âsâr-ı husnesi görülür de çektığımız emeklerin, sarf ettiğimiz mesâinin heder olmadığını, dîde-i mubâhat ile (gözlerimizle) görürüz.”⁶

Bu sözler aynı zamanda kadın konusunda isabetli tespitler yapılamamasının sebeplerine de ışık tutuyor.

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı Cumhuriyet öncesi ve son dönem Osmanlı toplumunda kadın hak ve özgürlüklerinin, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı aile yapısının o günün yayın organlarından *Sırât-ı Müstakîm* aracılığı ile incelenmesidir. Osmanlı’nın son dönemindeki aile yapısının incelenerek ailenin toplumdaki anlam ve önemini, sosyal hayatta aileye verilen önemi araştırmak, yine toplumda kadının yerini, rolünü, görev

⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.13 (24 Şevval 1326), s.205

ve sorumluluğunu, kadına verilen değeri belirlemek amaçlanmıştır. Aile içi kadın ve erkeğin karşılıklı görev ve sorumluluklarının neler olduğunun belirlenmesi, toplumun yapı taşı olan ailenin o dönemdeki yapısının belirlenerek durum tespitine çalışılmıştır.

Kadının anne, eş, birey olarak görev ve sorumluluklarının neler olduğu belirlenerek, aile içinde kadının konumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. 1908-1912 arası dönemde ailenin yaşam tarzı, akrabalık bağları, kutlama ve törenler, örf, adet, gelenek ve göreneklerin belirlenmesine çalışılmıştır.

Kadının eğitim alanında, öğrenci ve eğitmeni olarak; iş hayatında işçi, memur, işveren, bürokrat olarak; aile içinde anne, eş ve kız çocuğu olarak; sosyal hayatta birey olarak toplum hayatındaki rolünün belirlenmesine çalışılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Zeynülabidin Ebulula (Mardin, 1881-1937) ve Serezli Hafız Eşref Edib (Fergan,1883-1971) 1908 yılının 27 Ağustos Perşembe günü İstanbul'da *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin ilk sayısını çıkarmışlardır. Bu günden itibaren haftalık yayınlanan derginin başyazarı olan Mehmet Akif'in katkısı büyüktür. Dönemin önemli fikir adamlarının yazılarının yayınlandığı *Sırât-ı Müstakîm* mecmuası 29 Şubat 1912 tarihinde 182. sayının yayınlanmasıyla kapanmıştır. 183. sayı *Sebilü'r-Reşad* adıyla çıkmaya başlamıştır.

Kaynak tarama yöntemi ile 1908-1912 yılları arasında yayınlanan II. Meşrutiyet dönem yayın organlarından *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin 182 sayısındaki 2384 makale taranmış, konumuzla ilgili olduğu düşünülen 110 makale seçilmiştir. Bunlardan 40 tanesinin konumuzla doğrudan ilgili olmadığı tespit edilmiştir. 70 makale ise konumuzla ilgili bölümler tercüme edilerek elde edilen verilerle kadın ve aile konusunun hangi çerçevede ele alındığı belirlenmiştir.

Yazarlardan tercüme edilen bölümler tırnak içinde alıntılarla ve dipnot vererek tezimizde kullanılmıştır. Eğer yazarlar üçüncü şahıslardan alıntı yapmışlarsa bunlar da yine tırnak içinde olmakla birlikte italik yazıyla yazılarak üçüncü şahıslardan alıntı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ayet ve hadis tercümeleri kalın harflerle yazılarak tezimizde belirtilmiştir. Günümüzde az kullanıldığını düşündüğümüz bazı kelime ve tabirlerin anlamları parantez içinde verilerek okuyucunun tezi anlaması kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

Kadın ve aile konusunda 1908-1912 arası dönemde Osmanlı toplumu ile o günün modern dünyasındaki gelişmelerin neler olduğu belirlenmiştir. Konumuzla ilgili tartışmalar, gelişmeler, kadın ve aile problemleri, bu problemlere çözüm önerileri tespit edilmiştir.

Sırât-ı Müstakîm dergisinden seçilen 70 makaleyi, aşağıda isimleri ve makaleleri sıralanan yazarlarının Kadın ve aile konusuyla ilgili yazıları oluşturmaktadır. Bu yazarlar ve makaleleri şunlardır:

- Bereketzâde İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye” (4 Makale)
- Ersoy, Mehmet Akif, “Bir İki Söz” ve “Müslümanlıkla Medeniyet” (3 Makale); ayrıca Mısırlı yazar Ferid Vecdi’nin *Müslüman Kadını* kitabını Osmanlıcaya çevirerek dergide yayınlamıştır (17 Makale).
- Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, “Kız Mektepleri” ve “Çocuğun Terbiyesinde Valide”
- F. Remziye, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”
- Ferid (Kam), “Bir Levhay-ı İbret Yahut Küfeli Çocuklar”
- Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını” (Trc. Mehmet Akif) (3. Sayıdan itibaren 19. sayıya kadar toplam 17 Makale)
- Fevziye Reşid, “Hanımların Dikkatine”
- Hatice, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”
- M. Muhyiddin, “Mekâtib”
- Manasıtlı İsmail Hakkı, “Mevaiz” ve “Tarih-i İslamiyet”
- Mehmet Esad, “İnsanın Mâhiyeti ve Vezâif-i Şeri’ye ve İçtimâiyesi”

- Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan” (7 Makale), “İza lem testeh fesna’ mâ şî’te”, “İkinci Hata” ve “Mürtet Parmaklar! Mel’un Kalemler”
- Musa Kazım, “Hürriyet ve Musâvât” (7 Makale)
- Nazmi, (Mekteb-i Hukuktan Nazmi) “Sabah Gazetesi Sahibi Mehran Efendiye Açık Mektup”
- Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”
- Salahaddin Asım, “İlm-i İçtimâa’ Nazaran İslamiyet”
- Sami Zade Süreyya, “Beyrutta Amerikan ve Protestan Mektepleri”
- Şerefeddin, “Kadınlar” (Schopenhauer’dan tercüme)
- Tahirü’l Mevlevi, “Nafi’ ve Mühim Bir Tesbit” ve “Cinâyet-i Tahrîr”

C. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ GAZETE VE DERGİLERİNİN KADIN ALGISI

Asrın başından Meşrutiyet’in ilanına kadar geçen 7-8 yıl içinde edebî, fikrî alanda, genel olarak da yayın alanından hissedilir bir durgunluk vardır. Bunda sansürün rolü kadar, yazarların kendi üzerlerinde hissettikleri psikolojik baskının da tesiri olmalıdır. Sansür, hemen bütün II. Abdulhamid devri içinde mevcuttur. Belki son yıllar biraz daha ağırlaşmış olabilir. Başka sebeplerin de eklenmesiyle 1901-1908 arası basın, dolayısıyla edebiyat ve fikir hayatı en kısır devresini yaşar. En velud kalemlerin bile yazdıkları yok denecek seviyeye iner. Yalnız yayın, fikir ve edebiyat alanında değil, toplumun her kesiminde hissedilen bir durgunluk, aynı zamanda yaklaşmakta olan bir patlamayı sezdirmektedir.

Meşrutiyet’i takib eden birkaç yıl içinde çıkan gazete ve dergilerin sayısı iki yüzden fazladır. Bir kısmı birkaç sayı çıkıp kapanmış da olsa, basında ki bu furyayı, Meşrutiyet’in getirdiği ölçüsüz serbestliğin bir tezahürü olarak görmek gerekir.⁷ Bu

⁷ *Osmanlı Medinyeti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, 1.Cilt, s.216

serbestlik ortamında aydınlar çıkardıkları dergi ve gazetelerle fikirlerini daha serbest bir şekilde dile getirme imkânı bulmuşlardır.

Osmanlının son dönemine etki eden fikir akımlarını, onların yayın organlarını ve kadın konusuna bakışlarını inceleyecek olursak; Tanzimat sonrası dergilere genel olarak bakıldığında *Beyanü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Hikmet*, *Mahfil*, *Volkan* vb. dergiler İslamcılarının, *Türk Yurdu*, *İslam Mecmuası* Türkçülerin, *İctihad*, *İşhad*, *Hürriyet-i Fikriye*, *Serbesti*, *Yeni Mecmua*, *Tanin*, *Mehtap*, *Sabah* vb. gazeteler de Batıcıların fikirlerini yansıttığı görülmektedir.

Dergilerin hemen hepsinde benzer konular tartışılmış, benzer meseleler gündeme getirilmiştir. *Beyanü'l-Hak*'ta çıkan yazılara bakıldığında *Sırât-ı Müstakîm*'le aynı çizgide olduğu hemen fark edilmektedir. Eski vali Ahmet Reşit'in tesettür hakkındaki makalesi incelendiğinde *Sırât-ı Müstakîm* yazarlarının söylediklerine eşit yorumlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. O da dönemindeki birçok ulema gibi kadının tesettürü ile ilgili ayetleri (Nur/30; Ahzab/59) yorumlarken kadının yüzünü örtmesi gerektiğini ifade etmiş, ayrıca kocasının kadını örtünmesi için zorlayabileceği yorumunu yapmıştır.

Türkçülük akımının sesi olan dergilere bakıldığında da kadın konusunda daha çok eğitim üzerinde durulduğu fark edilmektedir. Dergilerdeki makalelerde özellikle kadının eğitime ihtiyacı üzerinde durulmuş, asr-ı saadetten de örnekler verilerek kadının İslam'da sahip olduğu haklar dile getirilmiştir. Türkçü düşünceye sahip olanların İslamcılarla benzer bazı fikirlere sahip olmalarına rağmen, kadının örtünmesi konusunda onlar kadar muhafazakâr bir tutum sergilemedikleri görülmektedir.

Batılılaşma taraftarı olan dergilere bakıldığında ise özellikle tesettür ve çok eşle evlilik gibi konularda ciddi itirazların olduğu, ayrıca kadın-erkek eşitliğinin sıkça dile getirildiği, kadınların eve hapsedilmesine göz yuman bir milletin asla terakki edemeyeceğinin öne sürüldüğü görülmektedir. Batılılaşma taraftarı aydınların

bu konularda yazdıkları makaleler toplumun büyük bir kesiminden tepkiler almış, birçok tartışmanın çıkmasına da zemin hazırlamıştır.⁸

Toplumdaki aydınlar arasında Batıcılığın güçlenmesine paralel olarak Batıda hâkim olan cereyanlar da fikir hayatına girmiş, Modernist aydınların öncülüğünde taşınan “feminist” fikirler Batıda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kadınları etkilemeye başlamıştır. Yalnız arada bir fark vardır ki, Osmanlı kadını için “feminist” hedefler, görünüşünü bir ölçüde Avrupalı kadınlara benzetmek, onlar gibi gezip dolaşmak, ev dışında da varolabilmektir.

Kendi haklarını elde etmek ve seslerini duyurmak isteyen kadınların bu isteklerini ifade etmeleri ilk kez basın yoluyla mümkün olmuştur. Kadınlar buldukları dönem gazetelerinde yazılar yazdıkları gibi, bizzat kadın dergileri oluşturarak orada da kendi seslerini duyurma yoluna gitmişlerdir. Yayın tarihi açısından kabul edilen ilk kadın dergisi, *Terakki-i Muhadderat* olmuştur.

Osmanlı kadın dergileri içinde dönemi itibarıyla kadın erkek ilişkilerini, evlilik ve eğitim sorunlarını en çok ele alan ve radikal görüşler bildiren dergi, adı “Müslüman kadınların ilerlemesi” anlamına gelen *Terakki-i Muhaddarat*’tır. Dergi okuyucusunu Avrupa, Amerika ve Rusya’da gelişen kadın hareketinden de haberdar etmiş ve Batılı kadın yazarlarla ilk kez tanıştırmıştır.

Bu dönemde bir başka dikkat çeken dergi de *Hanımlara Mahsus Gazete* ismiyle yayınlanan dergidir. 13 sene gibi uzun bir süre yayında kalması sebebiyle en uzun süreli yayınlanan kadın dergisi olmuştur. Derginin amacı olarak ise, “Nesil yetiştirici” olmaları sebebiyle kadınların eğitilmesinin ve bilinçlendirilmesinin gerekli olduğu ve bunun için gayret edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Dergilerde yer alan yazıların genel olarak çocuk eğitimi, evlilik, ahlak, ev idaresi, çocuk bakımı ve sağlığı, moda gibi daha çok kadınların ilgi ve görev

⁸ Eskikurt, Ayşegül, *II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınla ilgili Ayetlerin Yorumlarına Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2007, s.18-20

alanlarına giren öğretici, eğitici konularda olması dikkat çekmektedir. Bu yazılarda doğrudan ya da dolaylı olarak geleneksel toplum yapısı yargılanmış, gelenek ve adetlerle kuşatılmış kadın; cahil, eğitimsiz, boş inançlar ve korkularla hayatı hem kendisi hem de eşi için yaşanmaz hale getiren, aynı zamanda savurgan ve bencil, ülke sorunlarından habersiz bir konumda gösterilmiştir. İlk çıkan bu yayınlar değişimin baş şartı olarak da kızların eğitimini vurgulamışlardır.

Bunların içinde siyasi yönünün de ağır basması sebebiyle *Demet* en önemli yere sahip olmuştur. Ayrıca *Demet*'in kadın yazılarına daha fazla yer vermek istediğini belirtmesi de kadınları teşvik etmiştir. İlk sayıda hiç kadın yazar mevcut değilken sonraki sayılarda oldukça çoğalmıştır. Böylelikle kadınlar *Demet* sayesinde siyasi konularla tanışmış, dergide yer alan makaleler oldukça ilgi görmüştür.⁹

⁹ Eskikurt, Ayşegül, *II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınla ilgili Ayetlerin Yorumlarına Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2007, s.34-37

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN

Kadın konusunda son dönem Osmanlı aydınlarını özellikle de Mehmet Akif'i yazı yazmaya, konuyu enine boyuna ele almaya ve tartışmaya iten sebepleri araştırdığımızda; kadın konusunun toplumda çok dile dolanan, hafife alınan bir konu olmaya başladığı kaygısının Mehmet Akif tarafından ciddiyetle hissedildiği görülmektedir. “Müslüman kadınlarının erkekten kaçmasını Garplılar öteden beri dillerine dolamış iken, son zamanlarda bu âdet Şarklıların da hoşuna gitmeye başladı. Bizim kadınlarımız da nisvan-ı garp gibi olsa; erkeklerle bir arada yaşasa, evlerde kapanıp kalmasa da sanâya' sülûk etse gibi temenniler birçok ağızlardan işitilir oldu.”¹⁰ Bu sözler onun konuyu ne kadar ciddiye aldığını göstermektedir. Mısırlı yazar Ferid Vecdi'nin *Müslüman Kadını* adlı eserini yıllar önce Osmanlıcaya çevirmiştir. *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin yayın hayatına başlamasıyla da bu tercümelemleri yayınlama imkanı bulmuştur.

Bu bölümde kadın konusu, *Sırât-ı Müstakîm* dergisi ışığında kadın-erkek farklılığı, kadın ve sosyal hayat, tesettür, özgürlük, kadın istismarı vb. yönlerden incelenecektir.

A. Kadın-Erkek Farklılığı

Erkek ve kadın karşılaştırılmasından maksat bu iki cinsi farklılaştırmak değil farklılıkları tespit edilip görev ve sorumlulukların kabiliyet ve yeteneklere göre belirlenmesini sağlamaktır. Bu sayede insanı mutlu etmek ve mutlu insanların oluşturduğu mutlu ve huzurlu toplumu oluşturmaktır.

Kadın erkek farklılığını izah eden yaklaşımlardan biri de Ferid Vecdi'nin şu düşünceleridir: “Öyle ya, birleşip şey-i vahit teşkil etmek üzere yaratılmış iki şeye istiklal (bağımsızlık) vermek nasıl yakışık alır? Bunlardan her biri diğerine muhtaç ve kemâl-i cinsîyesi onunla kâim iken aralarında nasıl vech-i musâvât tayin edilebilir. Benim anladığının gayeti (uç noktası) şudur ki: Cinseyn (iki cins) arasında musâvât (eşitlik) ve istiklal husûlüne sa'y edenler (çalışanlar), bilfarz suyun iki

¹⁰ Mehmet Akif, “Bir İki Söz”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.42

unsur-u mükevvinini olan müvellidü'l-ma (hidrojen) ile müvellidü'l-humuza (oksijen) arasında istiklal icadına uğraşanların aynıdır. Eğer suyu vücuda getirmek üzere, bu iki unsurdan biri için diğerinden müstakil olmak mümkün ise kemâ-kân (aynı şekilde) aile teşkil etmeleriyle beraber erkek ile kadının da bir birinden istiklali kâbil olabilir.

Şimdi diyecekler ki: Öyle ise, yukarıdaki fasıllarda nasıl oldu da, erkeğin ve kadının mevkilerini tahdît ettik (sınırlayıp belirledik); bunların arasında ihtilâfât icadına çalıştık?

Ben de derim ki: Bu hususta ben aynıyle, müvellidü'l-humuza (oksijen) ile müvellidü'l-manın (hidrojenin) havâssı kimyeviyelerinden (kimyevi özelliklerinden), siklet-i izafiyelerinden (öz kütlelerinden), buldukları yerden bahseden bir kimyager gibiyim. Kadın, erkekten bedenen daha hafiftir, dediğim zaman, müvellidü'l-ma (hidrojen) müvellidü'l-humazadan (oksijenden) daha hafiftir, demiş oluyorum.

Kezâlik (aynı şekilde), muvazene-i hayat kânûnu, cins-i rakîk-i nisvanın (kadın denilen latif cinsin) saadeti, öyle icap ediyor ki, ravabıt-ı ailenin te'yidi (aile bağlarının kuvvetlendirilmesi) için kadınlar hürriyetlerinden bir kısmını, fakat erkeklerin terk edeceklerinden daha büyük bir kısmını, feda etmeleridir, dediğim zaman suyu vücuda getirmek için müvellidü'l-manın kendi hacminden terk edeceği miktar, müvellidü'l-humuzanınkinden ziyade olmalıdır, demiş oluyorum.”¹¹ Konuyu izah edici bu yaklaşım Ferid Vecdi'nin ve Akif'in düşüncelerini yansıtmaktadır.

Erkeğin kadından üstün yönleri olduğu gibi kadının da erkekten üstün yönleri ve özellikleri vardır. Bazı karşılaştırmalarla konuyu örneklendirmeye çalışalım: “Erkeğin kadından pek çok cihetlerde, hem de layıkıyla hiss olunur bir derecede farklı olduğunu ilm-i teşrih (anatomi) ispat ediyor. Maa'mafih biz kadınlarda gördüğümüz bu za'fı onların muhakkırıyyetine (düşüklüğüne) delil ittihaz etmiyoruz.

Belki: **‘Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini (varlık ve özelliklerini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi.’** (Taha, 20/50). Hikmet-i ilâhiyesine bir misal, bir şahit olarak telakki ediyoruz. Zîrâ kadınları cinslerine has bir vazife ile mükellef eden Fatır-ı Hakîmin onlara bahşettiği kuvvet, isti'dat (kabiliyet) o

¹¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.159

vazifenin icabettiği derecededir. Hallâk-ı Azim: ‘**Biz, her şeyi bir ölçüye göre (kaderle) yarattık.**’ (Kamer, 54/49) buyuruyor. Ulema-yı tabiat ta: ‘*Tabiat müsrif değildir*’ diyor.”¹² Yaratılış ile görev ve sorumluluklar arasındaki sıkı bağ gösteriyor ki; hiçbir canlı diğerinden üstün olmadığı gibi, sosyal hayat gereği tüm canlılar bir birine muhtaçtırlar.

Kadın ve erkek arasındaki yaratılış farklılıklar *Sırât-ı Müstakîm*’deki verilere göre ele alıp incelenecek olursa fiziki, rûhî, iş hayatı, sosyal hayat ve eğitim yönünden farklılıklar olmak üzere dört başlık altında incelenebilir.

a. Fiziki Farklılıkları

Kadın ve erkek beş duyu (Koklama, dokunma, tatma, görme ve işitme), boy, kilo, beyin yapısı ile akıl ve zekâ yönünden karşılaştırılarak, bu yönlerden erkek ve kadın farklılığını ortaya koymaya çalışılacaktır. Bu farklılıklar ile görev ve sorumluluklar arasındaki bağlantı incelenecektir.

1. Beş Duyu Farklılığı

Ferid Vecdi Batılı düşünürlerden yaptığı alıntılarla beş duyu yönünden kadının erkekten farklılığını şöyle izah ediyor. “Havâs-ı hamseye gelince, üstad-ı fenden Nicholas ve Billie, ispat ediyorlar ki, bu havas (duyular) kadınlarda nispeten daha zayıftır. Mesela bir kadın ıtr-ı limon rayihasını (kokosunu) miktarı tadi’f edilmedikçe (artırılmadıkça) erkeğin hissedebileceği bir mesafeden duyamaz. Kezâlik (aynı şekilde) bittecrûbe anlaşılmıştır ki, bir kadın, yirmi binde bir (1/20.000) nispetinde tahfif edilmiş hamz-ı prosîk (prosyek asidinin) rayihasını hissedemediği halde erkek bu cismin yüzbinde bir (1/100.000) nispetinde tahfif edilmişini bile duyabilir.”¹³ sözleriyle koklama yönünden erkeğin ileride olduğunu ispata çalışıyor.

¹² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.76

¹³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

Tatma, işitme, dokunma ve hissetme yönünde konuyu ele alan Ferid Vecdi yine kendi düşüncelerini Batılı filozofların düşünceleriyle delillendirmeye çalışıyor. “Zâika (tatma) ve sâmiaya (işitmeye) gelince, bu hisler de erkekte binnisbe çok dakiktir ki –Muhitu’l-ulum da (ansiklopedide) musarrah olduğu– üzere taâmin temyizi (bir birinden ayrılması), asvâtın tetkik-i âhengi, piyano gibi sazların tetkik-i nağamatı için müntehab-ı ehil-i hıbrenin (seçilmiş ehil uzmanların) kâmilen erkek olması bu iddiaya bir delil-i kâfidir. Hasse-i lamisenin (dokunma duyusunun) da erkeklerde daha dakik (incelmiş) olduğu müşahede ile sabittir.”¹⁴ Bu görüş ve düşünceleri paylaşarak kadın erkek farklılığının fiziki boyutuna vurgu yapıyor.

Bu farklılık bir eksiklik olarak algılanmamaktadır. Burada üzerinde durulan düşünce bu zayıflık veya kuvvetli oluşun iki cinsin de çıkarlarının gereği oluşudur. Zîrâ yine Batılı filozolardan yaptığı çeviride Ferid Vecdi bu farklılığın kadınlar için nasıl avantaj olduğunu şöyle açıklıyor: “Lombrosso (Cesare Lombrosso (1836-1909)) ve Ferri (Enrico Ferri (1856-1929)) gibi esâtizey-i fen (fen üstadları, uzmanları) kadınların erkeklerden ziyade eleme mutehammil (dayanıklı) olduklarını ispat ediyor ki bu da onlarda hissin azlığına delalet eder. Lombrosso diyor ki: *‘Kadınların bu tahammülü, nev-i insanî için büyük bir saadettir. Zîrâ haml (hamilelik) ve vazı’haml (doğum) gibi daha birçok şedâid ve âlâma maruz oldukları için, eğer kadınlar da, erkekler kadar hassas olsaydılar, mukavemet edemezlerdi’*”¹⁵

Ferid Vecdi Trousseau’dan alıntı yaparak şu fikirleri bizimle paylaşıyor: *‘Kadınların binnisbe olan za’flarından, cümle-i asabiyelerinin (sinir sistemlerinin) neşv-ü nemasından (gelişiminden) dolayı mizaçları erkeklerden daha ziyade müteheyyc (heyecana), fakat terki-i bedeniyeleri (bedeni yapıları) daha az mukavimdir. Bu sebepten haml, vaz-ı haml, irza’ (emzirme) gibi vazâifin ifâsı onlarda, tehlikesi az yahut çok birtakım ahvâl-i meraziye vukuuna sebep olur.’*¹⁶ Ona göre Batılı filozoflar bu sözleriyle kadının toplumdaki görevleri ile fiziki yapısı arasındaki bağı önemini vurgulamaktadırlar.

¹⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, SM, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

¹⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, SM, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

¹⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, SM, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

Beş duyudaki söz konusu farklılık kadının aleyhinde zannedilse bile aslında kadının çıkarlarını koruyucu, onun toplumdaki menfaatlerini gözetmeye yönelik olduğu ifade edilmektedir.

2. Boy ve Kilo Farklılıkları

Kadın ile erkek arasındaki boy, kilo, sinir ve solunum sistemi ile çeşitli organların karşılaştırılması sonucu tespit edilen farklılıklara gelince, Ferid Vecdi gerek kendi tespitlerini, gerekse Batılı filozoflardan yaptığı alıntıları okurlarıyla paylaşıyor. “İlim, bittecrübe ispat ediyor ki, erkeğin, kadının tül-ü vasatiyesinden (ortalama uzunluk) 12 cm ziyadedir. Hem bu fark mütemeddin (medeni) insanlarda görüldüğü gibi akvam-ı vahşiyede, hatta çocuklarda bile zahirdir.

Siklet-i bedene gelince: Erkeklerde vasati (ortalama) olarak 74 kg’dır. Halbuki bu siklet (ağırlık) yine vasati olmak üzere kadında 42.5 kg’ı geçmez.

Cümle-i uzliyenin (sinir sisteminin) tekemmülü kadınlarda erkeklere nispeten pek dündür (düşüktür). Doktor Dukarini, muhitü’l-ulumda (ansiklopedide) cümle-i uzliye (sinir sistemi) bahsinde şu sözleri söylüyor: *‘Bu cümle (sistem) kadınlarda, erkeklerinkinden üçte bir (1/3) nispetinde daha az hacimli, daha hafif, harekâtı daha yavaş, kuvveti daha azdır.’*

Kuvve-i hayatiyenin merkezi olan kalbe gelince o da kadınlarda daha küçük ve vasatî olarak erkeklerinkinden 60 gr hafiftir. Cihaz-ı teneffüsü (solunum organı) ise, erkeklerde daha kavidir. İlmen sabittir ki, bir erkek saatte takriben 11 gr. karbon ihrak eder (yakar). Hâlbuki aynı müddet zarfında bir kadın 6 küsür gr’dan ziyade karbon yakamaz. Bunun için kadının harâreti, erkekten daha azdır.”¹⁷

Kadın ve erkek arasındaki farklılık sebepleri tartışılırken öne sürülmesi muhtemel itirazlar ve bu itirazlara verilen cevaplar ise şöyle sıralanmaktadır. “Şimdi bir muteriz (itiraz sahibi) çıkıp diyebilir ki: *‘Senin kadınlarda vücudunu (varlığını) ispat etmiş olduğun za’f-ı teşrihi (anatomik za’f), erkekler tarafından bîçarelerin hürriyeti üzerine icra olunan tazyikin, daimi surette sıhhatlerini ifsat edecek işlerde bulunmaları için edilen icbarın neticesidir.’*

¹⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, SM, S.5 (28 Şaban 1326), s.76

Cevaben deriz ki; farz edelim bu iddia sahih olsun. Ya kadınların sesindeki gevrekliğin sebebi nedir? Bununla beraber ilmen sabittir ki, bilad-ı harede (sıcak memleketlerde) sâkin akvam-ı vahşiye, bidayet-i halkinden bu ana kadar kadınlarını zirâat ve harâset (çiftçilik) gibi birçok âmal-i hariciyede kullanmakta oldukları halde, bu farklar aynıyle onlarda da görülmektedir. Dukarini, Parislilerde görülen bu farkın Patagonyalılarda da (ABD kabail-i vahşiyesinden biri) aynıyle meşhut olduğunu (gözlendiğini) söylüyor. Artık bunun üzerine kazıyyenin (iddianın) cedel götürür yeri kalmaz.”¹⁸

Kadının boyundaki, kilosundaki ve sesindeki incelik, nârinlik gibi farklılıkların onun için bir cazibe kaynağı olduğu ifade edilmektedir.

3. Beyin Yapısındaki Farklılıklar

Beyin yapısındaki farklılıklar ve bu farklılığın kadının eğitim imkanları yönünden erkekte daha az yararlanıyor oluşuyla açıklanıp açıklanamayacağı tartışmalarına katılan Ferid Vecdi şunları söylüyor: “Şüphesiz bu ihtilâfât-ı dimağiyeye (beyne ait farklılıklar) bize berahînin en vâzihıyla göstermektedir ki, merkez-i idrak erkekte daha mükemmel olduğu için bu cins idrakçe, öbüründen daha ileridedir.

Mamafih: ‘Bu hal, âsâr-ı salifede (geçmiş asırlarda) kadınların terbiye (eğitim) ve tezhipten (öğretimden) mahrum olmalarından ileri gelmiştir. Zaman gelecektir ki, kadınların dimağları (beyinleri) büyüyecek, tekemmül edecek (gelişecek), erkek dimağına muadil (denk) olacak.’ Tazında bir itiraz varid olamaz. Zîrâ bu farklar hilkatlerinden beri vahşet âleminde kalmış olan kabailde de aynıyle görülmektedir ki, bunlarda ne erkek ne de kadının hiçbiri talim ve terbiyeden nasibi yoktur. Eğer erkeğin dimağının kadınınkinden daha büyük, daha feyizli olmasına sebep taallüm (öğrenim) ise bu farklar nasıl oluyor da aynıyle akvam-ı vahşiyede de görülüyor? Öyle ya bu kavimler el-an (şu anda), yaratılmış oldukları o basit ve tabî’ olan halat-ı iptidaiyede (ilkel halleri içinde) kalmışlardır ki, meziyet-i akliye itibariyle birinin diğerine zerre kadar rüçhanı (üstünlüğü) yoktur!”¹⁹ diyerek tartışmayı noktılıyor.

¹⁸ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

¹⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

Beyin yapısındaki fiziki farklılık konusunda ise şu tespitler yine aynı yazar tarafından okurlarla paylaşılıyor. “Erkeğin merkez-i idrak (beyin) nokta-i nazarından olan rüchanına gelince psikoloji denilen ilmu’r-ruh şehadetiyle bu hususta münakaşaya bile mahal yoktur. Zîrâ erkekle kadının dimağı (beyni) arasında şeklen ve maddeten gayet büyük bir fark mevcuttur. İlmen sabittir ki, erkeğin dimağı, vasatı olarak kadının dimağından 100 gr. daha ağırdır. Ma’mafih bir muteriz çıkıp da, dimağların sıkletleri arasındaki fark, esasen bedenlerin sıkletleri arasındaki farktan ileri geliyor diyemez. Çünkü erkeğin dimağının kendi bedenine nispeti (oranı) kırkta bir (1/40) iken, bu nispet kadında kırkdörtte bir (1/44) dir. İki oran arasındaki fark ise zahirdir.

Bundan başka kadının dimağındaki tearîc (yumrular) binnisbe daha az, kezâlik telafif (çukurlar) daha az muntazamdır ki, şu müşahede, ulema-yı fen nazarında iki cins arasındaki vücuh-u ihtilafın (farklılık noktalarının) en büyüğüdür. Kezâlik, dimağda noktay-ı müdrike addolunan cevheri-i sincabi (kahverengi nokta) itibariyle de iki cins arasında bir ihtilaf mevcuttur. Bu cevher kadınlarda binnisbe lâyıkiyle hissolunacak derecede azdır. Lakin buna mukâbil ihtisâs (duyulanma) ve tehyiç (heyecanlanma) merakizi kadınlarda nispeten daha mükemmeldir.”²⁰ diyerek beyin yapısındaki farklılıkların tespitine çalışılmıştır.

Yine aynı yazar Dukarini’den yaptığı tercümeyle bu farklılığın kadın ve erkek karakterine nasıl yansıdığına, anlam ve önemine dikkat çekiyor. “*Şu hal, iki cins arasında ruhen medar-ı temayüz (ayrım) ve ihtilaf olacak şeylere tamamıyla mutabıktır. Zîrâ erkek zekâ ve idrak cihetleriyle kadına faiktir (kadından üstündür), kadında da infial (etkilenme) ve tehyiç (heyecanlanma) daha ziyadedir.*”²¹ Bu sözler kadın ve erkeğin beyin yapısındaki farklılıklar dile getiriliyor.

²⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

²¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

4. Akıl ve Zekâ Farklılıkları

Yukarıdaki görüşlere göre akıl ve zekâyâ daha çok ihtiyacı olan erkeğin, bu yönde yetenekli yaratılmış olması ne kadar normale; şefkat ve merhamet yönünden zengin olmaya ihtiyacı olan kadının da bu yönlerden diğerine göre daha ilerde yaratılmaları da o nisbette normal olarak karşılanmıştır. Bu konudaki tartışmalara Şerefeddin²², Schopenhauer'dan yaptığı tercümeyle katılıyor ve şunları söylüyor: “Erkek ancak 28-30 yaşlarında kuvvây-ı akliyaseni istikmal edebildiği halde kadının zekâsı bu sinde (yaşta) tevakkuf ediyor ki, bu hal bize kadın ile erkek arasındaki teşekkülât noktay-ı nazarından mevcut olan farkı pek vâzih surette irâe eylemektedir. Bütün edvar-ı hayatiyelerinde kadınlar daima nâtamam bir zekâ âsârı ibraz edip havas-ı zahirelerinin taht-ı tesirinde olmayan şeyleri idrak için huyût-u zekâları (zekâ ipleri) imtidad edemez (uzamaz). Binaenaleyh şule-i zekâlarının ancak mahdut bir sahada cevelan edebildiğine hükmetmek zaruridir. Meşhudatlarını velev ehemmiyetsiz olsun yalnız –manatik-ı tefekkürde kaldığı için– hakayık-ı mühimmmeye tercih ederler.

Erkek ise zaten ağır bir surette neşv-ü nema bulan ve bittabi’ daha mükemmel olan kuvve-i akliyesi için mazi ve âtinin ketâib-i zulmetini (zulmet orduları) açarak vâsi’ bir saha-i cevelan bulur. Ve vereceği hüküm için yalnız mahsusatı değil, mazi ve istikbali yani, makulûlatı dahi pîş-i tefekkür (ileri dercede tefekkür) ve im’ânına (dikkatle inceleme) alır. Bu kuvvet ve vüs’at ise kadınlarda taba’n mevcut değildir. Onların muhiti dar ve vüsatsızdir!...

Bunun içindir ki, mazi ve istikbalin avarız-ı hariciye ve me’surat-ı kevnîyesi dahi o nisbette kadınlar üzerinde daha az ikay-ı tesir eder. Zevceleri metâib-i adîdeyi iktiham (güç yetirme) ve gavgay-ı hayatta (hayat kavgası) ceht ve iktam ile kazanıp zevcelerinin dest-i emanetlerine tevdi’ eylemiş oldukları emvali ale’l-ekser kadınların müsrifane bir suretle istihlak eylemekte oldukları daima görülmektedir ki, bu dahi kadınların daha az akıbet endiş olduklarına ve şuûn-u kevnîyeden daha az müteessir bulduklarına delildir.”²³

²² Şerefeddin Yaltkaya (1879-1947), 2. Diyanet İşleri Başkanı (1941-47 arası)

²³ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.264-265

Kadın erkek farklılığı yönünden yüklenilen görev ve sorumluluklar ile doğuştan sahip olunan kazanımlar arasındaki bağa dikkat çekilmiştir. Sadece kadın ve erkek için değil bu kuralın tüm canlılar için geçerliliğine değinilmiştir. Bir canlının yaratılış gayesine uygun özelliklerle donatılmış olması Yüce Allah'ın (cc) hikmetli iş yapmasının gereği olarak değerlendirilmiştir.

Kadın ve erkek arasındaki yukarıda sayılan bazı özellik ve yeteneklerdeki farklılığın giderilmesi çabalarının netice vermediğini, tam tersi bir sonuçla karşı karşıya kalındığını savunan Ferid Vecdi (1878-1954), bunu Cenab-ı Hâlık tarafından kendilerine tayin olunan dâire içerisinde kalmamalarına bağlayarak şunları söylüyor: “Lakin içimizde bulunan medeniyet-i maddiye taraftarları biraz sükûnet-yâb olsunlar! Zîrâ Garplılar, kendileri temeddünde (medenileşmekte) ileri gittikçe, erkekle kadın arasındaki farkın da o nispette tezayüd ettiğini ispat ediyorlar. Muhitu'l-ulumda (ansiklopedi) şu sözler görülüyor: *'Medeniyet arttıkça cinseyn (iki cins) arasındaki ihtilâf-ı tabîi' daha ziyade kesb-i vuzuh ediyor (açığa çıkıyor). Bugün ırk-ı ebyaza (beyaz ırka) mensup bir erkek ile kadın arasındaki fark, ırk-ı esvede (siyah ırka) mensup iki muhtelif cins arasındaki farktan çok daha ziyade olarak tecelli etmektedir.'*”²⁴

Yukarıdaki satırlardan yüzyıl önce beyaz ırkın medeniliğin; siyah ırkın ise geri kalmışlığın simgesi olarak görüldüğünü anlıyoruz. Buna göre medenileşmiş Batılı toplumlarda yukarıda bahsedilen farklılıkların daha da arttığı iddia ediliyor.

b. Rûhî Farklılıkları

His ve duygu yönünden kadınların erkeklere göre üstünlükleri göze çarpmaktadır. Kadın denilince his dünyası zengin ve alabildiğine hissilik akla gelmektedir. Bu his dünyasına sahip olamayanın anne olması, anne şefkatiyle evlat yetiştirmesinin mümkün olamayacağı düşünülür. Şimdiye kadar erkeğin üstün ve ileri birçok yönlerini ortaya koyan Ferid Vecdi söz konusu rûhî yön olunca kadının hakkını veriyor ve rûhî yönden erkekten farklılığını, daha doğrusu üstünlüğünü ifade için şu düşünceleri okurlarıyla paylaşıyor: “İhtisas cihetinden (his dünyası yönünden)

²⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

nazar-ı i' mîna alındığı surette, kadın timsal-i şefkat, nemuzec-i rıfk ve rikkat (rıfk ve incelik örneği) olarak tecelli eder. Temâyülleri noktay-ı nazarından bakılırsa kendisini başkasının yolunda fedaya meyyal, fitraten a'mal-i hayra müstaid (meyilli) olduğu görülür.”²⁵

Bir başka yerde ise “...Halik-i hakîm kadınları –bütün temâyülât-ı âleme rehber olacak, bütün cihan üzerinde icray-ı nüfuz ve hâkimiyet edecek derecede ulvi olan bu kadr (kudret) ve menzilete (dereceye) ehil olmaları için– en rakîk ihtisâsâtla, en şefik temâyülatla maftûr etmiştir (yaratmıştır). Bunun için kadın, hayırdan başka bir şeyi emretmez, merhametten başka bir hisse tabi olmaz.”²⁶ ifadesini kullandığını görmekteyiz.

Sözkonusu ifadelerle göre fiziki farklılıklar da kadını geride bırakan erkek, rûhî yönden kadının gerisinde kalmıştır.

Annelik görevini kadına veren Allah (cc), kadını anne olabilecek duygu ve kabiliyetlerle, şefkat, merhamet ve cömertlikle donatmıştır. Şerefeddin, “Kadınlar” adlı makalesinde kadının mânevî yönden erkekten farklılığını Schopenhauer’dan tercüme ettiği şu cümlelerle dile getiriyor: “Kadındaki lutufkarlık sıfat-ı asliyesindedir. Çünkü hilkaten rahîm ve lutufkardırlar. Bu hal kendilerinde bir fazilet-i müktesebe olmadığından bazen bu lutufkarlıklarıyla mürüvvet-i hakikiye arasında tahaddüs eden (ortaya çıkan) boşluk bir zâviye-i münferice (geniş açı) kadar geniş ve derin olur. Kendilerinden biraz hissiyatı tahrik edecek surette vuku’ bulan isti’tâfâtan (yardım, şefkat dileme) derhal müteessir olurlar.

Ve ellerinden geldiği kadar îânatta bulunup hiçbir lutf-u dirîğ (esirgeme, bağışlama) etmezler ki, bu bir fazilet-i kesbiye olmayıp sûrat-ı infial ve tabir-i diğerle teessür-ü zahirileri neticesidir. Bi'l-farz bu îâ'nelerinden âtiyen bir mazarrat dahi gelecek olsa onu halde takdir ile infialatını men ve binaenaleyh infaz lutfundan geri duramazlar. Netâyic-i mühimme-i ahlâkiye tevliid edecek bu gibi birçok mebadiy-i fâzıla kendilerinde mevcut olsa da sıfat-ı hakikiyenin inhitâtına binâen iktisab-ı fezâilden daima uzaktırlar.

²⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

²⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.79

Kadının ruhu sehl e'l-ini'kas bir ayineye benzer ki, sathında münakis olan eşyay-ı mevaziyeden suret-i hakikiyede müteessir olmaz. Ve mahdudiyet-i fikriyesine binaen hüküm hazırında o kadar musırdır (ısrar eden) ki, hiçbir re'y-i sâib (doğru rey sahibi) onu dediğinden alıkoyamaz.²⁷ bu ifadelere göre anne olabilmek için işte bu kararlılık ve fedâkarlık yönünden en önde olmak gerekir. Çünkü annelik çok özel bir görev olduğu gibi özel yetenekler gerektirir.

Kuvvet ve kudret yönünden erkeğe göre zayıf olan kadının güç ve kuvvet noktasındaki zayıflığını nasıl dengelediği konusundaki merakı gidermek için Şerefeddin, şunları dile getiriyor: “Kudreten zayıf olan kadınların müsait tedafü'lerindeki (kendini koruma, savunma) noksanı cebir için tabiat bunlara bir haslet, bir haslet-i mezmume ilave etmiştir ki, o da riyadır.

Hayvanat-ı müfterisenin pençe ve yırtıcı dişleri ve mürekkep balığının muhiti içinde kendini saklamak için neşrettiği madde-i sevadı (siyah madde) nasıl kendilerini daima taarruzdan masun buldurursa kadın dahi hukukunu müdafaa ve menafiy-i mahsusasını celp hususunda bu silah-ı tabîsini istimal eder. Ve bu haslet-i gayr-i makbulesiyle yalnız hukukunu muhafaza değil erkeğin zekâ ve reyini bile çok zamanlar şaşırttığı görülmektedir.

Bu haslet kadınlar arasında mütesaviyen mevcuttur. Zeki ve gayr-i zekiler arasında hemen hiçbir fark mahsus değildir. Hukuk-u zatiyelerinin muhafazası bunu istimale vabeste olduğunu bildiklerinden ednâ bir fırsattan istifade ederek bu silah-ı tabîlerini derhal takınırlar.²⁸

Yukarıdaki ifadelerde, fitratlarındaki en zayıf noktaları bile güce, cazibeye çevirebilecek yaratılışa sahip olan kadınların, hayat mücadelesinde söz konusu özellik ve cazibe sayesinde başarılı olabildikleri ileri sürülmüştür.

Ferid Vecdi'ye göre kadınların cazibesinin başka bir nedeni de süs ve zinete düşkünlükleridir. Erkeklerle göre kadınlardaki bir takım fiziki farklılığın eksiklik ve güçsüzlük sebebi olmaması için kadınlar süs ve zinete düşkün yapıda yaratılmışlardır ki bu düşkünlük onlar için erkek nazarında cazibe kaynağı

²⁷ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.265

²⁸ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.265-266

olmalarına neden olmuştur. “İşte kadınlar kuvvetlerinin bu incizaba merbut (cazibeye bağlı) olduğunu bildikleri için, ârâyış ve cemâli (süs ve güzelliği) artıran her ne varsa, biçarelere, pek güçlkle mukavemet edebilecekleri kadar şedît bir surette tesir eder; olanca heveslerini, temâyüllerini uyandırır. Hatta en akıllıları, en pak damenleri (iffetlileri) bile bu kaideden hariç olamaz.”²⁹ sözleriyle Ferid Vecdi kadının rûhî yönden farklılığına dikkat çekiyor.

Kadınların yukarıda bahsedilen yönleri onların anne olmalarını ve erkek için cazibe merkezi olmalarını sağlamaktadır. Şefkat ve merhamette ileri olması onun anne olmasının ön şartıdır. Gösteriş, süs ve zinete düşkünlükleriye onların eş olmalarının bir gereği gibi değerlendirilmiştir.

c. Çalışma Hayatı (Maişet) Yönünden Farklılık

Sırât-ı Müstakîm yazarlarına göre kadın ve erkeğin sosyal hayattaki farklılığının en belirgin alanı çalışma hayatındaki farklılıktır. Çalışma hayatı yönünden kadın erkek farklılığına ve bu farklılık göz önünde bulundurularak görev paylaşımına dikkat çeken Musa Kazım “Hürriyet-Musâvât” başlıklı yazısında okurlarına şu cümlelerle sesleniyor: “Şeriat-ı Muhammediye kadınlarımıza son derece şefkat ve merhamet göstermiş ve onların hukukunu taht-ı temine almıştır. Bundan başka birçok imtiyazat dahi bahş eylemiştir. Ezcümle bir erkek hem kendi nafakasını, hem zevcesinin ve çocuklarının nafakasını ve bütün muhtaç oldukları şeyi tedarike mecburdur.

Hâlbuki bir kadın bunlardan hiç birisini tedarike mecbur değildir. Nafaka, sükna (barınma) vesaire gibi şeyleri tedarik münhasıran erkeklere tahmil edilmiştir. Bir kadının kable’l-izdivaç bütün mesarifi babasına aittir. Babası yok ise kardeşine aittir. O da yok ise, babasından da kendisine bir mal intikal etmemiş ise beytü’l-mâle (hazineye) lâzımdır. Bade’l-izdivaç dahi hüküm böyledir. Yani zevcine, vefat etmiş ise malı da yok ise babasına, kardeşine, zî-rahim mahremine; bunlarında malı bulunmadığı takdirde yine beytü’l-mâle aittir.”³⁰ Bu sözleriyle kadınların çalışmaya

²⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.57

³⁰ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.37

zorlanamayacağını vurgulamaktadır. Bu konuda aile reisinin, yoksa kardeşlerin, o da yoksa devletin insiyatif almasını savunmaktadır. Ona göre kadını fitratına uygun olmadığı halde geçim derdiyle baş başa bırakmanın, yetenekli olmadığı bir alanda onu çalışmaya zorlamaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

Ferid Vecdi de yine bu konuda “Tarih-i tabiatı (tabiat tarihi) okuyanlar için şu müşahede, kadınların erkek işleriyle uğraşmaları, adeta kendi hukuk-u tabîyelerine karşı taa’ddîde bulunmaları (haddi aşmaları), canib-i fitrattan (fitrat tarafından) kendilerine resmolunan dâirenin haricine çıkmak demek olacağına en güzel bir tarik-i istidlaldir (delilidir). Binaenaleyh kadınları bu tarik-i taa’ddîye icbar etmek, şu katı yürekli erkek tarafından o nârin, o nâzenin refikay-i hayata reva görülen esaretin en celî (açık) bir nümunesi, kezâlik gayet hatarnâk (tehlikeli) olan hayat-ı hariciye meydanlarında o biçareye karşı hiç eser-i şefkat ve merhamet gösterilmeksizin edilen muhacemâtın (saldırıların) en büyük bir nişanesidir.”³¹ sözleriyle kadının çalışmasının fitratına aykırı olduğunu vurgulamaktadır.

Ferid Vecdi’ye göre de yaratılış gereği kadın hayat mücadelesinde erkekle yarışan değil erkeğin himayesine muhtaç olandır. Kadına maişetini kazanma yükünü yüklemek onun için hürriyet değil esarettir. Çünkü onun kabiliyet ve yetenekleri hayat mücadelesinde erkekle mücadele için değil, himaye edilmeye muhtaç şekilde yaratılmıştır.

Kadının çalışmakla dış dünyadan ne kadar olumsuz etkileneceğini ve bunun bir ülke için ne gibi zararlı sonuçlar doğuracağını yine aynı yazar şu sözlerle vurgulamaktadır: “Ya o zavallı kadın, o rakîk hissiyâtıyla, o ulvi temâyülâtıyla bu harb-i cehennem lehîb (yakıcı cehennemî savaş) içinde nereye gider? Her manzaray-ı hevlengizi (korkunç manzara) biçareyi müteellim eder, onun rikkatini sarsan ma’rekey-i kasvetnâk arasında (kasvet dolu savaş meydanında) o, kalb-i şefik ile ne yapar? İşte bu sebepten kadınlar a’mal-i hariciyede erkeklerle müşarekete (beraberliğe) mezun oldukları memâlikte bütün mahlûkât-ı hüdanın en perişan hali,

³¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.139

en sefili, en teng-i maişeti (dar gelirlisi) olmuşlar.”³² sözleriyle kadının çalışmak zorunda kalmasının kadınlar açısından güçlüğünü vurguluyor.

Ferid Vecdi Batılı kadın hakları savunucularından Fourier'den tercüme ettiği şu cümelerle görüşlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışıyor: “Köşey-i nisyanda, en ağır işlerin altında kemâl-i fakr ve sefalet içinde yaşıyorlar” “Bu kadınların birçoğu en ağır işlerde çalıştırıldıkları halde gündelikleri 20 santimi (kuruş) geçmiyor. Yedikleri ise atılmış ekmek ile kaynatılmış çay yapraklarından ibarettir. İşte bu fecâyi'in kâffesi kadının erkekle müsâbakaya, müzâhameye (çarpışmaya) asla kudret yap olamamasından ileri gelmektedir. Zîrâ beş on para kazanacak bir (kazanç kapısı) bulacak olsa, erkek derhal kendisi ile müsabakaya girişerek onu geride bırakıyor. Metâneti, kuvvet-i bedeni sayesinde terziliğe, zinete müteallik işlere, baş süslemeye varıncaya kadar her işi ondan güzel yapıyor.”³³

Görüldüğü üzere Vecdi, uzmanlık alanı çalışma hayatı olan erkekle, yetenekleri bu alanda çalışmaya elverişli olmayan kadının maişet uğrunda mücadele etmelerinin mümkün olamayacağını savunuyor.

O, kadının çalışması, ekonomiye katkısı kulağa hoş gelen cümleler olsa da, kadın çalışması nedeniyle asıl görevi olan anneliği ihmal ediyor olmasının sosyal hayat açısından ne büyük zararlar doğuracağını iyi düşünülmesini ve kadınlara fitratlarına uygun işlerde çalışmalarına imkan verilmesini savunmaktadır.

d. Sosyal Hayattaki Farklılıklar

Sosyal hayatta kadınlara biçilecek rol onların fitratlarına uygun olmalıdır. Toplumun vazgeçilmez bireyi olan kadınının toplumdaki rolü tartışılmayacak kadar önemlidir. Ancak bu rol onun yetenekleriyle birebir örtüşmelidir. İnce ve nârin yapısına uygun işlerle kadının sosyal hayata katkısı sağlanmalıdır.

Sırât-ı Müstakîm aydınlarından Şerefeddin, Schopenhauer'dan tercüme ettiği “Kadınlar” adlı makalesinde şu fikirlerini okurlarıyla paylaşıyor: “Halet-i hâzıray-ı medeniyemiz kurûn-u vustanın muhalif akl-ı selim olan bakiye-i merdudesidir.

³² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

³³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

Hissiyâta mağlup olmaksızın bir muhakeme edecek olursan sen de benimle beraber onların tedbir-i menzil ve terbiye-i evlat vesaire gibi vazaif-i nisviyeyi öğrenip tarz-ı telebbüste sadeliği iltizam ve ihzar-ı ağdiye (yemek hazırlama) usûlünü öğrenmelerini ve yabancılar ile ihtilattan tecânüb ile yalnız dine ve usûl-ü tabha ait kitapları okumalarını bir lâzıme addedersek, musiki vesair gibi fenler ile az çok iştigal etmelerinde beis göremem.”³⁴ Bu fikirler ve değerlendirmeler Şerefeddin’in kadın konusundaki yaklaşımını yansıtıyor.

Şerefeddin kadın hakları ve özgürlükleri kapsamında kadınlara kaldıramayacakları sorumlulukları yüklemek, onları fitratlarına uygun olmayan rollerde görevlendirmenin kadınlara verilmiş bir hak olmadığını, aksine bunun kadınlara yapılmış bir haksızlık olduğunu savunuyor. Konu ile ilgili olarak “Avrupadaki zengin kadınlar umum tarafından istiksar olunacak derecelerde mazhar-ı ihtiram olmaktadır. Hâlbuki kavaid-i esasiye-i ictimâiyeye nazaran kadınlara karşı ibraz olunan hürmette bu derece ızhar-ı muğalat etmek (aşırya gitmek) doğru olmadığı gibi kendileri mazhar-ı tebcil ve ihtiram olmak hususunda erkeği geçmek değil hatta ona müsavi olmak üzere bile mahlûk değildirler (yaratılmamışlardır). Bu ihtirâmât-ı nâlâyıkanın sû-i netaicini göstermek için irad-ı emsâle lüzum yoktur. Daima dereceyi saniyede bulunması tabî’ olan kadının bugün Avrupada merkez-i layıkına irca’ı en arzu olunur şeylerdendir...”

Bu zengin kadınların hotperestliklerini bırakıp azçok tevazu ile ittisâf etmeleri (vasıflanma) tetbir-i menzil (ev düzeni) vesaire gibi ulum-u nisviyeyi öğrenmeleri kendileri için ve bilumûm heyet-i ictimâiye namına daha nâfi’dir!...”³⁵ şeklindeki sözler, kadına ikinci dereceden başka bir görev vermenin onun yükünü artıracığını, kadını zor duruma düşüreceğini, bunun ayrıca kadın için hak ve özgürlükler adına bir kazanım olmadığını ortaya koymaktadır.

Konuya ilişkin yukarıdaki görüşlere bakıldığında kadının fitratına en uygun görev ve sorumlulukların ikinci dereceden işler olduğu görüşü ortaya çıkmakta, ev yönetimi, ev işleri, annelik ve çocuk terbiyesi vb. işler kadınların görev alanlarını

³⁴ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.266

³⁵ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.266

oluşturmaktadır. Bunun dışındaki işlerin onlar için bir kazanımdan öte hem kendileri, hem de sosyal hayat açısından telafi edilemeyecek zararlar doğuracağı belirtilmektedir.

e. Eğitim Yönünden Farklılıklar

Eğitim yönünden kadın erkek farklılığının en önemli sebebini konuya bakış açısındaki farklılık oluşturmaktadır. Musa Kazım'ın “Hürriyet-Musâvât” başlıklı yazısında bu bakış açısı mevcuttur: “Şu kadar ki tahsil-i uluma mahal olan mektebe devam hususunda kadınlar ve erkekler arasında biraz fark vardır. Erkekler ibtidâî, rüşdî ve i'dâdî mekteplerinde tahsil ettikten sonra bunların cümlesinin fevkinde olan mekâtib-i âliyede, dar-ül fünunlarda tahsile dahi mecburdurlar. Bu mecburiyet umûmî değilse de bir kısım rical hakkında zarûrîdir.

Hâlbuki kadınlar böyle değildir. Çünkü –bundan evvelki makalemizde zikrettiğimiz vechile– kadınların hilkatindeki hikmet onların bir erkekle izdivaç ederek dünyaya çocuk getirmek ve sonra o çocukları terbiye etmek ve umur-u beytiyeyi tesviye etmekten ibarettir. Kadınların bu vezâifi bihakkın îfa edebilmeleri de öyle senelerce mekâtib-i aliyeye devamlarını istilzam etmez. Çünkü bu vezaifi öğrenmek için ibtidâî, rüşdî ve i'dâdî mektepleri kâfidir. Ondan sonra bir hanım kızın kendine münasip bir erkekle izdivaç etmesi ve beyhude yere zaman fevt etmemesi icap eder.”³⁶ Eğitim farklılığının temelini oluşturan bu bakış açısıdır. Erkeğin darü'l fünunlarda okuması zaruri iken, kadının ev yönetimi ve çocuk terbiyesini öğrenecek kadar ibtidâî, rüşdiye ve i'dâdiyede okumaları yeterli görülmüştür.

Ferid Vecdi (1878-1954) Mehmet Akif Ersoy'un tercüme ettiği *Müslüman Kadını* adlı eserinde modern dünyada yaşanan kadın sorunlarının sebebini kadınların yeterli ve doğru eğitilmemelerine bağlamaktadır. Bu konuda ise gerekli tedbiri almadığı için erkekleri suçlayarak şunları söylemektedir: “Garpta ahlak-ı nisvanı telvis eden (kirleten) nekâisin (noksanlıklar) kâffesi, erkeklerin, kadınları terbiye meselesinde kânûn-u tabiattan udul etmelerinden (yüz çevirmelerinden) başka bir sebepten değildir. Zaten şu davamızı onların sözleriyle de ispat edeceğiz. Lakin eğer

³⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvat”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

insanlar, kadınları terbiye hususunda terbiye-i islamiye kânûn-u hakikisine ittiba etmiş olsaydı, bu gün kadınların hali bilad-ı garptakiler (Batı şehirlerindeki) gibi zulüm ve i'tisafa (sapkınlığa) misal olmaz; işleri güçleri süslenip gezmeye çılğincasına bir tehalükten (can atmaktan) ibaret kalmazdı.

Zîrâ Müslümanlar arasında öyle kadınlar bulunuyor ki –her ne kadar adetleri cidden az ise de– kendilerinde kemâlât-ı cinsiyeleri layıkıyla rûsuh bulmuş (yetkinlik kazanmış), tabâyi-i kerimleri (mükerrerrem tabiatları), âdât-ı İslamiyenin tesiriyle feyizyab olmuştu. Artık bunlar ailelerinin medar-ı hayatı, zevcelerinin bade-i mübahatı (öğünme sebebi) olmuşlar. Hatta bir ilmü'r-rûsuh âlimi (psikoloji bilgini) bilâtereddüt hükmeder ki:

Müslüman kadınları, kemâl-i nisviyenin (kadınlık kemâlinin) hakiki bir timsalidir; adat-ı İslamiye ise fitrat-ı nisvana (kadınların fitratına) son derece muvafıktır. Eğer bunların melekâtı (melekeleri) o adat-ı kerime dâiresinde perver şeyâb olsa (terbiye edilse) o zaman müslüman kadınları filozofların ve muhitu'l-ulûmların (ansiklopedilerin) mahkûmu olmak derekelerinden âlî bir mevki-i istisnada bulunarak, bu âlemde gayet mühim bir tesiri haiz olurlar.”³⁷

Kadınların yeterli eğitilememeleri ne kadar büyük eksiklik ise, doğru eğitilememeleri de o denli yanlış olduğu savunulmaktadır. II. Meşrutiyet döneminde bu konuda ne Doğu'da, ne de Batı'da güzel bir örneğin mevcut olmadığı belirtilmektedir. Doğuda kadını yeterince eğitilemediği; Batıda ise kadının yanlış eğitimin kurbanı olduğu düşünülmektedir.

³⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.58

B. Kadın ve Sosyal Hayat

‘Kadın ve Sosyal Hayat’ diye başlıklandığımız konuyu *Sirât-ı Müstakîm* aydınları kadının çalışması, eğitimi, kültürel faaliyetleri, eğlence hayatı ve kadın erkek münâsebetleri ara başlıklarıyla ele almışlardır. Anadolu’da ve Avrupada kadının sosyal hayattaki yeri, görevleri ve rolleri belirlenirken, konu kadının yaratılış özellikleri göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Şerefeddin, Schopenhauer’dan tercüme ettiği “Kadınlar” adlı makalesinde kadının sosyal hayattaki yerini belirliyor. Batıda kadının sosyal hayattaki yeri konusundaki aşırılığa dikkat çekerek bunun yanlışlığını ortaya koyuyor. “Avrupa’daki zengin kadınlar umum tarafından istiksar olunacak (çok görülecek) derecelerde mazhar-ı ihtiram olmaktadır. Hâlbuki kavaid-i esasiye-i ictimâiyeye nazaran kadınlara karşı ibraz olunan hürmette bu derece ızhâr-ı muğâlat etmek doğru olmadığı gibi kendileri mazhar-ı tebcil ve ihtiram olmak hususunda erkeği geçmek değil hatta ona müsavi olmak üzere bile mahlûk değildirlen. Bu ihtirâmât-ı nâlâyikanın sû-i netaicini göstermek için irad-ı emsâle lüzum yoktur. Daima derece-i saniyede bulunması tabî’ olan kadının bugün Avrupada merkez-i layıkına irca’ı en arzu olunur şeylerdendir...”³⁸ sözleriyle kadının sosyal hayattaki rolünün ikinci dereceyi aşmaması gereği vurgulanmaktadır.

Yazar ikinci derece görevlerin sınırlarını ilerleyen cümelerde daha net belirleyerek şöyle diyor: “...Onların tedbir-i menzil ve terbiye-i evlat vesaire gibi vazâif-i nisviyeyi öğrenip tarz-ı telebbüste sadeliği iltizam ve ihzar-ı ağdiye (yemek hazırlama) usûlünü öğrenmelerini ve yabancılar ile ihtilattan tecânüb ile yalnız dine ve usûl-ü tabha ait kitapları okumalarını bir lâzime-i medeniye addedersek, musiki vesair gibi fenler ile az çok iştilal etmelerinde beis göremem.”³⁹ Şerefeddin bu sınırlar içinde hareket etmeyi kadın hakları ve özgürlükleri açısından kayıp olarak değil, kadını görevi ve sorumluluğu dışındaki yüklerden kurtarma ve onu koruma olarak değerlendiriyor.

³⁸ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.266

³⁹ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.266

a. Kadının Çalışması

Yaratılış gereği kadın hayat mücadelesinde erkeğin rakibi değildir. O bu mücadelede erkeğin himayesine muhtaçtır. Kadına maişetini kazanma yükünü yüklemek onun için hürriyet değil esarettir. Çünkü onun kabiliyet ve yetenekleri hayat mücadelesinde erkekle rekâbete göre değil, himaye edilmeye muhtaç şekilde yaratılmıştır. *Sırât-ı Müstakîm* dergisi yazarlarının kadının çalışması hakkındaki düşüncelerini bu cümlelerle dile getirebiliriz.

Ferid Vecdi bu konuda her varlığın kendine has bir takım yeteneklerle hayat mücadelesinde rol alabileceğini savunarak “...Cenab-ı Fâtır-ı Hakîm her mahlûka maişetini temin edebilmesi, kendisine has olup kemâl-i cinsiyesi de ona vâbeste bulunan vazifeyi yerine getirebilmesi için lâzım gelen a’zayı, kabiliyeti vermiştir.”⁴⁰ diyor. Yazara göre, herkes kendini zora sokmadan bu mücadeledeki yerini almalıdır. Hiçbir canlı başkasının görev alanına karışmamalı, başkasının sorumluluklarını yüklenmemelidir. Çünkü kendi yeteneği ona uygun değildir. Ancak kendi görevlerini yerine getirebilecek şekilde yaratılmıştır.

Aynı yazar kadının erkek işlerinde istihdamını, erkekten rol çalma olarak değerlendiriyor ve bunun kadına yapılabilecek haksızlıktan başkibir şey olmadığını vurguluyor. “Tarih-i tabiatı okuyanlar için şu müşahede, kadınların erkek işleriyle uğraşmaları, adeta kendi hukuk-u tabiyelerine karşı taaddîde bulunmaları (haddi aşmaları), canib-i fitrattan (fitrak tarafından) kendilerine resmolunan dâirenin haricine çıkmak demek olacağına en güzel bir tarik-i istidlaldir. Binaenaleyh kadınları bu tarik-i taaddîye icbar etmek, şu katı yürekli erkek tarafından o nârin, o nâzenîn refikay-i hayata reva görülen esaretin en celi (açık) bir nümunesi, kezâlik gayet hatarnâk (tehlikeli) olan hayat-ı hariciye meydanlarında o bîçareye karşı hiç eser-i şefkat ve merhamet gösterilmeksizin edilen muhacemâtın en büyük bir nişanesidir.”⁴¹ Kadını erkek işlerinde çalıştırmak, onu yeteneğinin olmadığı alanlarda görevlendirmek, kadına zulmetmek anlamına geldiğini savunmaktadır.

⁴⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.253

⁴¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.139

Musa Kazım, İslam'ın çalışma konusunda kadını koruduğunu, onun geçimini öncelikle velisine, evlenince de eşine yüklediğini, eğer kimsesizse bu görevin devlete verildiğini belirterek: "...Şeriat-ı Muhammediyede bir kadın hiçbir vakit maişet cihetini düşünmeye mecbur değildir. Hatta bir kadın yemek pişirmeye, çamaşır yıkamaya, bazı şerâatin vücudu taktîrinde çocuğunu emzirmeye bile –hasbe'd-diyane mecbursa da– kazâen mecbur değildir. Yani bunları yapmak için hâkimin cebretmeye salahiyeti yoktur..."⁴² diyerek, yaratılış özellikleri ile görevler arasındaki bağa dikkat çekiyor.

1. Kadının Çalışmasının Gereğini Savunanlar

Kadının çalışmasına taraftar olanlar, Batılı kadının kazanımlarını örnek olarak kabul edenlerdir. Bunlardan Mısırlı Kasım Emin (1863-1908) kadının erkeğe muhtaç olmadan kendi hayatını sürdürebilmesi için gerekli geçim kaynağını elde edebilmesi için çalışması gerektiğini savunanlardandır. Ferid Vecdi, O'nun bu düşüncelerine karşı çıkarak itirazlarını *Müslüman Kadını* adlı eserinde dile getirmiştir. Vecdi, önce Kasım Emin'in düşüncelerini sıralamış ardından da itirazlarını ifade etmiştir. Kasım Emin'in kadının çalışması gereğini savunduğu ifadeleri: "*İşte bir hata varsa, o da buna istinaden kadınların indel hâce kendilerinin, şayet küçük çocukları varsa onların maişetini istihsar (temin) edebilecek bir surette terbiye ve talim edilmeleri lâzım gelmeyeceğini iddia etmektir.*"⁴³

Onun bu fikrine karşı çıkan Ferid Vecdi (1878-1954) ise toplumların yapısının farklılığına değinerek kadının çalışmasının Batı toplumu bünyesine uygun olabileceğini ancak Doğu toplumları için durumun farklı olduğunu ifade ediyor: "Biz diyoruz ki, Müslümanların halet-i ictimâiyeleri (sosyal durumları) her cihetten milel-i Garbiyeninkine mugayirdir. Hatta bir mütefahhıs nazar (hadisenin iç yüzünü araştıran bir bakış), az bir im'an (dikkat) ile görür ki, şuûn-u ictimâiyeden hiç birinde

⁴² Musa Kazım, "Hürriyet-Musâvât", *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.37

⁴³ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını" (Kasım Emin'den Tercüme), *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.141-142

bu iki âlem için ittihat mümkün değildir. Meğer biri öbürünün vücudunda mahvolsun da ondan bir cüz'ü teşkil etsin.

Şimdi eğer müellifin şu son cümlesi bilad-ı garpta söylenmiş olsaydı her taraftan alkışlanırdı. Ancak, bu hüsn-ü telakki, o cümlenin bir hikmeti mutazammını (içermesinden) olduğundan, ihrazı (kazanılması) için çalışılmak lazım gelen bir kemâli tavsiye ettiğinden değil, belki garpta varacağı adama vermeye borçlu olduğu mehri biriktirmek yahut doğrudan doğruya kendi kût-u yevmiyesini (günlük rızkını) tedarik etmek için erkek işleriyle iştiğal eden kızdaki, kadından hâlî bir ev bulunmadığındandır.”⁴⁴ Çocuk eğitimi, annelik ve ev yönetimi gibi fitratına uygun işlerle uğraşması gereken kadının, bunları bırakarak erkek işlerinde çalışması kendi görevini aksatması açısından son derece yanlış bulunmuştur.

Kadının çalışması konusunda önemli bir noktaya değinen Mehmet Fahreddin kadınların –özellikle bazı konularda– hem eğitim almaları hem de aldıkları eğitim doğrultusunda çalışmalarının gereğini savunmaktadır. Kadın doktor yetersizliği nedeniyle erkek doktordan çekinerek doktora gidemeyen kadınların durumunu bizimle paylaşırken ‘Mekteb-i Tıbbiye-i İnas’ diye tabir ettiği Kız Tıp Fakültesi ihtiyacını dile getiriyor. “Ne kadar genç, henüz ömrünün nevbahar-ı şebabında kızlar, hanımlar tutuldukları hastalıkları etıbbaya tedaviden istihyâen (utanarak) imtina’ ederler ve bu yüzden birçokları toprak olur gider. Fıkımız ise bir kadını tedavi emrinde evvela hem nevinden bir tabibenin vücuduna kâil oluyor (razı oluyor). Ve o mevcut iken etıbbay-ı ricale müracaatı tecviz etmiyor.”⁴⁵ Konuyla ilgili ifrat ve tefrit noktasına varan görüşlere çözüm olabilecek yukarıdaki düşünceler M. Fahreddin tarafından dile getirilmiştir. Elbette kadın yaratılış gayesine uygun işlerde, yapacağı işle ilgili eğitimi almak şartıyla ve asıl görevlerini aksatmayacak ölçüde çalışabilme imkanına sahip olmalıdır görüşü benimsenmektedir.

⁴⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.141-142

⁴⁵ Mehmet Fahreddin, “İza lem testeh fesna’ mâ şî’te”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.30

2. Kadının Çalışmasındaki Güçlükler

Kadının bazı alanlarda çalışmasının gereği bir yana, onun çalışması doğuracağı olumsuz sonuçlar açısından değerlendirilerek sosyal hayattaki aksaklıklara sebep olacağı düşüncesiyle karşı çıkılmaktadır. Kadınların çalışması erkeklerden rol çalma olarak değerlendirilmektedir.

Ferid Vecdi fitraten yetenekli olmadıkları halde, erkek işleriyle uğraşan kadınların durumunu tartıştığı “Müslüman Kadını” adlı kitabında şu fikirlerini okurlarıyla paylaşıyor. “...Ya o zavallı kadın, o rakîk hissiyâtıyla, o ulvi temâyülâtıyla bu harb-i cehennem lehîb (yakıcı cehennemî savaş) içinde nereye gider? Her manzaray-ı hevlengizi biçareyi müteellim eder, onun rikkatini sarsan ma’rekey-i kasvetnâk arasında (kasvet dolu savaş meydanında) o, kalb-i şefik ile ne yapar? İşte bu sebepten kadınlar amal-i hariciyede erkeklerle müşarekete (beraberliğe) mezun oldukları memâlikte bütün mahlûkat-ı hüdanın en perişan hali, en sefili, en teng-i maişeti (dar gelirlisi) olmuşlar”⁴⁶ Bu düşüncelerini okurlarına aktararak onları bu konuda uyarmaktadır.

Vecdi’ye göre roller yaratılış özelliklerine göre belirlendiği için bütün canlılarda olduğu gibi insanlarda da görev paylaşımı bu özelliklere göre yapılmalıdır. Erkek ve kadın arasındaki görev değişimleri ya da rol çalmalar kulağa hoş gelse de bunun fitrata aykırılığı ortadadır. “Biliyoruz ki, insaniyet bir terakki-i daime ile ileriye doğru gitmektedir, gerisin geriye rücuatta değildir. Bu terakki ise metalib-i insaniye, ahkâm-ı tabi’yeye tevafuk etmedikçe kâbil olamaz (insanlığa ait hedefler tabiatın hükümleriyle uygunluk göstermez). Binaenaleyh bir ümmette a’mal her ferdin istidadına ve onun fitraten muvazzaf olduğu vazifeye göre taksim olunmadıkça o ümmet kesb-i kemâl edemez.

Öyle ise ‘*Filan kavimde kadınlar evlerini bırakmışlar, en meşakkatli, en ağır işlerde erkeklerle beraber çalışıyorlarmış.*’ gibi bir söz işittiğimiz zaman eğer basıray-ı kalbi (kalp gözü) perdedar-ı gaflet olmayan ashab-ı hikmetten isek, bu hali kendimiz için şayan-ı taklit (taklide değer) bir kemâl suretinde telakki etmek şöyle

⁴⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

dursun, bilakis bunu bir noksan addederek, mümkün olduğu kadar ondan tebaud eylemek (uzaklaşmak) üzerimize vücut-u katîdir deriz. Zîrâ o kavim âsâr-ı medeniyece (medeni unsurlar yönünden) bizden daha müterakki (gelişmiş) olsa bile, şu halleri kemâl-i hakikiye münafidir. Öyle ya, biz evvelce gelmiş ne kadar akvam-ı mütemeddine biliyoruz ki, kâinatı ziyalarıyla, şaşaa-ı ikballeriyle doldurmuş iken kavanin-i fitrata isyan ettikleri için, bütün o medeniyetleri güya hiç yokmuş gibi mahv olup gittiler.”⁴⁷ Bu fitrata aykırılığın zararlı sonuçları konusunda uyarılarla cümlelerini sonlandıran Ferid Vecdi, insanların istihdam alanlarının önemine, özellikle de kadınlara verilecek görevlerin onların fitratına uygun olması gerektiğine vurgu yapıyor.

Yazar sözlerine devamla hem Kur’andan, hem de tecrübe kaynaklı düşüncelerden örneklerle uyarısını sertleştiriyor. “Bütün kevnin halıkı olan Fâtır-ı Hakîm: **‘Kim hudud-u ilahiye tecavüz ederse, nefesine zulmetmiş olur.’** (Talak, 65/1) diyor. Ulema-ı âlem ise: *‘Tabiatta bir nizam-ı hâs hükümrandır. Eğer insan o nizamın tayin ettiği hududu aşar yahut nakzına (iptaline) kalkışacak olursa, bizzat tabiat tarafından bir takım hadisat zuhura gelerek onu ya âlem-i tabiattan tardeder yahut tavr-ı i’tidale rücu’ a mecbur eyler.’* diyor.”⁴⁸ Tarih sahnesinde yerini almış milletlerin hayat tecrübelerinden hareketle söylenmiş bu sözlerin haklılığına insanlık tarihi bir çok örnek sunacağı düşünülmektedir.

Erkeklerin görevi olan bazı işleri kadınların onlarla paylaşmaları Batılı toplumlarda yaygınlaşmış olsa da bunun İslam âleminde asla tasvip edilemeyeceği Ferid Vecdi tarafından savunularak deniyor ki: “...Evet, bir şarklı olduğu günden beri karısını, kızını konuya-komşuya gitmek gibi adi (sıradan) ziyaretlerden bile men etmek ister. –Bu hareketteki ifrat ise pek aşikârdır– Ve bu âdeti olanca kuvvetiyle müdafaaya çalışırsa artık biz nasıl olur da, o adamdan kızını bir fabrikada işçi yahut bir ticarethanede satıcı olabilmek üzere terbiye etmesini bekleyebiliriz?

Bir Şarklı, karısını, kızını, seslerini erkeğe duyurmazdan zecreder durursa (şiddetle sakındırırsa) artık biz ne yapar da bu kızını âlâ melei’r-ricâl (erkeklerin

⁴⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.141

⁴⁸ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.141

önünde) beyan-ı re'y (fikir beyan) edecek bir siyasi yahut bir cemaât-ı kübrâ huzurunda kürsüy-ü hitabete çıkarak nutuklar verecek bir hatip olmak üzere yetiştirmesi için o adamı iknaya muvaffak oluruz?"⁴⁹

Ferid Vecdi bu kondaki değerlendirmelerini daha da sertleştirerek kadınların kendi istihdam alanları dışında çalışmamaları konusunda herkesi mücadeleye çağırıyor. "...Mademki, kadınların erkek işleriyle uğraşmalarının mühlik bir maraz-ı ictimâî olduğunda cümlemiz müttetikiz, niçin Müslümanların buna karşı gösterdikleri nefretten istifade etmeyelim de, ta'mim ve tevsi'inden (yayılp genelleşmesindense) ise izalesine çalışmalıyız? Mademki, ümmetlerin mahv ve izmihlali için kavânî-i kevne isyandan başka bir sebep yoktur; mademki, kadının âmâli-i hariciyede erkekle iştiraki de fitrata karşı bir isyandır.

Mademki, kunun-u la-yetegayyer terakkiy-i müstakbelde, evvelce hükmünü tanımayanları bir azab-ı elim mahkûm ettikten sonra, her şeyi vaz-ı tabisine irca' edecektir; neden işe evvelden başlayarak umurumuzu (işlerimizi), şununumuzu (meselelerimizi) nizam-ı ezeliy-i kevne ve karib olan (yakın) tariklerle ıslaha sa'y etmeyelim? Niçin o azab-ı hevl engize (korkunç azaba) teslim-i nefis edelim?"⁵⁰

Kadının erkek işlerinde çalışmasının telafi edilemeyecek bir hata olduğunu ifade etmek için Ferid Vecdi (1878-1954) Batılı düşünürlerden Jules Simon'dan naklettiği şu sözlerle fikirlerini şöyle savunuyor: "Evinin haricinde çalışan bir kadın, âdî (sıradan) bir işçinin göreceği işi görmüş olur; lakin bir kadının işini göremez."⁵¹

Yazarın önemle üzerinde durduğu konu şudur: Kadın fitrî alanının dışında çalışmakla kendi aslî görev ve sorumluluklarından kurtulmuş olmuyor. Çünkü kadın başka işlerde çalışsa da, çalışmasa da annelik görevi ona aittir. Bu değişmez sosyal gerçeğe rağmen kadının erkek işlerinde çalışması sadece kendi asıl görevi olan annelik vazifesini aksatmasından başka bir işe yaramayacağı açıktır. "Hiç biçare kadını bir kere gayet mühim olan bir emr-i beytiye (ev işi) ile yani terbiye-i evlat

⁴⁹ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.157

⁵⁰ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.157

⁵¹ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.105

(çocukların terbiyesi) şakasıyla mükellef tuttuktan sonra bir de bunun fevkinde (ilaveten) zavallıyı, uzun günlerini tahkik-i cerâim ile erbab-ı cinayat (cinayet zanlıları) üzerinde ceza kânunnamesindeki maddeleri tatbîk ile geçirmeye mecbur etmek muktezay-ı adalet midir?

Çocuk büyütmek için nazar-ı imâna alınacak, son derece itina olunacak birçok kuyûd ve şerait olduğunu bildiğimiz halde sû-i terbiyeden mütevellit mesuliyeti validelerin boynuna yüklemeye kendimiz için mesâğ görüyoruz da, fazla olarak bir de hükümet işlerine bakmak, umur-u ibâdı (halkın işlerini) tesviye etmek (düzenlemek) gibi vazâifi de onlara tahmil etmeyi adaletle nasıl tevfiik ediyoruz? Eğer kadın, bu iki işle birden mükellef olursa o zaman erkek ne yapacak?

Eğer kadınların tekemmül için tutacakları yol bu ise, memalik-i vahşiyede kemâl-i nisvan için çok güzel misaller bulabiliriz! Zîrâ oralarda erkekler her bir şeyden azade olarak ferîh ve fahûr otururlar. Ekin ekmek, biçmek, dövmek, uzak uzak yerlerden su taşımak gibi şedaid-i a'male varıncaya kadar her işi kadınlara gördürürler.

O halde bize lazım olan akvam-ı vahşiyenin ahvâlini güzelce gözden geçirmektir. Ta ki, erkekler kadınların yüzünden ne yolda rahat yaşayabilirler, öğrenelim de biz de öyle yapalım! Pekâlâ, şimdi kadınların bu hali, nazar-ı ferîb (göz aldatıcı) bir hürriyet perdesi altında ayn-ı esâret değildir de nedir?⁵² Kadının erkek işlerinde çalıştırılmasını ilerleme ve medeniliğin gereği sayanlara cevap niteliğindeki bu tespitler dile getiriliyor.

Ferid Vecdi, Jules Simon'dan tercüme ettiği şu cümleleri okurlarıyla paylaşmakla Batıda kadının erkek işlerinde çalışmasının sonuçlarını değerlendiriyor. “Kadınlar bugün dokumacılıkta, matbaacılıkta, buna benzer diğer birçok işlerde kullanılmaktadır. Kezâlik hükümetler de bunları kendi daru's-sınâa'larında (fabrikalarında) istihdam ediyor. Onlar da bu yüzden bir kaç para kazanıyorlar. Fakat buna mukâbil bünyan-ı ailelerinin esaslarını ciddi bir surette yıkmış oluyorlar. Evet, erkekler, karılarının mahsul-ü sa'yinden, ked'di yemîninden (elleriyle kazandıklarından) müstefit olmaya başladılar; lakin kadınlar a'mal-i hariciyede

⁵² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.104

erkeklerle müzahameye, musabakaya kalkıştıklarından dolayı berikilerin kazancı azaldı.

İşte burada bir takım kadınlar daha var ki, evvelkilerinden ziyade terakki etmişler. Ticaretgâhlarda defter tutmak, yazıcılık etmekle iştigal eyledikleri gibi muallime sıfatıyla hükümet tarafından da istihdam olunuyorlar. İçlerinden birçoğu telgraf, posta, şimendifer (demiryolu) idarelerinde, Faransa Kredi Lyone bankalarında kullanılıyorlar. Lakin bu vazâif, o kadınları ailelerinin külliyyen bîgânesi etmiştir. Bu sözler hane sahibinin sözüdür. Hane sahibi ise şüphe yoktur ki, evinin içinde olanı herkesten iyi bilir. Öyleyse bunları yabana atarak hilafına mütemessik olmak, bizim için katiyyen caiz değildir.”⁵³

Ferid Vecdi’yi kadının erkek işlerinde çalışması konusunda bu kadar duyarlı hale getiren şey, Batı’nın bu konudaki yaptığı yanlısın açıklığına ve onların ödediği ağır bedellere rağmen bu yanlısın örnek alınmaya çalışılmasıdır. Peki o yıllarda Batıda kadının çalışması ne kadar yaygındı? Yazar bu sorunun cevabını Mısırlı yazar Kasım Emin’den (1863-1908) tercüme ettiği şu cümlelerle cevaplandırıyor. “Garpta mukavelat muharrirliği (noterlik), rahibelik, mühendislik eden, gazete müdürlüğünde bulunan, postalarda, telgrafhanelerde istihdam olunan kadınlar hemen de sayılamayacak miktarı bulmuştur. Maârif nezâretlerindeki memuriyetlerin kısm-ı âzamı da kadınlar tarafından işgal olunmaktadır ki, mekâtib-i ibtidâiyedeki muallimâtın adedi % 95 raddesindedir.

Amerika’daki kadınların terakkiyatını beyan için şunu söylemek kâfidir: Bunlardan yalnız ulûm ve edebiyatla tevaggul edenlerin (uğraşanların) adedi % 75’e, ticarete bulunanların % 63’e, sanayidekilerin % 62’ye baliğ olduğu 1880 senesinde tutulan istatistiklerden anlaşılmıştır.”⁵⁴ diyen yazar bu oranların yüksekliğini medenileşme ve ilerleme sebebi zannedenlere, bu oranların yüksekliğinin doğuracağı olumsuz sosyal sonuçları hatırlatmaktadır.

Kadınların erkek işlerinde çalışmalarının Batılı toplumlara ağır faturalar ödediğini hesaba katmak gerektiğini savunan Ferid Vecdi şunları söylüyor: “Biz

⁵³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.105

⁵⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.105

buracıkta Amerika kadınlarının sanayi ve edebiyattaki terakkilerine dâir Madam de'Apherina'nın bir mülâhazasını irad edeceğiz. Madam de'Apherina 30 Eylül 1899 da çıkan 'Enisü'l-Celis'inde Amerika kadınlarının edebiyat ve sanayideki terakkilerini nâtık bir istatistik irad ettikten sonra diyor ki: '*Lakin şurası da zahirdir ki, kadınlar ulûm ve fûnûnda ileri gittikçe erkekler de talakı artırmaktadırlar. Zîrâ oralarda boşanma, memalik-i İslamiyede ve sair yerlerde görülmeyen müthiş bir dereceye varmıştır*'

Biz kadını erkeğin nazarında sevilmez, çekilmez bir hale getiren şeyin onun ulûm ile edebiyatla tevaggülü (uğraşması) olduğunu zannedenlerden değiliz. Asıl kadını muhakkar (aşağı) ve müstekreh (tikinti verici) gösteren hal, a'mal-i hariciyede erkekle müsabakaya kalkışmasıdır."⁵⁵

Salahaddin Asım, "İlm-i İçtimâ' Nazaran İslamiyet" başlıklı yazısında kadının çalışmasındaki güçlükleri dile getirerek çözüm önerisi olarak kadının kendi görev alanında istihdamına vurgu yapıyor: "... Avrupalılar ahkâm-ı tabiatın hilafında hareket etmekte hala inat ve ısrar ediyorlar. Kadınlar ve erkekler kendi vazaif-i ictimaiye ve insaniyesini unutarak, yekdiğerine karıştırarak ifâ eyliyorlar ve bu suretle bir hareket-i hatâ alûdun pek tabiî bir neticesi olarak cemiyette sû-i ahlak tesirat-ı hüzn alûdîni (hüzünlü tesir, acı son) icra ediyor ve bunun önünü almak bir türlü kâbil olamıyor.

Çünkü: Tabiata mukavemet ancak kendi ahkâm-ı katîyesini bihakkın icra etmekle mümkün olur. Muhalif tabiat-ı vazaifle iştilal en ziyade kadınlarda görülüyor; bunlar kendi vazaif-i esâsiye olan zevcelik, validelik, daha doğrusu kadınlık umur ve iştiğalatından uzaklaşarak amâl-i hariciye, amâl-i rical ile uğraşıyorlar ve bu sebeple intizam-ı cemiyet muhtell (bozulmuş) oluyor..."⁵⁶

Ferid Vecdi (1878-1954) Batılı düşünürlerin de kadının erkek işlerinde çalışmasının zararlarının farkında olduklarını bizimle paylaşıyor. Bu konuda toplumu aydınlatma gayreti içinde olan Batılı filozolardan çeviri yaparak okurlarını

⁵⁵ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.105

⁵⁶ Salahaddin Asım, "İlm-i İçtimâ' Nazaran İslamiyet", *SM*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.89

aydınlatmaya çalışıyor. “Biz burada karin-i kiramı daha ziyade ikna için İngiliz allamelerinden Samuel Smiles’in ‘Ahlak’ ismindeki eserinden bir nebze irad etmeyi münasip görüyoruz. –bu zat İngiliz terakkiyat-ı medeniyesinin erkânından ve tealiy-i insaniyet-i müştakanenin büyüklerinden maduttur. İçtimai mevzular üzerine gayet mühim birçok âsâr yazmıştır ki, kısm-ı âzamı Fransızca’ya tercüme olunmuştur– Samuel Smiles diyor ki:

‘Kadınları, fabrikalarda çalışmaya sevk eden nizam, servet-i memleket noktay-ı nazarından ne olursa olsun, neticede bünyan-ı hayat-ı âiliyeye hadimdir. Zîrâ bu nizam; evin heykeline (iskeletine) hücum ediyor, erkân-ı aileyi yıkıp deviriyor, ravabıt-ı ictimâiyeyi koparıyor. Bu nizam zevceyi zevcinden, evladından, akrabasından ayırdığı için kendine has bir tarz alarak kadının ahlakını bozmaktan başka bir netice vermiyor.

‘Çünkü kadının vazifey-i hakikiyesi, umur-u beytiyesini tertib, ailesini terbiye, vesâil-i maişetin (geçim kaynaklarının) ihtiyaçtan fazlasını hüsn-ü idare gibi şeylerden ibarettir. Lakin fabrikalar, kadını, bu vazaiifin kâffesinden mehcur ettiği için evler artık eski evlikten çıktı; çocuklar terbiye görmeksizin kuşey-i ihmale bırakılmak suretiyle büyümeye başladı; muhabbet-i zevciye muntafi oldu (söndü). Kadın erkeğin sevimli bir refikay-ı hayatı olmaktan çıktı; şedaid-i amalde, meşak-ı hariciyede ona rakip oldu. Muhafaza-yı iffet ve faziletin yegâne medarı olan tavazuy-u fikrî ve ahlakiyi ale’l-ekser mahveden birçok tesirata maruz kaldı.’

Bu sözlerden sarahaten anlaşılıyor ki, nisvan-ı garp üzerinde dehşet ferma olan (saçan) sefalet, zaruret bizimkilerden tasavvur olunmayacak derecede şiddetlidir. Orada zavallı kadınlar evlerinin haricinde çalışmalarından dolayı bugün acınacak, istiâze olunacak bir hale gelmişler. Artık bu hususta bizim için hane sahiplerini tekzip etmek doğru olamaz. Binaenaleyh eğer mesturiyyet, kadınların medar-ı saadeti yahut hiç olmazsa muhaffer-i alamı (elemlerinin hafifleticisi) olmasaydı, nisvan-ı garbın ahvâli elbette şu tasvir edilen tarzda olmazdı.”⁵⁷

Kadının çalışması, ekonomiye katkı sağlaması, kadının iş gücünden yararlanmak vb. cümleler insanın kulağına hoş gelen sözlerdir. Lakin Ferid Vecdi bizimle aynı düşüncüyü paylaşmamaktadır. Ona göre bu sözler kulağa hoş gelse de

⁵⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, SM, S.16 (16 Zilkade 1326), s.254

sosyal hayata yansması pek hoş sonuçlar doğurmamaktadır. Medenileşmiş ve ilerlemiş Batılı toplumlarda kadın çalışmasının yaygınlığı insanları bu düşünceye yönlendirmektedir.

Ona göre bir kadının çalışmakla annelik ve ev yönetimi görevlerini aksatması telafi edilmeyecek büyüklükte bir yanlıştır. Çünkü kadının yapacağı işi bir başka kişi yapabilmesine karşılık, o kadının annelik görevini ondan başka hiçbir kimse layıkıyla yapamaz.

b. Kadının Eğitimi

Gelecek nesli yetiştiren, onu eğiten anne olması nedeniyle kadınların eğitimi milletlerin geleceğinin teminatıdır. Bu noktada kadın eğitiminin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. *Sırât-ı Müstakîm* aydınları da bu önemin farkındadırlar. Yalnız onlar gerekli ve yeterli eğitimden yanadırlar. Kadınların yanlış veya yetersiz eğitiminin kötü örnekleri ve cahilliğin zararları konusunda toplumu bilinçlendirmeye çalışmaktadırlar.

İşte bu aydınlardan biri olan Ethem Nejat toplumun ilerlemesi ve huzuru açısından kadınların eğitiminin ihmal edilemeyeceğini vurgulayarak diyor ki: “Kuvvetli ve metin terakkiyat isteyen milletler evvela kadınlarını düşünmüşlerdir. Muhakkak bir hakikattir ki, milletlerin terakkisi kadınlarından başlar. Yalnız erkekler tarafından ilerleyen terbiye ve terakki dipsiz ve boştur ve koftur.

Kadınları mazhar-ı terbiye olmamış bir milletin, bir ırkın, bir unsurun çocukları; kadınları güzel terbiye olmuş bir milletin, bir ırkın, bir unsurun çocukları kadar kolay ve iyi terbiye edilemez. Vâlîde terbiyesi, terbiyenin temeli ve en esaslısıdır. ‘Beşiği sallayan el cihana hükmeder’ diyen hakîm bu sözü hiçbir vakit boşuna söylememiştir.”⁵⁸ Bu ifadelerle Ethem Nejat toplumların ilerlemesinde kadınların ne kadar önemli bir role sahip olduklarını vurgulamaktadır.

Kadın eğitimi başlığı önemi, eğitim müesseseleri, programlar, eğitim faaliyetleri ve karşılaşılan güçlükler yönünden incelenecektir.

⁵⁸ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

1. Kadının Eğitiminin Önemi

Yarının büyükleri olan çocuklar annelere emanettir. Çocukları geleceğin eğitilmiş ve sağlam karakterli bireyleri olarak yetiştirecek olan ancak annelerdir. Aile mutluluğu açısından da kadının eğitiminin önemi büyüktür. Ethem Nejat bu konuda şu düşüncelerini okurlarıyla paylaşıyor: “Çocuklarımızın gerek mektebe girdikten ve gerek mektepten evvel terbiyesi ile alakadar olacak validelerdir. Peder meşguldür. Temin-i maişet ve mübareze-i hayat ile meşguldür. O evinde ancak rahat etmek, müsterih olmak ister. Çocuğu, kızı ile meşgul olamaz. Çocuğun terbiye-i daimesi, mektepteki vaziyeti, derslerine devamı, ahlakı, fikrinin inşası, hepsi valideye ait birer meseledir.”⁵⁹ Bu sözlerle toplumda annelerin konumuna dikkat çekiyor.

Medeniyet seviyeleri ve gelişmişlikleriyle geri kalmış milletlere örnek olarak gösterilen Batı toplumları kadının annelik rolünü ne kadar önemsediklerinin yine Ethem Nejat dile getiriyor: “İngiltere’de çocukların iptidai tahsilinin kısm-ı âzamını valideler verir. Mektebe giden çocuğun gerek dimağı ve gerek vücudu çelik gibidir; az zamanda ilerler, terakki eder, mektepten çıkınca cemiyet-i beşeriye içerisinde kendine güzel iş bulur. Mübareze-i daim-i hayatiyeye dahil olur. Sonra deriz ki, Anglosakson terbiyesi cemiyet-i beşeriyeye çalışkan ve mukaddem vatanperver uzuvlar yetiştiriyor. Elbet böyledir. Yalnız Anglosaksonlar değil, bu vechile çalışan her millet, böyle çalışkan uzuvlar yetiştiriyor. Bunu bugünkü Almanlarda, İsviçrelilerde görüyoruz.

Bizim kadınlarımız bin teessüfler ki, ne çocuğun vücudunu ve ne de dimağını terbiye etmekten, çelik gibi yapmaktan haberdar değildiler. Buna sebep bizim onlara verilecek terbiyede ihmal edişimizdir. Ben bunlara kalın ve adi bir cehalettir der, işin içinden çıkarım...”⁶⁰ Batı ile Osmanlı’yı kıyaslayan yazar onların neden ileri olduklarının, Osmanlı’nın ise neden geri kaldığının cevabını vermiş oluyor.

⁵⁹ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

⁶⁰ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

Ethem Nejat kadının eğitimine gerekli önemi vermeyenlerden yakınmakla birlikte, aslında bu konuda başkalarının çabalarına engel olmaya çalışanlardan da şikâyetçidir. “Kadınların terbiyesi fikirlerini ortaya süren adamları birçoklarımız din zaîfi ile itham etmek cüretinde bulunmuşlardı. Ben böyle adamlara aşırı derecede mutaassıp demekten kendimi alamam. Bize Tarih-i İslam gösteriyor ki, vaktiyle nice İslam kadınlarından âlimler, edipler yetişmiş; birçok İslam kadınları büyük medreselerde okumuşlar, meşhur hocalardan ders almışlar, daha şayan-ı dikkat şu ki, bazı âlem-i Arap ve İslam kadınları yüzlerce erkeğe ders vermişler, onların terbiye-i fikriyelerini ikmal eylemişler...

Bu hakikat bizce gün gibi malum iken bir kısım halkımızın kızlarımızın okuması hakkındaki gösterdiği taassubu kara cehalet olarak telakki etmekten başka bir şey yapamam. Büyük mütefekkir bir edibimiz ‘Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır’ diyor. Bu büyük söz bizim söylediklerimiz ve söyleyeceklerimizi pek güzel izah eder.”⁶¹ Osmanlının kendisini cihan devleti yapan hassasiyetlerden ne kadar uzaklaştığını göstermesi açısından yukarıdaki satırlar çok önemlidir.

Nezihe Muhlis isimli bir kadın yazar “Terbiye-i İnas Etrafında” adlı makalesinde kadının eğitiminde maksadın ne olması gerektiğini şöyle ifade ediyor: “Genç kızlarımız milliyet ve i’tikadâtına sadık, metin, azimperver ve müteşebbis, garbın bütün terakkiyat-ı fenniyesiyle mücehhez evlatlar yetiştirebilecek güzide birer valide, hanenin umûr-u dâhiliyesini bir hükümet-i muntazama katiyetiyle hüsn-ü idare edebilecek intizam perver birer ev kadını, saadet-i aileyi tesis ederek erkeklerini mesut ve bahtiyar edecek huluk ve sadık birer zevce olmakla şerait-i hazirâ-i ictimâiyenin kendilerine tahmil ettiği vazâifi ifa etmiş olacaklardır.

Şimdiye kadar kadınlarımız hiçbir şey olmaya muvaffak olamadı. Bu kadar mahrumiyet ve fiktan-ı vesâit (kıtlık) içinde ne olabilirlerdi? Terbiye-i inası deruhte eden müessesat-ı aliyeyi meydana getirmek ricalimize terettüp eder. Çünkü vatanın saadeti ve felaketinde kadınlar kadar erkekler de alakadardır.”⁶² sözleriyle kadınların

⁶¹ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

⁶² Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *SM*, S.146 (18 C.ahir 1328), s.249

eğitiminde asıl maksadın ne olduğunu açıklıyor. Bu maksada yönelik tedbirleri alma görevini de erkeğe yüklüyor.

Nezihe Muhlis'e göre kadınların eğitiminde amaç onları toplum içindeki görev ve sorumluluklarını yerine getirebilecekleri eğitimi almaları ve sosyal hayataki rollerinde başarılı olmalarını sağlayacak mâhiyette olmalıdır. Bu görev ve bu göreve hazırlık mâhiyetindeki eğitimlerinin nasıl olması gerektiği sorusuna cevap işte şu satırlardadır: “Terbiyey-i inas hakkında takip edilecek mihanikiyyettin (proğram) müsmir (verimli) ve müfit olması, ancak ihtiyacat-ı ictimâiyeye tevafuk etmesiyle mümkün olabilir. Yoksa müntesibin-i fen olanlarıyla erbab-ı sanatı –otuz milyonun ekseriyet-i adediyesi nazar-ı itibara alınınca– henüz mefkud (yok) denilecek ve bizi birçok seneler daha en âdi bir iş için Avrupaya adam sipariş etmeye mecbur edecek derecede fakr-ı irfan içinde inleyen muhitimizde, kadınların mühendis, kimyager, doktor veya avukat olmalarını temin değil; hatta temenni etmek kadar cinnet tasavvur olunamaz.

Bizim vazifemiz iyi bir valide, iyi bir zevce velhasıl iyi bir ev kadını olarak saadet-i aileyi tesis etmek, vatanın muhtaç olduğu, kendisine cidden hadim evlatları yetiştirmektir. İşte bu gayeyi nazar-ı itibara alınca kadınlara verilmesi lazım gelen terbiyenin şekli kendiliğinden taayyün eder. Saadet-i aileyi nasıl tesis etmeli? Nesli-atiyi nasıl yetiştirmeli? Bu vatan nasıl evlatlara muhtaçtır? Bunların her biri başlı başına bir silsile-i makalat teşkil edecek kadar haiz-i ehemmiyettir...”⁶³ Yazar bir memleketin kadın mühendisten, kadın kimyagerden vb. kadın için ikinci derecede olan mesleklerden önce iyi bir anneye ihtiyacı olduğu görüşündedir. Ona göre eğitimden maksat, kadını aslî görevi konusunda eğitmektir. Onun kendine ait aslî görevin hakkıyla yapabilmesini sağlamaktır.

İslam âleminde kadınların eğitimine gerekli önemin verilmesi durumunda yükselecekleri ulvî makamları M. Fahreddin'in kaleminden okuyoruz: “Seviye-i irfan bahsine gelince buna mazideki hayat-ı dinimizle kurun-u selase (üç asır) ve onu takip eden âsârın her birinde yetişmiş olan yüzbinlerce hafızât, muhaddisât, arifât, şairât ile istişhat ederiz.

⁶³ Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *SM*, S.146 (18 C.ahir 1328), s.248-249

Dokuzuncu asrın medar-ı iftiharını itlakına şayan olan (kurtuluşuna vesile olan) İmam Celaleddin Suyuti'nin ilm-i celil-i hadisten icazet aldığı muhaddisatın adedi otuza baliğ oluyor. O her asrın edbiyeleri (bayan edebiyatçı), şaireleri sayılmakla bitmez tükenmez (rh).”⁶⁴

Yazarların okurlarıyla paylaştıkları ortak tespitler şunlardır: Kadının yaratılış gayesi gereği görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gerekli eğitim alması şarttır. Eğer bu eğitimi alamazsa görevini bilinçli ve gereği gibi yerine getiremez. Kadının görevi ise toplum için hayâtî değerdedir. Aksatılması halinde toplumda telafisi mümkün olmayan problemler ortaya çıkar.

2. Kadın Eğitim Kurumları ve Programları

Hatice adındaki bir okur mektubundan kızların eğitimi konusunda yapılması gereken ilk işin, geleceğin annelerini yetiştirecek okulların açılması olduğu tespitini öğreniyoruz. O'na göre bu okullar yarının anneleri olan kız çocuklarını geleceğe hazırlayacak kız mektepleridir. Bu mekteplerin programı ve keyfiyeti şöyle olmalıdır: “Her şeyden evvel mükemmel kız mektepleri açılmalıdır. Amma tedrisatı Fransızca olarak piyano, teganni mektepleri değil. Müslüman terbiyesi verecek mektepler olmalı. Erkekler, kendilerine düşen bu vazifeyi ihmal ederlerse yarın seyyiesini çekecek yine kendileridir. Bu gidişle bir gün gelecek ki, artık büyüklerin sözü geçmez olacaktır. O vakit işin önünü almak kudret-i beşerden hariç kalır. Gayret-i İlahiyeye dokunmadan bu hale bir çare bulmalıdır. Yoksa elhak ukubeti bir kere üzerimize tevcih ederse dağlar bile karşı duramaz. Allah cümleyi ıslah eylesin”⁶⁵ bu sözler bir okurun kadınların yaratılış gayesi gözetilerek eğitilmemesininin doğuracağı sonuçlardan duyduğu endişenin yansımasıdır.

⁶⁴ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.345

⁶⁵ Hatice, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *SM*, S.105 (4 Ramazan 1328), s.13

Ethem Nejat'ın kızların okuduğu okulların ders programlarının da mutlaka onların annelik görevine yönelik dersler içermesi gerektiğine dair tavsiyeleri ve önerdiği program şudur: “Kızlarımızı iyi yetiştirmek için mekteplerimize, bâhusus inas rüştiyelerine terbiye-i beytiye dersleri koymalıdır. Kızların terbiyesi inas mekteplerinden, ihtiyat sınıflarından, iptidâî mekteplerinden başlar; kızlara buralardan itibaren oyunlarında bile terbiye-i beytiyeye şümûlü olan, münâsebeti bulunan mevât gösterilmelidir.

Bizde en büyük kız mektepleri hal-i hazırda rüştiyelerdir. Bu sebeple kız rüştiyelerinin programının terbiye-i beytiye dersleriyle karışık tanzim etmeliyiz. Bence şöyle bir program yapılmalıdır: Ulum-u Terbiye-i Diniye, Osmanlı Lisanı, Terbiye-i Etfal, Hıfzı's-sıhha, Çocuk Büyütmek, İdarey-i Beytiye, Yemek Pişirmek, Terbiye-i Bedeniye (Jimnastik), Hesap, Tarih, Coğrafya, Mebadi-i Ulum-u Tabîiye Yahut Dürûs-ü Eşya, Resim, Dikiş Dikmek ve Biçmek Tamir Etmek ve Yamamak ve Nakış İşlemek ve Kola ve Ütü Yapmak gibi El İşleri, taşra kızları ve belki İstanbul kızları için Amele-i Bahçivanlık ve Zirâat İşleridir.

Bahçivanlık ve zirâat işleri dersini lüzumsuz görenler olur, farzıyla derim ki, bir köylü veya kasabalı bizde mutlakan çiftçidir; bu çiftçinin hanesi etrafında metruk mutlaka bir bahçesi vardır. Eğer evin hanımı çalışkan ve iş bilen olsa elbet o bahçe öyle metruk halde kalmaz; o bahçeden maddeten istifade olunur. Haneye güzel ve temiz bir manzara bahşeder, iyi ve saf bir hava hazırlar. Kezâlik, bu sayede kadının vücudu hareket ederek mecburi ve tabiî bir jimnastik, sporda yapmış olur.

Tabi ki sayılan bu dersler gayet amelî, eğlenceli, şetâretli (neşeli) ve vesait-i talim-i mebzul (bol bol eğitim malzemeleri) olarak verilmelidir. Eski tarzda verilen dersler genç kızları mektepte iken daha maraz-ı dimağa ve ataletle mahkûm eder; fayda yerine evlat ve ahfadına böyle fena bir terbiye sirayet ettirirler.

Kızları ev kadını yapmak, mesut aileler teşkil etmek için terbiye edecek mekteplerin çoğalması şayan-ı takdir ve teşekkürdür. Biz yakında bu yolda ve belki daha şumullü düşünülmüş kız rüştiyeleri ve yeni teşkil etmiş kız i'dâdîleri ve terbiye-i beytiye mektepleri görmek isteriz.”⁶⁶ Kadının annelik görevi hiçbir zaman unutulmadan eğitimlerine yön verilmelidir. Çünkü her kadın eninde sonunda annelik

⁶⁶ Ethem Nejat, “Kız Mektepleri”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.409

ve ev yönetimi görevini üstlenecektir. Bu düşünce etrafında bir program kurgulanmaktadır.

Eğitimde kalitenin artırılması için çaba sarfeden Ethem Nejat, yetkililere seslenerek; bayan öğretmen açığını tamamlamak için kolay yoldan iki yıllık yatılı öğretmen okulları açılmasını tavsiye ediyor. “İnâs mekteb-i rüştiyeleri her vilayet merkezinde tabidir ki var. Bunlara merbût olmak üzere leylî ve rüştiye tahsilinden iki sene fazla olmak üzere darü’l-muallimatlar vücuda getirilmek büyük bir masrafa mütevakkıf olmaz.”⁶⁷ O bu şekilde bayan öğretmen ihtiyacını minimize etmeyi düşünmektedir. Ethem Nejatın çözüm önerisi sayesinde kızların yatılı kız öğretmen okullarında eğitilerek öğretmen olmaları öngörülmektedir.

3. Kadının Eğitiminde Ölçü

Salahattin Asım kadın mutlaka eğitilmesi gereğini savunmakla birlikte, onun yanlış ve eksik eğitimini de o denli tehlikeli bulmaktadır. Kadınların öncelikle fitri yetenekleri ve görevleri istikametinde eğitilmesi gerektiğini düşünüyor. Kadınların eğitimindeki ölçünün ne olması gerektiği konusundaki fikirlerini şu sözleriyle bizimle paylaşıyor: “...Vakıa kadınların talim ve tedrise ihtiyaçları, hem de eşeddi ihtiyaçları vardır. Onlar her ameli, her fenni okumalı tahsil etmelidirler; lakin vazâif-i mevcudiyelerine lazım olan ulûm ve fûnûnla iştigal etmeleri icap eylediği gibi aynı zamanda bu ulûm ve fûnûnu mahallinde ve kendi vazifeleri dâhilinde tatbik ve istimal etmeyi de öğrenmeleri iktiza eder. Zîrâ eğer bu hattıhareket takip edilmezse iktisap edilen malumattan faide yerine mazarrat hâsıl olur; çünkü ilimden evvel hüsn-ü terbiye ve ahlak lazımdır.”⁶⁸

Kızların eğitimi konusunda Ethem Nejat taklitçiliğe şiddetle karşı çıkıyor. Kız okullarının Avrupa taklitçiliğiyle idare edilmesi, Batı'nın kültürel değerlerini

⁶⁷ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

⁶⁸ Salahaddin Asım, “İlm-i İçtimâa’ Nazaran İslamiyet”, *SM*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.89

öğreten programlar uygulaması yanlışlığına dikkat çekiyor: “Rüştiye kız mekteplerinde ilan-ı kabul edilmiş olan program Fransız parogramlarının bitemamiha aynıdır. Bu programlar meselesi ehemmiyetsiz, adi bir şey gibi görünüyor ise de milletin mukadderatına, hayat-ı müstakbelesine ait olduğundan maarif nezâreti vicdanının önüne koyarak bu mesele ile iştilgal eylemelidir.

Bir kız Amerikayı, Avusturya’yı pekiyi tanımasın, mesâil-i riyâziye halledemesin (matematik problemlerini çözesin), şiirler inşad edemesin, Fransızca, Almanca konuşmasın, Mozart’ın (Wolfgang Amadeus Mozart (1756 - 1791)), Handel’in (Georg Friedrich Handel (1685 - 1759)), Tartini’nin (Giuseppe Tartini (1692 - 1770)), Schumann’ın (Robert Schumann (1810 - 1856)) bir parçasını çalmasını, fakat çocuğunu giydirmesini, beslemesini, büyütmesini bilsin; evinin masrafını, varidatını tanıyarak ona göre umur-u idareyi eline alabilsin; akşam yorgun gelen zevcini memnun ve onun âlamını teskin, düşüncesine iştirak edebilsin; memleketine çalışkan müteşebbis uzuvlar, evlatlar yetiştirebilsin...”⁶⁹

Sözlerinin devamında Ethem Nejat, yeni yetişen kızların kadınlık görev ve sorumlulukları hakkındaki yetersizliklerinden yakınıyor. “Bugün kız çocuklarımız belki her şeyi okuyor, anlıyor, biliyor, tanıyor. Fakat bu kâfi değil, o hanım sonra bir ev sahibesi, müdiresi olamıyor. Evini idare etmeyi bilmiyor, çocuğunu büyütüyor; fena, cahil kadınların, göreneğin tavsiyesine göre büyütüyor. Bize memlekete cılız, adi nesiller hazırlıyor; zevcini memnun edemiyor; müsrif oluyor; aileyi bir gün sefaletle sokuyor... Çok kere yeni gelin ve güveyle ilk saadet-i izdivaçları aylarında bedbaht oluyorlar, dargın oluyorlar, nihayet ayrılık vaki oluyor.

Hayat-ı ailemizde tesadüf edilen bu haller âfimiz için bir cerihadır. Fransada aile hayatından müteneffir ve bunun neticesi olan tenakıs-ı nüfus ve ahlaksızlık bu vecihle zuhur etmiştir. Fransada bir kadının hane idaresini bilmemesi ve sefahate meclup olması bütün kız mekteplerinde verilen ve kız mektepleri için kabul edilen fena terbiyeden ileri gelmiştir.”⁷⁰ Yazar bu olumsuzlukları yanlış eğitimin doğal sonuçları olarak değerlendiriyor.

⁶⁹ Ethem Nejat, “Kız Mektepleri”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.409

⁷⁰ Ethem Nejat, “Kız Mektepleri”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.408-409

Kadının eğitimine çeşitli sınırlamalar getirenlerden biri de Musa Kazım'dır. O da yine diğer yazarlar gibi kadının asla cahil bırakılmamalarını savunuyor. Ancak eğitilirken de belirli ölçü ve hassasiyetlerin göz ardı edilmemesine şöyle dikkat çekiyor: “Demek oluyor ki, esasen tahsil-i ulum kadınlara da lazımdır. Çünkü cahil bir kadın gerek umur-u beytiyeyi mihver-i layıkında ve gerek terbiye-i evladı usûl-ü meşrua ve kavaid-i hıfzı's-sıhha dâiresinde ifaya muktedir değildir. Fakat nev-i beşerin bekâsına nüfus-u insaniyenin teksirine yegâne medar olan izdivaç meselesi bir kadına terettüp eden vazaiifin en birincisini teşkil ettiğinden ibtidâi, rüşdî ve i'dâdî tahsillerini gördükten sonra buna kanaat etmeyip de erkekler gibi dar-ül fûnunlara devam edecek ve oralardan mühendis, mimar vesaire olarak çıkmaya çalışacak olurlarsa hilkatine terettüp eden vazifeyi su-i istimal etmiş ve bilahere insaniyete ihanet eylemiş olacağı şüphesizdir.

Biz, kadınlar dar-ül fûnunlarda okunan ulum ve fûnunu hiç okumasınlar... demek istemiyoruz. Çünkü tahsil-i ulûm için bir had, bir kayıt yoktur. En büyük fazilette ilim ve marifettir. Fakat erkekler hakkında böyle herkesin ayrı ayrı olarak bütün ulûmu tahsil etmesi imkân haricindedir.

Binaen aleyh, bir hanım kız kendi vazaiif-i asliyesine taalluk eden ibtidâi, rüşdî ve i'dâdî tahsillerini ikmal ettikten sonra hemen bir erkekle izdivacı levazım-ı medeniye cümlesinden bulunmakla badel izdivaç arzu ederse ihtilas-ı vakt (boş zaman) ettikçe kendi hanesinde ulum-u aliyeyi de tahsil edebilir. Bu fadla (fazilet) mübeccel bir meziyettir. Bir kadın eğer kudreti varsa bunu da elde edebilir. Şeriatımız buna mani olmaz, belki teşvik eder.”⁷¹

Dil öğrenimi bir toplum için önemlidir. Fakat kızların yabancı dil öğrenmesi şart mıdır? Yabancı dil eğitimi konusunda ölçünün kaçırılmamasının gereği vurgulanarak şu fikirler bizimle paylaşılıyor: “Biz ise şimdi kızlarımıza Fransızca okutuyoruz. Vah..! Vah..! Vah..! Peki bunu öğrenipte ne yapacaklar? Hariciye memuriyetlerini mi deruhte edecekler? Yoksa sefaret hizmetlerine mi gönderilecekler?

Bu, ifrat perestliğin hem de cinnet derecesi değil de nedir? Biz lisan öğrenmeyelim demiyorum. Öğrenelim! Hem de yalnız Fransızcaya hasır etmeyelim.

⁷¹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvat”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326) , s.36

Mademki, uzaktan yakından bütün akvam-ı medeniye ile ihtilat ediyoruz. Hepsinin lisanını öğrenmeye çalışalım. Fakat bizim yaptığımız gibi değil; Avrupa pay-ı tahtlarındaki elsine-i şarkiye mekâtibine mukabil bizde ‘Elsine-i Ecnebiye’ mektebi tesis edelim, en zeki evlatlarımızdan lüzumu kadarını gönderelim.

Kendi lisanının en basit kavâidini idrakten âciz olan biçare çocukların bir de hiç anlamadıkları ve anlamak kabiliyetinden pek uzak buldukları Fransızca zavallıyı daha ikinci sâl (sene) tedrisinde kapı dışarı ediyor. Belki mekteb-i rüşdiye tahsilini bitirecek, ismini yazacak kadar bir şey öğrenecekti. Yazık değil mi? Hele kızlarımıza öğretmek pek garip..!”⁷²

Nezihe Muhlis isimli kadın yazar yabancı öğretmenler tarafından eğitilmesinin yanlışlığına dikat çekiyor ve diyor ki: “Yarım yanlış bir Fransızca ile mürebbiye namını takınan bir takım kadınların yetiştirdikleri genç kızlar ve bunların emsâli bu memleket ve bu millet için o kadar muzır ve vahim oldu. Biz yalnız cehaletle bu hale gelmedik. Hazm (sindirme) ve temsil olunamamış bir garp terbiyesiyle milliyetinden tecerrüt etmiş zavallılar gözümüzün önünde duruyor.”⁷³ Hem kız çocuklarımızı yabancı öğretmenler tarafından eğitilmesine seyirci kalmak, hem de onların kendi kültürüne düşman, aynı zamanda yabancı kültürlerle hayran olmalarına şaşırmanın gereği vurgulanıyor.

Tüm insanların eğitimi önemlidir. Fakat onlar gelecek neslin ilk öğretmenleri olacağı için kadının eğitimi çok daha önemli olduğu fikri savunuluyor. Bu durumun bir milletin geleceğinin teminatı oluşuna vurgu yapılıyor.

⁷² Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.345

⁷³ Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *SM*, S.146 (18 C.ahir 1328), s.249

4. Kadının Eğitiminde Karşılaşılan Güçlükler

Tahirü'l Mevlevi kız mekteplerinin yetersizliğinden yakınıyor. Kadınların eğitimindeki en önemli engeli okul yetersizliği olarak görüyor. “Haydi, mulhakatı (taşrayı) şimdilik bir tarafa bırakalım! Darü'l hilafe ve merkez-i saltanattaki dört buçuk mekteple ümid-i istikbalimiz olan çocuklarımızı, hususiyile kendilerinden âtiyen çocuk terbiyesi beklediğimiz kızlarımızı okutup, öğretmek dâhilinde midir?”⁷⁴ diyen yazara Ethem Nejat da aşağıdaki tespitleriyle katılıyor:

“Bize çalışmakta örnek olması lazım gelen Japonya kadınlarına fevkalade ehemmiyet vermiştir. Ehemmiyet verdiği şununla sabit ve muhakkak ki, bu gün Japonya’da yalnız kız muallime yetiştirmek için on yedi büyük darü'l-muallimat vardır.

Bizde kaza merkezlerine varıncaya kadar birçok inas rüşdiyeleri açıldı. Bu rüşdiyelerden biliyoruz ki, hiç kabilinden istifade edilebildi. Buna sebep bir kere muallime hanımların yetiştirilememesi ve kız mektepleri programlarının yanlış tanzim edilmesidir.

Kız mektebi için tanzim edilecek program başka, erkek mektebi için tanzim edilecek program başkadır. Hâlbuki bizde bu fark çok gözetilmedi; ehemmiyet verilmedi. Kız mektepleri erkek mekteplerinden pek az farkla vücuda getirildi.”⁷⁵ Yazar tarafından tespit edilen eksiklikleri sıralarsak: Hem bina, hem program, hem de öğretmen yetersizdir. Bütün bu olumsuzluklar bir araya gelmiştir.

Yine ethem Nejat tespitlerine devamla: “Kızlarımıza güzel terbiye verebilmek, iyi vâlide olmak üzere hazırlayabilmek için behemahal kendilerine mahsus mekteplerimizin adedini çoğaltmalıyız. Biliyoruz kızlarımıza ait ibtidâi mekteplerin adedi o kadar az ki, bu adedi zikretmek hicabına katlanmaktan yoktur demek daha âlâ!...

Taşrada kızlar erkeklerin mektebinde erkek hocalardan okumaya mecburdurlar. Kızlar bir parça büyüdükleri gibi pederleri, valideleri bittabi’ mektebe göndermemeye mecbur oluyorlar. Bilmeliyiz ki, taşrada sekiz yaşındaki bir kız

⁷⁴ Tahirü'l Mevlevi, “Nafi’ ve Mühim Bir Tesbit”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.349

⁷⁵ Ethem Nejat, “Kız Mektepleri”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.408

çocuğuna büyük derler. Bilmiyorsan köylülere sorarız, anlarız, erkekler kaç yaşında, kızlar kaç yaşında tehhül ediyor. Taşrada on sekiz yaşında bir genç erkek çoluk çocuk sahibidir.

Kız mektebe gitmiyor, tahsil öylece kalıyor, ilerlemiyor. Her köyde kızlara mahsus iptidâî mektepler açmak kâbil olmasa bile büyük köylerde –ki adedi pek çoktur– kasabalarda sırf vâlîde yetiştirecek ibtidâî mektepler açmalıdır. Bu mecburiyet yüzdeyüz muhakkaktır.”⁷⁶ Şu ana kadar yazdıklarıyla âdeta devrin fotoğrafını çeken Ethem Nejat aşağıdaki satırlarla tespitlerine devam ediyor.

Yabancıların geleceklerini nasıl planladıklarına, yatırımı kimlere yaptıklarına iyi bakmak gerekiyor. İleri olmaları tesadüf olmasa gerek: “Bakınız şarkta Protestanlığı neşretmek için çalışan Amerikalılar gittikleri yerlerde her mektepten evvel kız mektepleri küşât ediyorlar. Üsküdar’daki büyük Amerikan kız koleji buna şahittir. Anadolu ve Rum ilinde açılan kız mekteplerinin adadi pek çoktur. Mesela Manastırda bu misyonerler erkeklere mahsus mektep açmaya lüzum görmemişler de, koca bir kız mektebi açmışlardır! Neden böyle yapıyorlar? Çünkü bir iğfal edilen valide, bir fikri alan valide, fikrini, emelini yetiştirdiği, terbiye ettiği çocukların ruhuna nakş ve kaydeder. O çocuk makbul bir Protestan olur. Bize böyle dür endişane (ileri görüşlü) sa’yer misal olmalıdır. Yoksa el-ân kuru taassup ve cehaletle yaşarsak istikbal bize lanetler etmekten başka bir şey için hazırlanmayacaktır.

Şu halde nasıl bir ehemmiyetle ibtidâî muallimleri yetiştirmek için çalışıyor isek aynı ve bilki daha azim bir hamiyetle ibtidâî muallimleri yetiştirecek daru’l-mualimatları küşât edelim. Daru’l-muallimatlar küşâdı nidası yalnız benim, birkaç şahsın nidası, talebi, ahz-ı ameli değil; milletindir. Fakat milletin bir kısmı nidasını duyurmaktan, emelini, talebini bildirmekten acizdir. Memleketimizde yirmiden fazla daru’l-muallimin olduğu halde kemâl-i hicapla söylerim ki, bunlara mukabil ancak bir, o da köhne, adi bir daru’l-muallimatımız var. Makedonyanın, kürdistanın, anadolunun ortasından bir kız kalkıp İstanbula gelecekte, sonra hoca hanım, ibtidâî muallimesi yetiştireceğiz. Bunu dünya yıkılsa yapamayız. Müteaddit daru’l-muallimatlar açmalı, her vilayet merkezinde, bu mümkün olamaz ise büyük vilayet

⁷⁶ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

merkezlerinde daru'l-muallimatlar tesis olunmalıdır, bunu maarif nezâretinin dikkat güzîne (hassas dikkatine) arz etmelidir.”⁷⁷

Meclis-i Mebusan Reîsi'nin teşvikiyle Kandilli'de kız mektebi açılacağını duyan Nezihe Muhlis bu konudaki endişelerini dile şöyle getiriyor: “Acaba bu müessesede ne gibi bir program takip edilecek? Henüz buna dâir gazetlerde etraflı bir tafsilata musadif olamadık. Her halde memleketin ihtiyacat-ı hakikiyesiyle mütenasip makul ve fennî bir porgramın esasatı ihzar edilmiştir. Ümit edelim ki, muvaffakiyetle tatbik olunabilsin. Fakat muallim, mürebbiler nasıl ve nerden tedarik olunacak? Bizde hem mürebbi, hem muallim evsafını haiz zavât-ı muktedire ihtiyac-ı vakıa kifayet edecek derecede midir?”⁷⁸ bu cümleler kız okulu konusundaki toplumdaki hassasiyet ve endişeyi yansıtmaktadır.

Kız çocukları annelik ve ev idaresi görevi dışında çalışmak isterlerse onlar için en uygun istihdam alanının sağlık olduğu görüşü göze çarpmaktadır. Sami Zâde Süreyyâ ve Mehmet Fahreddin'in tavsiyeleri bu yöndedir. “Hastaya bakmak, yirminci asırda adeta bir fen şeklini almıştır. Bu şubeye kibar-ı nisvan dahi dâhil olmakta ve bunu kendilerine bir şeref addetmektedirler. Bu cidden takdire seza bir hareket, her türlü sitayişin fevkinde bir fedakârlıktır!”⁷⁹

Bayan doktora duyulan ihtiyaç had safhadadır. “...Ne kadar genç, henüz ömrünün nevbahar-ı şebâbında kızlar, hanımlar tutuldukları hastalıkları etıbbaya tedaviden istihyâen (utanarak) imtina' ederler ve bu yüzden birçokları toprak olur gider. Fıkımız ise bir kadını tedavi emrinde evvela hem nevinden bir tabibenin vücuduna kâil oluyor (razı oluyor). Ve o mevcut iken etıbbay-ı ricale müracaatı

⁷⁷ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

⁷⁸ Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *SM*, S.146 (18 C.ahir 1328), s.249

⁷⁹ Sami Zade Süreyya, “Beyrutta Amerikan ve Protestan Mektepleri”, *SM*, S.147 (3 Recep 1329), s.269

tecviz etmiyor.”⁸⁰ Bu sözlerle kadın doktora duyulan ihtiyacın büyüklüğü vurgulanıyor.

Köylerde görevlendirilen Muallimelerin maâşî konusuna değinen Ethem Nejat onlara daha fazla maaş verilmesi gereğini şöyle izah ediyor: “Lakin bir Türk, bir İslam muallimesi tayin olduğu yere validesini, ailesini veya akrabasını götürmeye ve onlara bakmaya mecburdur. Âtisini, istikbalini müreffeh gören ve bir hissi fedâkâriye ve vatanının ihtiyaçlarını takdir edebilecek bir fikre malik olan bir muallime hanım tehhül eyledikten sonra da mesleğiden ayrılmaya karar verir. Yalnız her gün, her sene, terakki diye bilmem ne diye değiştirilir ise, o muallime de, o kadın da bu göçebe hayatından bıkar.

Bir muallimenin bulunduğu mektepte terakkisi ve maaşının tezyidi çaresi düşünölmeli vafına, ikdâmına (gayretine, çalışmasına), kıdemine göre fazla maaş tahsis edilmelidir.”⁸¹ Bu düşünceler vaktinde hayata geçirilememiştir.

Öğretmen açığı, kız çocuklarının okutulmama eğilimi, okul yetersizliği, öğrencilere gerekli ve yeterli eğitimin verilememesi, mezun olanlar için istihdam alanlarının sınırlılığı vb. yüzyıl öncesinden miras aldığımız eğitim problemlerinin bugün hala ortada olması son derece düşündürücüdür.

⁸⁰ Mehmet Fahreddin, “İza lem testeh fesna’ mâ şî’te”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.30

⁸¹ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390-391

c. Kadın-Erkek Münâsebetleri

Bu başlıkta konuyu dönemin kadın algısını tespitiyle, bu algıya uygun görev dağılımının ve ortam paylaşımının incelenmesiyle ele alacağız.

1. Kadın Algısı ve Görev Dağılımı

Dönemin kadın algısını yansıtmaları açısından Ferid Vecdi (1878-1954)'nin tespit ettiği bazı noktalar dikkat çekicidir. Bu tepitlerde kadının yaratılış özellikleri göz önünde bulunduruluyor. Kadın algısında erkeğin rakibi değil tamamlayıcısı olduğu düşüncesi hâkimdir. Yazar erkek ve kadını ayrı ayrı değerlendirdiğinde yarısı eksik iki insan göze çarpıyor. Kadın ve erkek ancak birlikte tam bir insandır. “Cenab-ı Hakk, erkek ile kadını ancak şahs-ı vahid (bir şahıs) teşkil etmek üzere yaratmıştır. Erkeğin haddi zatında büyük büyük bir takım navakısı (noksanları) vardır ki, onları ancak kadın tamamlar.

Kezâlik, kadında bir takım eksikler vardır ki, onları da yalnız erkek ikmal eder. Bir şart ile ki, bu nevakıs-ı mütebadile (karşılıklı eksiklikler), cinseyn arasında ittihat husûle gelince kendi kendisine tekâmül eder ve o zaman tabiat-ı hal zevc ile zevceden her birinin öbürüne karşı uhdesine mütehattim (üstüne düşen) vazifesini kendisine ilham eder.

Şimdi bir kere bunlar sübut bulduktan sonra, artık her biri diğerine muhtaç olan iki şey arasındaki vech-i musâvâtı (eşitlik yolunu) tayin için uzun sözün manası yoktur. Bu böyle olduğu gibi, bu iki şeyden birinin diğerinden istiklali (bağımsız olması) meselesi de benim anlayamadığım ve katiyyen anlayamayacağım bir bahistir.”⁸² Yazar kadın ve erkek arasındaki ilişkinin rekabet ilişkisi değil yardımlaşma, dayanışma ilişkisi olmasının gereğini vurguluyor.

Erkek ve kadının karşılıklı görev ve sorumluluklarını belirlemede fedakarlık da gerekmektedir. Toplum içinde kadın erkek ilişkilerinin tespitinde hangi cinsin daha üstün veya daha kuvvetli oluşuna bakılmamalıdır. Mutlu bir hayatın

⁸² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.158-159

paylaşılması için yaratılış özelliklerine dikkat edilerek görev dağılımının sağlıklı yapılması sağlanmalıdır.

İşte bu konuyu Ferid Vecdi su örneğiyle açıklamaktadır: “Öyle ya, birleşip şey-i vahit (tekbir varlık) teşkil etmek üzere yaratılmış iki şeye istiklal (bağımsızlık) vermek nasıl yakışık alır? Bunlardan her biri diğerine muhtaç ve kemâl-i cinsîyesi onunla kaim iken aralarında nasıl vech-i musâvât tayin edilebilir. Benim anladığının gayeti (uç noktası) şudur ki: Cinseyn arasında musâvât (eşitlik) ve istiklal husûlüne sa’y edenler, bilfarz suyun iki unsur-u mükevvinini olan müvellidü’l-ma (hidrojen) ile müvellidü’l-humuza (oksijen) arasında istiklal (bağımsızlık) icadına uğraşanların aynıdır. Eğer suyu vücuda getirmek üzere, bu iki unsurdan biri için diğerinden müstakil (bağımsız) olmak mümkün ise kemâ-kân aile teşkil etmeleriyle beraber erkek ile kadının da bir birinden istiklali kâbil olabilir.

...Kadın, erkekten bedenlen daha hafiftir, dediğim zaman, müvellidü’l-ma müvellidü’l-humazadan daha hafiftir, demiş oluyorum. Kezâlik, muvazene-i hayat kânunu, cins-i rakîk-i nisvanın (kadın denilen latif cinsin) saadeti, öyle icap ediyor ki, ravabıt-ı ailenin te’yidi için kadınlar hürriyetlerinden bir kısmını, fakat erkeklerin terk edeceklerinden daha büyük bir kısmını, feda etmeleridir, dediğim zaman suyu vücuda getirmek için müvellidü’l-manın kendi hacminden terk edeceği miktar, müvellidü’l-humuzanınkinden ziyade olmalıdır, demiş oluyorum.”⁸³ Oksijen veya hidrojen ayrı ayrı hiçbir zaman su oluşturmayacaktır. Ancak bazı kimyevi formüller dairesinde görev paylaşımıyla canlılar için bu hayâtî gıdayı oluşturmaktadırlar.

Ferid Vecdi erkeği ilgilendiren güç, kuvvet ve iktidar gerektiren konular yanında, kadınların ikincil diye tabir edeceğimiz görevler almaları gereğini savunuyor. Bu konuda kadının erkek himayesinde bulunmasının gerektiği düşüncesindeki yazar bu himayeyi karşılıklı eksiklikleri tamamlama ve yaratılışa uygun görev paylaşımı kapsamında değerlendirmektedir. “...Kadın ne maddiyat, ne de mâneviyatı itibâriyle, erkekle asla müsabaka edemez, ne yaparsa yapsın ona yetişemez. Mamafih bundan hiç bir zaman, Cenab-ı Hakk’ın kadını fitri bir zillete mahkûm etmiş olması da anlaşılabilir.

⁸³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.159

Çünkü onun bu âlemde, edasıyla mükellef olduğu vazife hilkaten mücehhez bulunduğu (donatıldığı) kuvvay-ı tabî'iyeden ziyadesini icap etmez. Dünya denilen bu mübareze meydanında, fatır-ı Hakîm, onun silah-ı tedafuunu (savunma silahını) erkete olduğu gibi, kuvvay-ı uzliyesinde (kas kuvvetinde) yaratmamıştır. Belki, saadet-i hakikiyesinin medarı, mecd (izzet) ve şerefının mirkatı (basamağı) olan başka bir mevhibe-i ulviye suretinde ihsan etmiştir.

Kezâlik berâhin ile teyit eyledik ki, kadında bu hasisey-i mânevîyenin kesb-i feyz ve kamal etmesi, erkeğin nüfuz ve hâkimiyetine arz-ı inkiyat eylemesine vabestedir. Binaen aleyh, kadın için mahza kendi nef' ve salahı (sırf kendi fayda ve salahı) namına olarak doğrudan doğruya erkeğin himayesi altında bulunmak vaciptir. Zaten bu himayeyi kendi rızasıyla kabul etmeyecek olsa da, bilâhère mecburen edecektir.

Zîrâ kadın, hayat-ı hariciyeye ait umurdan hangisinde olursa olsun erkekle müsabakaya, muzahameye kudretiyab olamaz. Çünkü bu mübareze-i hevlenakte (korkunç çatışmada) galebe her şeyden evvel uzalânın (kasların) kuvvetini, bedenî şedaid ve metaibe, elhasıl her türlü müessirata mukavemet edebilecek kadar salâbetini (sağlamlığını) iktiza eder. Buna en büyük delil ise, kadınların bidayet-i hilkatlerinden bu ana kadar erkek boyunduruğuna katlanıp durmalarıdır.”⁸⁴ O'na göre kadının erkeğin himayesinde olması onun esir ya da ikinci sınıf insan olmasını gerektirmiyor. Onun ikincil görevler aldığı konular erkeğin güçlü olduğu konulardır. Kadınların güçlü olduğu konular da vardır ve erkeğin bu konularda onunla yarışması mümkün değildir.

Ferid Vecdi (1878-1954) *Müslüman Kadını* kitabını Kasım Emin (1863-1908)'in *Tahrirü'l-Mer'e* adlı kitabına reddiye olarak kaleme alıyor. İşte Kasım Emin'in kitabında dile getirdiği bir itirazı bizlerle paylaşıyor: *'Umûmîyetle kadınlar Müslümanlar nazarında tam bir insan değildirler. Bunların erkekleri kendilerinin kadınlar üzerinde bir hakkı hâkimiyetleri olduğunu zihinlerine yerleştirdikleri için nisvana karşı olan muamelelerinde hep ona göre hareket ederler'*”⁸⁵ dönemin kadın hak ve özgürlüklerini savunan aydınlarının anlayışını yansıtmaları açısından bu satırlar

⁸⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.90

⁸⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.103

çok önemlidir. Bu algı islamcılarının kadına bakışını bir takım ön yargılarla yanlış değerlendirmenin bir sonucu olsa gerek.

Ferid Vecdi böyle bir anlayışın müslüman anlayışı olamayacağını açık bir şekilde dile getiriyor. “Hiçbir Müslüman yoktur ki: ‘Kadın erkeğe nispetle çocuk mesabesinde; aralarında –fizyoloji ulemasının dediği gibi– ecnas-ı hayvanat meyanındaki (arasındaki) tefavüte (farklılığa) muadil bir fark-ı azim vardır.’ desin...”⁸⁶ Kasım Emin’in tespitlerinin kabul edilemeyeceğini ifade ediyor.

2. Ortam Paylaşımı

Kadın ve erkek ortam paylaşımında Salahaddin Asım kadın ve erkeğin çeşitli vesilelerle ölçüsüzce bir araya gelmelerine karşı çıkıyor. O bu konuya tepkisini “...Sonra kadınlar erkeklerle, ale’l-ıtlak heryerde bulunabiliyorlar. Bu nasıl kabuledilebilir?..”⁸⁷ sözüyle dile getiriyor.

İnsanların çeşitli vesilelerle bir araya gelmeleri bir ihtiyaçtır. Ancak bu birlikteliklerde hangi ölçüler gözetilmelidir? Kimler hangi şartlarda birlikte vakit geçirebilmelidirler? Sorularına *Sirat-ı Müstakim* dergisinde cevap arayalım.

Salahaddin Asım aile yapısının zarar görmemesi, eşler arasındaki sadakat bağlarının zayıflamaması açısından ölçünün önemine değiniyor. Birlikte bulunulan ortamın doğuracağı sonuçlar açısından konunun ele alınması gerektiğini vurguluyor: “Kadınların mecalis-i ilmiyede, konferanslarda erkeklerle bulunmaları pek faydelidir.. Lakin tesettüre riâyet ederek ve her hal ve hareketiyle, her tavır ve sıfatıyla bütün mevcudiyetinde mukaddes ve muallâ nisvîyetin vakar ve gurur-u hakikisi bulunduğu anlaşıldığı, hazârı kendisene mecbur-u ihtirâm ve tazim edeceğinden emin olduğu, insaniyetten ve hakikatten külliyyen mütecerrit ve dûr olan tezyinâtan âzâde bulunduğu halde o gibi mevâkıa girebilir. Fakat hiçbir zaman

⁸⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.104

⁸⁷ Salahaddin Asım, “İlm-i İçtimâa’ Nazaran İslamiyet”, *SM*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.90

balolarda, kafekonserlerde, tiyatrolarda erkeklerle beraber bulunmalarına müsaade edilemez, rıza gösterilemez.

Hakkı'l-insaf tefekkür edelim: Hayat-ı şebabın bütün ihtirasâtı ve hevesâtıyla hâr ve neşece çırpınan iki genç vücudun yek diğerine, şûh ve arzu-keş (arzulu, istekli) temas eyleyerek raks eylemelerini hangi kavanin-i medeniye ve ictimâiye, ahlak-ı insaniye, hangi ahkam-ı vicdaniye kabul edebilir?... Yahut hayvaniyetten tecerrüt mü etmişler?...

Kafe konserlerde bihâr-ı sekr (sarhoşluk buharı, tütsü) ile meşhûn (dolu) ve müşevveş dimağların enzar-ı hırs âgîn levsiyatı (kir dolu hırslı bakışlar), insanlığın bütün meziyat-ı ulviyesini unutarak hayvaniyetin en derin tabakat-ı süfliyesinde yuvarlanan çirk-âlût (kirli, murdar) vücutların hevesât-ı müstekrehe-i okuranesi karşısında nîm-uryan (yarı çıplak) bir halde dönerek, sıçrayarak, kıvrılarak, bükülerek oynayan elhasıl ummân-ı şehvetin en yüksek emvac-ı menfure-i behimiyesinin (kötü hayvani dalgalar) umk-u mülevvesatı (kötülükteki derinlik) içinde sunî ve pejmürde cilvelerle uğraşan kadınların bu kurban-ı kadr ve hiyanet olan zavallı sefilelerin hali, mevkiî hangi kavâid-i ictimâiye ve insaniye ile kabil-i teliftir?

Şimdi, bu müessesat-ı mülevvesenin hayat-ı ictimâiye ne kadar büyük rahneler ve cerihalar açtığı, bir milletin felaket ve idbarına nasıl müthiş bir sebep olduğu bütün uryan-ı hakikat ve kati'yetle meydan-ı sübûta çıkmıyor mu?..”⁸⁸ ortam paylaşımının bir takım ölçüler içinde gerçekleşmesinin gereği ortaya konuyor.

Musa Kazım da bu tartışmalar katılarak düşüncelerini şu satılarla bizlerle paylaşıyor: “Mademki, kadınların uhdelere terettüb eden vazai fi sırf umur-u beytiyeyi tesviyeden ve dünyaya getirdikleri çocukları terbiyeden ibarettir, şu halde onların bütün zinetlerini takınarak açık saçık oldukları halde kendi kıymet-i nisvanîyelerini haleldar edecek olan mahallere gitmelerine ve bütün tecemmülatlarıyla birtakım şehvetperstan ricalin ictimâgahı olan mahallerde bulunmalarına hiçbir fayda terettüb edemez. Bilakis vazife-i mükellefeleri muhtal

⁸⁸ Salahaddin Asım, “İlm-i İctimâa’ Nazaran İslamiyet”, SM, S.32 (10 R.evvel 1327), s.90

olarak onların bu hareketinden telafisi gayr-ı kabil birçok mazarratlar husûle gelir. Ve nihayet saadet-i aile bilkulliye mahvolur gider.”⁸⁹

Hele bu ortamlarda kadın giyim kuşamına dikkat etmez, erkeklerin dikkatini çekici giyim kuşamlarla bu ortamları onlarla paylaşması durumunda ortaya çıkabilecek tehlikelere işaret edilerek: “...Çünkü bütün kadınlar gayr-ı mestur olursa bir zevc zevcesinden daha güzel, daha genç bir kadın gördüğü zaman o kadına meyil etmemek bütün kalbiyle ona müncezib olmamak onun yed-i iktidarında değildir. Bu ise hem kendi ile zevcesi beynindeki rabıtay-ı muhabbeti hem de o müncezib olduğu kadınla o kadının zevci beynindeki irtibatı külliye izale edeceği ve şu halde her iki ailenin saadetini mahv eyleyeceği şüphesizdir. Nitekin bu gibi ahvâl-i fecii’yenin emsâl-i adîdesi görülmektedir.”⁹⁰ deniyor.

Mehmet Fahreddin bu makalesinde Hüseyin Cahid Bey’in *Tanin* gazetesinde yayımlanan tesettürle ilgili yazısını tenkit ediyor ve kadın erkek birlikteliğindeki ölçünün önemine vurgu yapıyor. “Mecami-i rical (toplantı yeri) onlar için lâcerem (şüphesiz) mevazi’-i töhmettir. Zirâ bizlerce insanların her biri fitratta, idrakte, terbiyede, ahlakta, hissiyât-ı beşeriyede bir olamaz. Adab-ı milliye ve ictimâiye faziletine haiz insan-ı kâmiller pek az bulunur. Kânûn-u adab-ı milliye ve ictimâiye umûmîdir. O kânûna milletin –erkek kadın– her ferdi bila istisna irayete mecburdur. Bakınız nisvan-ı gayr-ı Müslime açık olarak çıkıyorlar. Bizim onlar hakkında hiç te sözümüz yok. Mensup oldukları mezhepleri mücade ediyor da çıkıyorlar.

Meşhur dava vekillerinden bir hristiyan vatandaşımızın lisanından işittiğim şu: ‘Siz Müslümanlar, familyalarınızın mütesettir olmalarıyla iftihar etmelisiniz! Sizi bu hususta pek bahtiyar buluyorum. Biz ise, doğrusu ya, daima bir ızdırab-ı vicdan, bir helecan-ı derun içinde yaşıyoruz. Kadınlarımızın mükellef elbisesiyle, mükemmel tualetiyle sokağa çıkmalarıyla bütün enzar-ı âleme kendilerine cezb ve celbetmelerine mümkün değil gönül razı olamıyor. Hele zevcenin gaybubetinde odasına erkek kabul etmesi, zevcin onları sohbetinde bulması kalbe bir hançer, ruha bir saika oluyor. Evet, siz pek bahtiyorsunuz!’ sözlerini buraya kaydetmeden

⁸⁹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.22

⁹⁰ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

geçemeyeceğim.”⁹¹ Kadın erkek birlikteliğinde ölçünün önemini ifade etmesi açısından şu sözler dikkate değer olsa gerek.

Mehmet Fahreddin asırlar ilerledikçe aile yapısında meydana gelen farklılıkları dile getirerek diyor ki: “Dört beş asır evvel nisvan-ı islamiye evlerinden –bir lüzum, belki bir mecburiyet bulunmadıkça– çıkamazlar, çıktıkları vakitte de mecami-i rical içine dalmazlar, hele çarşı, pazar nedir bilmezlerdi. Börekçi dükkânına girmek, lokantada taam etmek onlar için ölümden beter idi. Yabancı erkekle –muzdar kalmadıkça– müşafeheyi ismet-i nisvaniyelerine büyük bir cinayet addederlerdi.”⁹² Bu değişimi ve zararlarını dönemin aydınları dile getirip toplumu uyarıyorlar.

Bereketzade İsmail Hakkı'nın Rad suresinin 11. ayetini açıklarken sarfettiği şu sözleri bu uyarının bir örneğidir: “... **Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez...**” (Rad, 13/11) Ayetini tefsir eden Bereketzâde İsmail Hakkı Roma'dan verdiği örneklerle kadın ve erkek arasındaki münâsebetlerde ölçü ve ölçüsüzlüğün zararlarını ibret verici örneklerle ortaya koyuyor: “...Milletin ırz ve namusa itinası o derecede idi ki, Romada fahişe lakırtısı işitilmezdi, itibar servet ve samana olmayıp, muhterem ve mübeccel olan ancak fazilet idi. Lakin sonraları fazail-i ahlakiyeden tecerrüd ettiler. İsrâf ve sefahete koyuldular. Faaliyeti terk ettiler. Hırs ve tama kendilerini bürüdü. Bigayr-i hakk dest-i tadilerini (mütecaviz ellerini) öteye beriye uzattılar. Zevk ve safaya daldılar...”⁹³

Sırat-ı Müstakim dergisi yazarlarına göre, ortam paylaşımında ortamın özelliğinin cinsiyet farklılığına uygun olması gerekmektedir. Eğer paylaşılan ortam cinsiyet farkını kaldıramayacaksa o zaman cinsler kendilerine ait ortamları hemcinsleriyle paylaşmalıdırlar.

⁹¹ Mehmet Fahreddin, “İkinci Hata”, *SM*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.120

⁹² Mehmet Fahreddin, “İkinci Hata”, *SM*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.120

⁹³ Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *SM*, S.23 (5 Muharrem 1327), s.355

d. Kadın ve Kültürel Faaliyetler

Kültürel faaliyet olarak kadınların yapabilecekleri etkinliklerin belirlenmesinde o günün anlayışı ve değerleri nelere izin veriyordu? Bu faaliyetlerin icrasında gözetilmesi gereken ölçü ve kurallar nelerdi? Kadınlar hangi kültürel etkinlikleri rahatlıkla yapabiliyorlardı? Bu sorulara cevap olabilecek tespitleri bu başlık altında araştıracağız.

Musa Kazım kültürel faaliyetlerde hareket tarzı olarak edep ve terbiye kuralları dışına çıkılmaması gerektiğinin vurgulayarak şöyle diyor: “...Kendilerine mahsus edep ve terbiyeden maksat: Edeb-i dini ve terbiye-i milliyemiz olduğuna beyana hacet yoktur. Bir kadının edeb-i dini ve terbiye-i milliyemiz dâiresinde bir yerden bir yere gidip gelmesinde refakatinde mahreminden bir kimsenin bulunması dâhilinde olduğuna beyana hacet var mı?”⁹⁴ Toplumdaki ahlak ve terbiye kuralalarına uygun olan davranışlar her toplum ferdinin hareket tarzı olmalıdır.

Yine yazar: “...Kendilerinden cemiyetler teşkil ederek konferanslar, konserler verebilirler. Şeriatımız bu gibi şeylere aslen mani olmaz. Kezâlik kadınlar mesture olmakla müessir-i medeniyetten (medeniyete katkıdan) mahrum olmazlar. Ulum-u maarifle tezyin-i zat ve sıfat ederler. Çünkü beşikten lahte kadar tahsil-i ulumu emreden şeriat-ı muhammediye kadınları bu emirden istisna etmemiştir. Tahsil-i ulumu rical ve nisaya farz kılmıştır.”⁹⁵ sözlerine devamla diyor ki:

“...Mesirelere gidebilirler, fakat Müslümanlığa layık bir edep, bir terbiye dâiresinde gidebilirler. Konserler ve konferanslar verebilirler, fakat yine İslamiyete mahsus bir edep, bir terbiye dâiresinde...”⁹⁶ bu sözler davranışlarda ölçünün önemini vurgulamaktadır.

Kız öğrencilerin el işi sergisi ve bu sergiye gerek kadınların gerekse o günün gazetelerinin ilgisini Fevziye Reşid’in şu cümlelerle ifade etmektedir: “...İşte bu yaz

⁹⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.53

⁹⁵ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

⁹⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.53

Süleymaniye Kız Rüştîyesi mektebi heyeti tarafında kûşad olmuş (açılmış) sergide o cümledendir. Türkiye’de sergiler yapmak pekte adet olmadığından sergilere ehemmiyet verenler de oldukça azdır diyeceğim geliyor. Çünkü sergiye iki defa gittim ise de, sürü sürü sokaklarda gezen kadınlarımızdan hiç birine tesadüf etmedim.

Elbette bu halleri düşünmek ve bunları teşvik etmek matbuatımızın vazifesi ise de hergün sütunlarını ufak tefek ehemmiyetsiz havadislerle dolduran gazetelerimizden gerek bu sergi ve gerek bundan evvelki sanayi sergisi hakkında birkaç parlak davetnamelerden başka maatteesüf bir şey görülemiyordu...”⁹⁷

Toplumun ilgisizliğinin sebebi basının bu gibi sergilerin tanıtımını yeteri kadar yapmaması ve serginin hazırlanışında gerekli titizliğin gösterilmemiş olmasıdır: “...İşte bu güne kadar matbuatımızda bizim sergimiz hakkında bir şey görmediğimizden, böyle sergiler tesis ederek milletimizin terakkiyat-ı sanayini meydana koyan müdür bey, müdire ve muallime hanımlara ve hediyeleri ile iştirak eden ashab-ı himmete kemâl-i ihtiramla teşekkür etmeyi arz ettikten sonra; bazı âcizane ihdârâtımı da şuraya kaydetmek isterim: Serginin her yeri muntazam, eşyalar da pek güzel yerleştirilmiş. Hususan bazı levhalar, yorgan yastıklar, başörtüleri ve bazı beyaz işler herkesin dikkatini celbedecek derecede güzel ve nefisti.

Sonra nakış işleri de güzeldi. Yalnız bazıları tabîî çiçeklere benzemiyordu. Renkleri uydurulamamıştı. Ben bunları sergide olan nâzıra hanımlara söyledim. Onlar çocuk işi diye o kabahatleri çocuklara yüklediler.

Bana kalırsa her bir çocuğa işlediği nakışların ne çiçeği, ne yaprağı olduğunu ve renkleri nasıl olmak gerektiğini göstermek nakış muallimelerinin vazifesi olmalıydı. Bir ressam yaptığı resmin ne kadar tabîî’ olmasına çalışıyorsa, bir nakış muaallimesi de tabiata muvâfık olamaya o kadar çalışmalı. Nakış ressamlıkla bir derecede olup; biri boya, diğeri de iğne sayesinde meydana çıkar bir sanattır. Ve asıl sanayi de buna denilir. Bir de güzel biçimli gömleklerin dikişlerine daha itina etmek icap eder...”⁹⁸

⁹⁷ Fevziye Reşid, “Hanımların Dikkatine”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.409

⁹⁸ Fevziye Reşid, “Hanımların Dikkatine”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.409-410

Bereketzâde İsmil Hakkı *Sırât-ı Müstakîm*'in 24. sayısındaki makalesinde ibn-i Batutanın *Rahle* isimli eserinden alıntı yaparak Dimaşk-ı Şam'daki vakıfların yaygınlığından bahsediyor. Bu vakıflardan biride evlilik için cehiz hazırlayamayan fakir kızlara cehiz yardımı yapan vakıflardır: “... bu vakıflardan bazıları kızlara cehiz yapmaya mahsus vakıflardır. Ehlinin cehiz tedarikine kudreti olmayan kızlara bu vakıflardan cehiz yapılır...”⁹⁹ sözleriyle kadınların kültürel faaliyetlere katılımı ve bunun sosyal hayata katkısını yansıtmaktadır.

Yine gezetenin Şuun bölümünde kadınların sivil toplum örgütlerine yaptıkları bağışlardan övgüyle bahsediliyor: “Ufa'nın Müslüman hanımlar cemaati reîsesi Meryem Hanım Efendi, cemiyete büyük bir konak hediye etmiştir.”¹⁰⁰ bu sözlerden anlaşılıyor ki dönemin kadınları imkanları ölçüsünde sosyal sorumluluklarını yerine getirme çabası içindedirler.

Bu faaliyetlerin yaygınlığı ve devamı hem kadınların eğitimleri, hem de onlara tanınan fırsatlarla sınırlıdır. Eğitimden yoksun kadın ve kızların kültürel faaliyetleri de kendi kültürel birikimleri ölçüsünde olacaktır.

e. Kadın Eğlenceleri

İnsan sosyal bir varlık olması gereği hayatı başkalarıyla paylaşmaktadır. Başkalarıyla birlikte yaşamaksa karşılıklı hak ve sorumlulukları beraberinde getirir. Yapılan iş ve eğlencelerde başkalarının hak ve özgürlüklerinin de gözetilmesi gerekir. İnsanın özgürlüğü sınırsız değildir.

Eğlence konusundaki ölçülerden bahseden Musa Kazım o dönemde kadınların bir takım ölçüler gözeterek hareket etmelerini esaret olarak değerlendirenlere diyor ki: “Nisvan-ı İslamiye sizin zannettiğiniz gibi esir değildir. Onlar da hürdür. Onların mesture olmalarını bir tavuğun kümesine kapatılmasına

⁹⁹ Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *SM*, S.24 (12 Muharrem 1327), s.373

¹⁰⁰ Şuun, Rusya, “Müslüman Kadınlarında Himmet”, *SM*, S.134 (28 R.evvel 1329), s.64

teşbihiniz batıldır. Şeriatımız onların bütün hukuk-u tabî'ye ve meşruasını taht-ı temine almış ve kendilerine mahsus bir edeb ve terbiye dâiresinde onların da ezvak-ı medeniyeden ve lezaiz-i dünyeviyeden hissemend olmalarına mani olmamıştır.

Kadınlarımızın en ziyade arzu ettikleri şey erkekler gibi mesirelere gidip gelmek ve bazen cemiyetler yaparak yekdiğerlerine karşı nutuklar irad etmek ve daha birçok müzakerelerde bulunmak değil mi? Şeriatımız nisvan-ı islamiyemizin bu gibi harekâtına mani olmaz. Mesirelere gidebilirler, fakat Müslümanlığa layık bir edep, bir terbiye dâiresinde gidebilirler. Konserler ve konferanslar verebilirler, fakat yine İslamiyete mahsus bir edep, bir terbiye dâiresinde...¹⁰¹ yazar kadınların evlerinin dışında ve ölçüsüzce sosyal hayata katılmalarına sıcak bakmamaktadır.

Musa Kazım kadınların bir takım eğlencelere katılmalarına karşı çıkmıyor. O kadınların bu toplantılarda birilerinin süfli istek ve arzularının tatmin aracı olarak kullanılmasına şu sözlerle karşı çıkıyor: “Şeriatımızın asla mani olmayacağı müsamereden (akşam toplantısı, eğlencesi) maksad: Kendisinde levhiyattan bir şey bulunmayan müsamere olduğu bedîhîdir.”¹⁰² Bu ölçülere uymayan toplantılara iştirake sıcak bakılmamaktadır.

Basında Çıkan Kadınların erkeklerle birlikte piknik yapma haberlerine okur tepkileri ise şöyle: “Efendim, maliye tasarruf sandığı nâmına icra edilen tenezzühe muhadderat-ı islamiyyenin de iştirakleri muvafik bulunduğu dâir *Sabah* Gazetesinin beyan-ı mutalaa ve hükm eylemesi tecviz edilemeyeceği ve ehli islamin hissiyatını rencide edecek olan bu yoldaki mutalaanın ba'dema tekerrür eylemesi hakkında geçen haftaki nüshada mezkûr gazete sahibine yazılan açık mektup muharririnin ahlak-ı islamiyemize münafî olan en küçük bir harekâtın reddine musaraat göstermesi (acele etmesi) cidden şayan-ı takdir bulunmakla, teşekkürat-ı hâlisane min beyanına muhterem *Sırât-ı Müstakîm*'in vesatâtını rica eylerim.

Sabah ceridesinde o fikrayı görünce bunun ahlakımıza muvâfik olmadığını gazete muharririne bir lisan-ı münasiple ihtarına kendimde şiddetli bir arzu hissettimse de, killet-i bizâma (bilgimin azlığına) mebni bu arzuyu fiile çıkaramayarak

¹⁰¹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.53

¹⁰² Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.53

erbab-ı kalemin zuhur-u himmetini intizar etmekteydim. Salifü'l beyan (beyanı geçmiş, bildirilmiş) mektub-u hakikatü'l-üslubu okuyunca; muharrir-i muktedirine dilim döndüğü kadar beyanı teşekkürü ve bu hususta birkaç söz söylemeyi vecibeden addeyledim.

Filhakika şeriat-ı celile-i Muhammediyenin ahkâm ve hakayıkına vukufu olmayan her eli kalem tutan zevâtın ahlak ve adabı muaşeret-i İslamiyeye taalluk eden mesâilde ceffel kalem beyan-ı mutâlaa etmesine rıza gösterilemez. Muhaddarat-ı İslamiyenin bir kısmı erkeklerimizin tertip eyledikleri tenezzühlere iştirak etmek isterler. Fakat bu arzunun adat-ı milliyemize tevafuk edip etmeyeceğini takdir ve tayin merciine aittir. Saadet ve selamet-i beşeriyeyi kâfil olan diyanet-i celiley-i İslamiye kadınlarımızın da hukuk ve vezâifini tayin ve tahdid buyurmuştur. Binâenaleyh hanımlarımız tarafından bu hudut haricinde vaki' olacak matalibin tervici için kimsenin beyan-ı fikir ve mütâlaasına hacet yoktur. Bu yolda derbîş edilecek (hazırlanan) mutâlaâttan beklenen tesir bittabi' hâsıl olamaz.

Hasbe'l-mevsim tertip edilmekte olan tenezzühlere muhadderâtı İslamiyenin de iştirakleri arzusu hissediliyor. Kadınlarımızı tenezzühten, teferrüçten men etmeyiz. Fakat izdiham içinde rahatsız olamamaları için eyyamı sairede teferrüce çıkmalarını nefsü'l emre daha muvafık buluruz. Her halde adab-ı muaşeret-i İslamiyenin hüsn-ü muhafaza ve ahkâm-ı şeriyeye muhalif ahvâl ve harekâtın meni', esbabına tevessül buyurulmasını hükümet-i meşrutamızla, ulema-yı kiram hazeratının himmet ve rüviyyetlerinden (basiret) intizar eyleriz efendim.”¹⁰³ Bu satırlarla kadınların piknik yapmalarına karşı çıkılmıyor. Kadınların bulunduğu ortamları onların ruhen incinmeyeceği ortamlar olmasının gereği savunuluyor.

Kadınların süs, eğlence ve modada aşırıya giderek tepki çeken davranışlarının Mehmet Fahreddin tarafından eleştirildiği görülmektedir. “O Osmanlı (!) misleri, o Türk (!) kontesleri her hafta bir moda şekline girerler ve bu uğurda avuç avuç altınları Beyoğlu'nda İtalyan mağazalarına saçarlar. Bir lavanta şişesini üç! Bir tarağı dört beş mecediyeye (20 kuruş değerinde günüş para) alırlar. Her gün hususi

¹⁰³ “Kadınların Tenezzühüne Dâir”, *SM*, S.95 (22 C.ahir 1328), s.300

balolarda!! Her gün umûmî tiyatrolarda!”¹⁰⁴ yazar kadının süs ve eğlenceye düşkünlüğünün yaratılışları gereği olduğunu kabul etmekle birlikte; bu durum onların süs ve eğlencede sınır tanımaksızın hareket etmelerini gerektirmediği fikrini de özellikle dile getiriyor.

Yazar süs ve zinette sınır tanımamanın sakıncaları konusunda şu uyarıda bulunuyor: “ **‘Zinaya yaklaşmayın (Zina etmeyin)...**’ (İsra, 17/32) Buyuruluyordu. Zinaya takarrup (yaklaşmak): Mukaddemat ve esbabını ihzardan ityana azm ve kasıttan ibarettir.

İmdi: Kadının süslerin, lavantalara mustağrak olarak mecami’-i racale dalması –velev azm ve kast olmasa da– mukaddemat ve esbabını istihzar değilse nedir? İntişar eden o revayih-i miskiye (misk kokusu), o eday-ı şahane ne ile tevil olunabilir. Bunun hürmetine şek ve şüphe etmek haramdır. Cevher-i ismet ve iffetinin kadir ve kıymetini bilen her muhadderey-i İslam; bundan –ateşten kaçır gibi– sakınır.”¹⁰⁵ Davranışların sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesinin gereğine vurgu yapılıyor.

Kadının kim için ne amaçla süslenmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini yine Mehmet Fahreddin okurlarıyla şöyle paylaşıyor: “Zinet; kadının hakk-ı meşruudur. Zevc-i meşruuna karşı ne kadar süslenmek mümkün ise süslensin: Altınlara, elmaslara, mücevherlere garkolsun! İtriyata boğulsun! Şeriat; bu ârâyış ve tecemmülünü teşvikkarane istihsan eder, ecr ve mükâfat bile va’d eder.

Fakat yalnız zevc-i meşruuna olmak şartıyla...! Yoksa âleme karşı değil ağyar içine dalmak niçin? Niçin ki, onların arasında birçokta insan şeytanları var! Aradıkları: Mefsedetten (fesat, bozgunculuk), melanetten ibaret. Kadının fitri ve cibilli olan bu sevdây-ı arayış (süslenme tutkusu) ve tecemmülü erkek için ise evde

¹⁰⁴ Mehmet Fahreddin, “Mürtet Parmaklar! Mel’un Kalemler”, *SM*, S.169 (8 Zilhicce 1329), s.200

¹⁰⁵ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.147 (3 Recep 1329), s.261

harim-i ismetinde zevc-i meşruuna mahsus olmak müktezay-ı akil ve hikmet değil mi?...!”¹⁰⁶

Sırat-ı Müstakim dergisi yazarlarının bu bölümdeki görüşlerinin özeti şudur: Eğlenmek ve süslenmek hem kadının hakkı hem de doğuştan yetenekli olduğu iki alandır. Ancak her konuda olduğu gibi bu konuda da davranışların sonuçları düşünülmelidir. Kadınlar hangi ölçüler içinde bu hak ve yeteneklerini kullandıkları önemlidir. Ölçüsüzce eğlenceler ve süslenmelerden en çok kadın zarar görecektir. Zaten ölçünün de amacı yine kadını korumaktır.

C. Kadın ve Tesettür

Kadının tesettürü II. Meşrutiyet döneminin de güncel konularından biridir. O günün aydınları konuyu enine boyuna tartışmışlardır. *Sırat-ı Müstakim* dergisi 156. Sayısında “Tesettür Meselesine Cevap” başlıklı imzasız yazıda tesettür konusunda şu soruları okurlarına soruyor. “Tesettür meselesi nedir? Şeran mâhiyet-i tesettür neden ibarettir? Emr-i tesettürde zamanın ne gibi tesirâtı görülmüştür? Şekli meşruu’na nasıl irca olunabilir? Nisvan-ı İslam için âdem-i tesettür mümkün müdür? Deâim-i fisk ve sefahatin (fisk ve sefahatin destekçileri) memleketimizde kadınların emr-i tesettüründe husûle getirdiği şekli-i acîbin irâs eylediği (verdiği) mazarrât-ı ahlakiye vatani hafray-ı izmihlale (yok olma çukuruna) sevk ettiği şu sıralarda ne gibi çarelere tevessül edersek bu dâ-i izâlin (tedavisi mümkün olmayan hastalığın) önü alınabilir...”¹⁰⁷ işte bu yazı konunun dergi tarafından hangi kapsamda ele alındığını göstermektedir.

Musa Kazım tesettürün ölçüsünü ve gereğini vurgulamak için şunları söylüyor. “İşte şeriatımızda emrolunan şeylerden biri de mahadderat-ı islamiyenin (tesettürlü Müslüman kadınları) kendilerine mahrem olmayan kimselerden tesettür etmeleridir ki, oda: saçları dahi dâhil olduğu halde vücutlarını ziynetten bir şey ile

¹⁰⁶ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.147 (3 Recep 1329), s.261

¹⁰⁷ “Tesettür Meselesine Cevap”, *SM*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.414

câlib-i şehvet olmayacak bir libas ile örtmekten ibarettir.”¹⁰⁸ Bu sözlerin kaynağı ise Mehmet Fahreddin tarafından aşağıda dile getiriliyor.

Mehmet Fahreddin İslam’da kadınlar için örtünmenin anlam ve önemini Ahzab suresinin 59. ve 33. ayetler ile Al-i İmran suresi 31. ayetleri tefsir ederek açıklıyor: “ **‘Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınmaması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.’** (Ahzab, 33/59). (Ey Sultan-ı enbiya! Ehl-i beytin olan ezvac-ı tahiratına ve benât-ı mükerreremâtına ve bütün nisvan-ı müslimîne –şefkaten ve siyaneten– söyle: Büyut-u ismetlerinden –lede’z-zarure arada sırada– çıktıkça yüzlerini ve bütün vücutlarını örtsünler!)”¹⁰⁹ sözleri örtünmenin dindeki yerini ifade ediyor. Lüzumunu ortaya koyuyor.

Yine Mehmet Fahreddin ilerleyen satırlarda sözlerine devamla:“ **‘Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resulüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.’** (Ahzab, 33/33). (Harir-i ismetinizde ârâm guzîn (oturun) huzur ve rahat olunuz. Öyle zaman-ı cahiliyede olduğu gibi açık saçık sokağa çıkıpta zinetlerinizi göstermeyin) ve eday-ı şûhâne ile salınarak, kurularak yürümeyiniz! Taki ağyarın enzar-ı shevânesini tehyiç ve üzerinize celp ve cezp etmiş olmayasınız.”¹¹⁰

Sırat-ı Müstakim aydınlarından Ferid Vecdi, M.Muhyiddin ve Mehmet Fahreddin tesettür konusunda erkeğin yetkili ve sorumlu olduğunu savunuyor. Eğer velisi bu sorumluluğu yerine getirmiyorsa tesettür konusunda yetkinin hükümete ait olduğu söylüyorlar: “Binaenaleyh kadının tesettürü, adem-i tesettürü doğrudan

¹⁰⁸ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.21

¹⁰⁹ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.147 (3 Recep 1329), s.261-262

¹¹⁰ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.147 (3 Recep 1329), s.260

doğruya erkeğe ait bir meseledir. Erkek isterse; karısının yüzünü örter, isterse açar. Çünkü bu kadar tekâlif-i şâkanın kâffesini (meşakkatli yüklerin hepsini) erkeğin boynuna yükleyip de sonra karısının üzerine olan hakkını kendinden nez'a (almaya) kalkışmak abes-i mahzdır.”¹¹¹

“Çünkü bir kadının görülen kıyafet ve etvârı zevci ve velisi men’olunmazsa o kadın daha ziyadesini yapar.”¹¹² “Kadınlar ırzdır, namustur onları muhafaza etmek erkeklerin en birinci vazifelerinden biridir.”¹¹³ Yazarlar örtünme konusunda yetkinin kadını aştığını savunuyorlar. Tesettürsüzlük nedeniyle birçok olumsuzluğun ortaya çıkacağı gerçeği onları bu kanaate sevk etmektedir.

M. Muhyiddin de örtünme konusunda gayri ciddi hareket edenlere eleştiriler yönelterek şunları söylüyor: “...Gerçi yüzün kısmen açık olmasında bir dereceye kadar beis yok ise de saçlarının, gerdanlarının ve hatta kulaklarındaki küpelerin enzar-ı umûmiyeden setredilmemesine ne cevaz-ı şerî, ne de kânûnî yoktur. Hele nisvan-ı hristiyanînin arkalarına giydikleri dar mantolardan daha dar olmak şartıyla belleri ve kaba etleri tamamen meydanda olduktan başka güya tesettür için başlarına örttükleri tülbentlerin gayet ince olması calib-i nazar-ı nefret oluyor.”¹¹⁴ Tesettür konusundaki bu ciddiyetsizliğin eleştirildiği görülmektedir.

Hatice isimli bir okur kadınların tesettür konusundaki duyarsızlığını eleştiriyor. Bu duyarsızlığa engel olunamayışını üzüntüyle karşılıyor. “Bütün nisvan-ı İslam kardeşlerimiz iyi bilmelidirler ki, biz ne derece ahkâm-ı diniyeye riâyet edersek o nispette millet terakki ve teâlî eder. Hâlbuki maatteessüf İstanbul’umuzda ki ekser hanımlarımız bu hakikatten gafil görünüyorlar. Giydikleri çarşafı insan görünce güleceği geliyor. Dar bir fistan üzerinde kısa bir pelerin, yüzünün yarısına kadar kapalı da sonra ta göğsüne kadar kûşade (açık), ellerinde eldiven var da ta dirseklerine kadar kolları açık.

¹¹¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.157

¹¹² M.Muhyiddin, *Mekâtib*”, *SM*, S.139 (7 R.ahir 1329), s.138-139

¹¹³ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.142 (26 C.evvel 1329), s.183

¹¹⁴ M.Muhyiddin, *Mekâtib*”, *SM*, S.139 (7 R.ahir 1329), s.138

Bu halleri gören Şeyhü'l-islam Efendi Hazretleri (Allah razı olsun) geçenlerde adab-ı islamiyeye riâyet olunması zımında Dâhiliye Nezâretine yazdı, o da Emniyet-ı Umûmiyeye tebliğ etti. Fakat ne oldu? Kadınların halini işte yine görüyoruz.”¹¹⁵ İnsanlar eğitilmeksizin onlardan görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerini bekleyemeyiz. Kânûn zoruyla bunu başarmakta mümkün değildir. Yukarıdaki olay buna güzel bir örnektir.

Sırat-ı Müskakim dergisi bazı hanımların tesettüre riâyet etmemelerini ve hükümetin bu konuyu ciddiye alıp engel olmamasını eleştirerek konu hakkında haber yapıyor. “...Hükümet bu meseleye ehemmiyet vermemezlik etmiyor. Arasına tesettür-ü nisvana itina, adâb-ı islamiyeye riâyet olunmasına dâir gazetelerde bazı emirler görülüyor. Ber mutat bab-ı meşihattan çıkan bu evâmîr Dâhiliyeye geliyor, oradan da Emniyet-i Umûmiye Müdüriyetine tebliğ olunuyor. Fakat sonra ne oluyor? Yine eski tas, eski hamam. Dün ne ise bugün yine o ahvâlde bir salah görülemiyor.

Acaba hükümet bu babda amal-i nüfuzdan aciz midir? Eğer aciz ise niçin ‘böyle yapacağız’ diye gazetelerle ilan ediyor? Demek ki, hükümet bu babda ciddiyet göstermiyor. Bu kabil hadisatın tekerrürüne karşı böyle şüphelerin husûlü tabîdir. Bunun için hükümet bir şeyi emretti mi yapmalıdır. Yapamayacaksa hiç nafîle yorulmamalı, icrasız kalacak emirler ıstârıyla (yazmasıyla) haysiyetine nakîsa getirmemelidir. Bilhassa makam-ı meşihat-ı ulyanın bu mühimmeyi nazar-ı dikkate alması lazımdır.”¹¹⁶

Şimdi de dönemin kadınlarının *Sırat-ı Müskakim* dergisi yazarlarını bu denli endişelendirecek kadar açılıp saçılmaya neden düşküdüler? Sorusunun cevabını bulmaya çalışalım: “Bir de bir iki senedir kadınlarca haşa sümme haşa yevm-i ahiretin olmadığı ve vefat ettikten sonra insanların toprak olup mahvolacakları ve bu taktirce insanların sağlığında her nevi muamelatta serbest yaşamaları lazım geleceği

¹¹⁵ Hatice, “Sırat-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *SM*, S.105 (4 Ramazan 1328), s.12-13

¹¹⁶ “Direklerarası’nda Hanımların Otomobille Gece Piyasaları”, *SM*, S.106 (11 Ramazan 1328), s.27

gibi fikirlerin hükümran olduğunu maatteessüf işitiyoruz!!..”¹¹⁷ Kadınların dini duygularının zayıflıyor almasının, tesetür konusundaki gayr-i ciddiliği de beraberinde getirmiş olduğu düşünülmektedir.

Tesetür hakkında okurların duyarlılığını dile getiren Hatice isimli bir okur dergiye gönderdiği yazıda şunları dile getiriyor: “Geçenlerde Beyoğlu cihetinden köprüye avdetimde tesettüre hemen hiç riâyet göstermeyen birkaç hanım ile yanlarında koca bir kız çocuğunun başında hasır şapkası olduğunu görünce adeta divane gibi bir hal kespettim o derece müteessir ve müteessif oldum. Hali hemen ceride-i muteberenize hikâye ettim. O hafta cevabını ve mesâiy-i hayriyesini görmekle müftahir oldum...”¹¹⁸ Kadınlar arasında tesettür kurallarına uymamanın yaygınlaştığının bir göstergesi bu okur mektubudur.

Tesettür konusu faydaları, konu hakkındaki çeşitli iddialar ve cevapları, tesettür karşıtlarının çabaları ve tesettür-özgürlük ilişkisi alt başlıkları kapsamında incelenecektir.

a. Tesettürün Faydaları

Ferid Vecdi tesettürün görünüşte kadınların kapalı giysiler giyinerek bunalmalarına sebep olacağını ve rahat bir şekilde dolaşmalarını engelleyeceğini kabul ediyor. Ancak O tüm ilaçların yan tesiri olduğu gibi tesettürün de kadınlara bir takım külfetlerinin normal karşılanması gerektiğini düşünüyor. Konuyu bu bağlamda ele alıyor ve şu cümlelerle okurlarına sesleniyor: “Ben tesettürde mazarrat bulunduğunu münker değilim, ancak onun daha büyük bir zararın vukuna mani’ olduğuna mu’tekidim ki, bu ikinci hale nazaran mesturiyet hayırlı itibar olunur. Nitekim milletlerden bazılarının diğerlerine karşı silahlanmaları hadd-i zatında iyi bir şey değilse de daha büyük bir fenalığın def’olmasına nazaran iyi addolunmak

¹¹⁷ M.Muhyiddin, Mekâtib, *SM*, S.139 (7 R.ahir 1329), s.138-139

¹¹⁸ Hatice, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *SM*, S.105 (4 Ramazan 1328), s.12

tabî'dir.”¹¹⁹ Yazar tesettürün görünüşte bir takım küçük zararlarının bir tarafa bırakılarak; kadınlara kazandırdığı faydaların büyüklüğüne odaklanılmasını istiyor.

Bu tespitlerden sonra tesettürü kişiye, aileye ve topluma katkısı açısından ele alacağız. Tesettürün fert, aile ve topluma katkısını ele alan *Sırat-ı Müstakim* yazarlarının düşüncelerini tespite çalışacağız.

1. Tesettürün Akli, Düşüncüyü ve İradeyi Kuvvetlendirmesi

Tesettürün faydalarını okurlarıyla paylaşan Ferid Vecdi tesettürün akli, düşüncüyü ve iradeyi kuvvetlendirdiğini ispat için şu örneği veriyor: “*Revue*’de görülüyor ki: resmi istatistiklerden alınan malumat-ı mevsukaya nazaran; İtalya’da 1889’dan 1893 senesine kadar güzeraydan (geçen) beş sene zarfında 569 kadın intihar etmiştir. Fransa’da da aynı müddet zarfında 5.869 kadın kendini öldürmüştür. Pekâlâ, şimdi bana bir de umum memalik-i şarkiyede, hususiyle Mısır’da vukua gelen intiharları gösteriniz. Bu intiharlar aşk ve sevdaya, fakr ve sefalete, elhasıl daha ne gibi esbaba atfedilirse edilsin, her halde cebanet-i nefsâniyeye (rûhî cinnete), za’f-ı a’saba hissi bir delildir. Öyle ise, demek ki, şark kadınlarının a’sabı garp kadınlarınınkinden daha kuvvetli, kendileri de huzuzat-ı nefsâniyelerine galebe çalmakta ötekilerden daha metânetli imiş.”¹²⁰ Tesettüre riâyet etmeyen Batı ülkelerinde kadın intiharlarının çok olması ile Doğuda tesettürlü kadınların intihar oranının Batılılarla kıyaslanamayacak kadar düşük olmasını yazar tesettürün sinir sistemini kuvvetlendirdiğine delil olarak kabul ediyor.

Yazar aynı konu da: “Za’f-ı asab ile bunun neticesi olarak kuvvay-ı akliyyeye arız olan killet-i mevazineye gelince ben bunun garp kadınlarda daha çok olduğu fikrindeyim. Zîrâ bu za’f, yalnız tesettürden, bir de erkeklerle adem-i ihtilattan ileri gelmez. Bunun esbabı sayılamayacak kadar çoktur ki, humûm ve gumûm (keder ve gam), fakr ve sefalet, aşk ve garam (hicran) gibi nâma’dud şeyler hep o cümledendir.

¹¹⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.13 (24 Şevval 1326), s.205

¹²⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.220

Ceraid-i tıbbiyeden hangisi olursa olsun mutalea eden görür ki, bu hastalık garp kadınlarınca bir emr-i âdi hükmünü almıştır.

Bundan başka, bir ümmette za'f-ı a'sabı gösterir birçok delil vardır ki, en başlıcası intiharın kesretidir. Lombrosso gibi cerâim ve cinayata dâir taharriyat-ı amikada bulunan zevat ispat ediyorlar ki, insan, kuvvey-i akliyesi tam oldukça cinayet, katl ve intiharı katıyyen irtikab edemez. Mademki, kuvvey-i akliyenin selameti de a'sabın sıhhatine bağlıdır. Öyle ise, kesret-i intihar bize şu iki âlemdeki kadınlardan hangisinin a'sabı daha zayıf olduğunu gösteren hissi bir delil olur.”¹²¹ diyor. Yazar bu görüş ve düşünceleriyle tesettürün iradeyi ne denli kuvvetlendirdiğini ifade ediyor. Ayrıca aklın ve iradenin kuvvetli oluşuyla intihar olayları arasındaki sıkı bağa dikkat çekiyor.

Yazarın tespitleri şunlardır: Tesettürü görünüşte kadınlar için birtakım külfetlere sebep olduğu düşünülebilir. Hatta hayatı zorlaştırdığı bile zannedilebilir. Ancak durum hiçte öyle değildir. Tesettür ne kadınlara yok yerden külfet getirmek, ne de kadınların hayatını zorlaştırmak için icat edilmiş bir kural değildir. İnsanı yaratan ve yarattığı için de onu en iyi tanıyan Yüce Allah (cc) tarafından insandan istenen bir görevdir. Yerine getirilmesi gereken bir emirdir.

2. Tesettürün Kötülüklerden Koruması

Kadınlara örtünmeyi emretmeyi onları esir ve değersiz görme olarak yorumlayan Batıcılara Ferid Vecdi karşı çıkıyor. Tesettürün kadını esir, kıymetsiz ve hakir görmekle bir ilgisi olmadığı savunuyor. Tesettür ve ismetin kadınlar için iki savunma silahı olarak değerlerdiriyor. Tesettüre maddi silah, ismete de mânevî silah diyor. Kadını erkeklerin kötülüklerinden ancak bu iki savunma silahıyla korunabileceğini ifade ediyor. “...Müslümanların kadınlarını mestur tutmaları ne onlara esir nazarıyla baktıklarından, ne kadirlerini muhakkir gördüklerinden, ne de adem-i emniyetlerinden olmayarak, bilakis onların vakar ve izzetini muhafaza etmek, kendilerini bu unsur-u muhacime karşı müdafaa eylemek içindir. O unsur-u

¹²¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.219

muhacime karşı ki, aleddevam kadını iğfal ile mahv ile uğraştığına beriki zavallının da kahramancasına mudafaay-ı nefis etmekte olduğuna tarih şahadet ediyor.

Kadınlarımızın tesettür eylemeleri de kendilerinin muhakkariyetlerine, ismet ve edeplerine itimat edilmediğine delalet etmez. Belki mahfuzu'l-canib bir hüsn, menbay-ı iffet olduklarına, üzerlerine hücum ile uğraşan erkeği, her vecihle nevmid etmek için hem ahlaklarıyla, hem de düş ismetlerindeki (ismetli omuzlarındaki) ridalarıyla yani biri maddi, diğeri mânevî iki kuvvetli silah ile müdafay-ı nefis etmekte bulduklarına alamettir.

Artık bundan sonra bilmem erkek karısına mesturiyeti terk etmesini tavsiye eder mi? Yahut kadın kendiliğinden o ridayı kaldırıp atmak cihetine gider mi?”¹²² Yazara göre tesettürün savunma aracı olarak kadının elinde büyük bir koz olduğunu tartışmaya gerek yoktur.

Tesettürü erkeklerin dikkatini çekmeme ve dolayısıyla onlardan gelebilecek kötülüklerden koruma aracı olarak gören Musa Kazım diyor ki: “Evvelen: Kadınlar tab'an nazik taarruzgah-ı rical olduklarından onlar hakkında ağyardan tesettür kendileri için büyük bir nimet ve büyük bir eser-i şefkattir. Çünkü: Tecemmülatı (Süslenme) ile bir kadının –bâhusus genç ve güzel bir kadının– ağyar ve ecânibin enzar-ı şehvetine arz-ı endam etmesi ve alel husus bütün kuvvay-ı shevaniyenin ebdan-ı beşeriye üzerinde kemâl-i dehşet ve şiddetle icray-ı ahkâm ettiği böyle bir zamanda erkeklerle hem de kendisi ile münâsebet-i gayri meşruada bulunmak arzusuna son derece mağlup ve müttehimin olan (itham eden) erkekler ile musahabette bulunması onun kıymet-i nisvaniyesini tenkisiyeden başka hiçbir şeye münteç değildir. Bunun böyle olduğunu tafsil beyana hacet yoktur.”¹²³ Bu satırlarla yazar tesettürün kadın için ne kadar önemli olduğunu ifade ediyor.

Ferid Vecdi kadınların tesettüre ihtiyacının en önemli sebebinin erkeklerin şerrinden korunma ihtiyacına bağlıyor. Kadınların ancak tesettür sayesinde korunabileceklerini savunuyor. Kadınları sürekli kandıran ve onların duygularını istismar edenin erkekler olduğu görüşündedir: “Kâriîn-i kiram görüyorlar ki, ben

¹²² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.187-188

¹²³ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.21

tesettürü, kadınların iffeti namına talep etmiyorum. Hem böyle bir maksatla talep etmek de istemem. Zîrâ o zaman fitraten ihtisâsât-ı fâzıla sahibi olan bu cins-i rakîkin hukukuna tecavüz etmiş olurum. Evet, kadınların seviye-i ahlakiyeleri, erkeklerden elbette daha yüksek, namusları umûmiyet itibariyle daha paktır. Binaenaleyh benim tesettürü ihtiyar edişimin sebebi, onun, kadınları, erkeklerin şerrinden emin bırakacak bir hüsn-ü hasin (sapasağlam bir kale) olmasıdır.”¹²⁴ Yazar kadınların fitraten iffetli ve namuslu oldukları; erkeklerin ise sürekli kadına bir avcı misali tuzaklar kurmakta olduğu görüşündedir.

Sözlerine devamla “Erkeğin tuzağına düşen bir kadını âdem-i iffetinden dolayı muahezeye kalkışmak bize nasıl layık olabilir ki, bu mahlûkun, desais-i şeytaniyesinden yuvalarındaki aslanlar, inlerindeki yılanlar, dağ tepesindeki kartallar bile kurtulamıyor!”¹²⁵ Yazara göre bu konuda suçlu erkektir. Tesettür ise kadını erkek tarafından suça itilmekten korur.

Mehmet Fahreddin’e göre kadının kötülüklerden korunma konusunu sadece tesettüre havale edilmemiştir. Tüm uyarılara rağmen tesettürsüzlüğün yaygınlaşması durumunda toplumda yaratacağı ahlaki çöküntüye engel olmak için bir taraftan kadınlar tesettür konusunda uyarılırken, diğer taraftan erkekler harama bakmamaları konusunda uyarılmışlardır. O’nun kaleminden yansıyan şu cümleler bunun ifadesidir: “Kibar-ı sahabe-i kiramdan (rahm) Hz. Cabir bin Abdillâh diyor ki: Sahabiyyat-ı muhteremeden Esmâ bint-i Mersed (rah) bir gün Medine-i münevvere haricindeki bahçesinde iken nisvan-ı darü’s-selâmdan bir kaç hilaf-ı emr-i ilâhi açık saçık bir hal-i gayr-i meşruada nezdine (yanına) gelirler. Müşârun ileyha hazretleri kemâl-i teessür ve hicab ile bunları bir güzelce azarlar.

İşte bu hadise üzerine **‘(Resulüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle...’** (Nur, 24/30) ve **‘Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler...’** (Nur, 24/31) ayet-i celilesi vahy ve inzâl buyrulur.”¹²⁶

¹²⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.186

¹²⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.186

¹²⁶ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.148 (10 Recep 1329), s.280

Yine sözlerine devamla: “Çünkü sultan-ı kişver-i iffet ve ismet (sav) efendimiz hazretleri, Hz. Ali (ra) efendimiz hazretlerine: ‘**Ey Ali! Bakışına bakış ekleme. Zîrâ ilk bakış sanadır, ama ikinci bakış aleyhinedir.**’ (Kütüb-ü Sitte, Hadis No: 3436; Tirmizi, Edeb 28; Ebu Davud, Nikâh 44) yani, ani ve gayri ihtiyari olan ilk nazar ki, ikincisi takip etmesin! Zîrâ birincisinde mazur sayılırsın fakat ikincisinde değil.”¹²⁷ Yazar, hem erkek hem de kadınların bakışlarını haramdan korumaları konusunda hem Yüce Allah (cc)’ın, hem de Onun Son Peygamberi (sav)’in öğütleriyle konunun ciddiyetini ifade etmeye çalışıyor..

Hüseyin Cahid Bey *Tanin Gazetesi*’nde tesettür aleyhinde bir yazı yazıyor. Bu yazı *Sırat-ı Mastkim* yazarlarından Mehmet Fahreddin’i rahatsız ediyor. Bu yazıyı tenkid ettiği yazısında Mehmet Fahreddin diyor ki: “İşte tesettüre riâyetsizliğin cezaları harfe endazlıklar (söz atmalar), çimdikler, takipler, cinayetler! Hâlbuki kadın tezyin ve tecemmül ederek sokaklara düşmese, mecami-i ricale dalmasa ne söz işitir, ne çimdik yer, ne takip olunur, ne de makabini (ardına düşeni) yahut zevcini alakanlara bulanmış na’ş-ı bîruh görürde vuku bulan talakların, kapanan hanelerin, pederinin ağuş-u muhabbetinden muhrum kalan ciğer parelerin yüzde doksan dokuzu hep kadınların hürriyet-i nisvaniye namına gezmeleri başlarına pek bela, büyük felaketi davet etmeleri neticesidir. Senelerce baba evinde dul kalır, nevbahar-ı hayatında validelik çağında bir kısmı hebay-ı mensur olur. Niçin? Sürtüklükten vazgeçmediği için!”¹²⁸ Bu cümlelerle tesettürün insanları hangi kötülüklerden koruyacağı konusunda bilgilendiriyor.

Sırat-ı Mastkim yazarlarına göre tesettürü bez parçası olarak görenler onun kadınlar için nedenli önemli bir savunma aracı olduğunu düşünmüyorlar. Kadınlardan bu savunma aracını almak, onları erkelerin tuzaklarına karşı savunmasız bırakmak demektir. Cinsler arasındaki karşılıklı meyli de hesaba katınca hem kadının hem de erkeğin ‘harama bakmama’ öğüdüne ve tesettüre ihtiyacı ortadadır.

¹²⁷ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.148 (10 Recep 1329), s.280-281

¹²⁸ Mehmet Fahreddin, “İkinci Hata”, *SM*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.120

3. Tesettürün Aile Mutluluğuna Katkısı

Ailede eşlerin birbirine sadakati en önemil aile bağıdır. Eşlerin birbirine güven duymaları ve sadık kalmaları ailenin devamı için şarttır. Bu konlarda eşlerin güvenlerinde oluşacak en küçük endişe aile bağlarını zayıflatır. İki cins arasındaki güven bunalımı da yuvaların yıkılma sebebidir.

Tesettürün birçok açıdan faydalarını dile getiren Ferid Vecdi (1878-1954) ailenin mutluluğuna katkılarını aşağıdaki cülelerle okurlarına aktarıyor: “...Zevc ile zevceyi hayat-ı âliye lezaizinden mütenai’ m eder. Tesettürün devamıyla beraber evladının İslamiyet dâiresinde terbiyesinde muktedir valideler bulunabilir. Tesettüre riâyet eden ümmet de a’zay-ı zahiriye ve batımyesi tamamıyla faâl, sahilü’l bünye bir insan gibi olur.”¹²⁹ Bazen eş, bazen anne, bazen ailenin başka bir ferdi rolünde karşıza çıkan kadının iffet ve namusunun muhafazası aile mutluluğu için vazgeçilmez önemdedir.

Tesettürün aile mutluluğuna katkısı konusunda Musa Kazım’da okurlarını uyurma ihtiyacı hisseden *Sırat-ı Müstakim* yazarlarından. Şu düşünceler ona aittir: “Bir ailenin –bila mezahim (sıkıntısız)– evc-i kemâle yükselebilmesi zevc ile zevcenin yekdiğerine şiddetle irtibatına merbuttur. Bu şiddet-i irtibat ise onların birbirine son derece muhabbetiyle kaimdir. Çünkü zevceyn beyninde muhabbetten başka bir medar-ı irtibat yoktur. Zîrâ esasen bunlar yekdiğerine ecnebidir. İki ecnebiyi birbirine rabita eden, her ikisinin noktay-ı amelini tevhid eyleyen şey muhabbetten başka bir şey olamayacağı bedhîdir. Hâlbuki bu muhabbetin bekâ ve devamı, zevceynin iffet ve ismetlerini son derece hıfz ve siyanetlerine vâbestedir. Bunların kendi iffet ve ismetlerini son derece hıfz ve siyanetleri ise behemahal kadınların mesture olmalarına mütevakıftır. Çünkü insanlarda ve ale’l-umûm hayvanlarda has rekâbet ve gayret bir emr-i cibillidir.

Eğer bir kadın gayr-ı mesture olarak rast geldiği erkekle görüşmekte, konuşmakta ve hatta istediği bir erkeği kendi hanesine kabul etmekte ve arzu ettiği mecâlis ve mehâfil-i ricalde serbest kalıyorsa zevcinden daha zarif, daha latif,

¹²⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.13 (24 Şevval 1326), s.203

erkeklerle tâbi ve gayri ihtiyari olarak kendisinde bir meyil ve muhabbet hâsıl olacağı ve bi'l-ahire zevcini telif-i nâkabil bir azab-ı vicdaniyeye düçar edeceği ve bu suretle zevciyle kendi beynindeki rabıtay-ı muhabbeti, saadeti-i aileyi esasından mahf edeceği derkardır.”¹³⁰ O da ailede mutluluğun ön önemli sebebini ailenin sağlam bağlarla bağlı olması şeklinde değerlendiriyor.

Mehmet Fahreddin bir hristiyan vatandaşımızdan işittiği şu sözleri okurlarıyla paylaşıyor: “Siz Müslümanlar, familyalarınızın mütesettir olmalarıyla iftihar etmelisiniz! Sizi bu hususta pek bahtiyar buluyorum. Biz ise, doğrusu ya daima bir ızdırab-ı vicdan, bir helecan-ı derun içinde yaşıyoruz. Kadınlarımızın mükellef elbisesiyle, mükemmel tualetiyle sokağa çıkmalarıyla bütün enzar-ı âleme kendilerine cezb ve celbetmelerine mümkün değil gönül razı olamıyor. Hele zevcinin gaybubetinde odasına erkek kabul etmesi, zevcin onları sohbetle bulması kalbe bir hançer, ruha bir saika oluyor. Evet, siz pek bahtiyarsınız!”¹³¹ yazara göre meseleye önyargısız bakılabilse inancı ne olursa olsun herkesin tesettürün önemini kavrayacağı açıktır.

Musa Kazım, tesettür sayesinde eşler arasındaki kıskançlığın en aza ineceğini savunarak diyor ki: “...Çünkü bütün kadınlar gayr-ı mestur olursa bir zevc zevcesinden daha güzel, daha genç bir kadın gördüğü zaman o kadına meyletmemek bütün kalbiyle ona müncezib olmamak onun yed-i iktidarında değildir. Bu ise hem kendi ile zevcesi beynindeki rabıtay-ı muhabbeti hem de o müncezib olduğu kadınla o kadının zevci beynindeki irtibatı külliyyen izale edeceği ve şu halde her iki ailenin saadetini mahv eyleyeceği şüphesizdir. Nitekin bu gibi ahvâl-i feciyyenin emsâl-i adîdesi görülmektedir.”¹³² Yazara göre tesettürün aile bağına katkısı ise aile mutluluğuna katkı olarak karşımıza çıkacaktır. Birbirine sadakatle bağlı eşlerin oluşturduğu ailelerin daha mutlu olacağı açıktır.

¹³⁰ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

¹³¹ Mehmet Fahreddin, “İkinci Hata”, *SM*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.120

¹³² Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

b. Tesettür Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar

Batıcılık akımını benimsemiş dönemin fikir adamları, tesettürün insan sağlığına zararlı oluşu, kızların eğitimine engel görülmesi, evlilik öncesi eşlerin birbirini yeterince tanımayı engellemesi, kadının iradesini zayıflatması, çeşitli sosyal problemler doğurması vb. iddiaları gerekçe gösteriyorlar. Bu gerekçelerle tesettüre itirazlarını dile getiriyorlar.

Bu itirazlar çeşitli kitap, gazete ve değilerde yayınlanır yayınlanmaz *Sırat-ı Müstakim* yazarları tarafından cevaplanmıştır. Şimdi biz tesettür aleyhindeki bu iddiaları ve bunlara verilen cevapları sırayla ele alacağız:

1. İtiraz: Kadının beden ve ruh sağlığına zararlı olduğunu söyleyenlerin itirazları: Ferid Vecdi tesettür karşıtlarının öncelikle tesettüre sağlığa zararlı olduğunu düşündüklerinden karşı çıktıklarını tespit ediyor. Onların itirazını şöyle dile getiriyor: “*Sıhhatlerini haleldar eder; onları hastalıklara, sinir gevşekliklerine maruz bırakır. Bir kere de a’saba za’f gelince, artık bütün kuvvay-ı mâneviyenin mevazini muhattal olur (dengesi bozulur). Bundan da mestur olan kadınların şehvat-ı nefsâniyelerine daha ziyade esir olmaları lazım gelir. Zîrâ a’sabın za’ftan selameti, zabt-ı nefis için insanın en büyük muînidir. Hâlbuki sinirlerin gevşekliği onu dest-i şehvâta bâzice (oyuncak) eden esbabın en kavisidir.*”¹³³ Yazar bu itiraza cevap olarak aşağıdaki düşünceleri okurlarıyla paylaşıyor.

Cevap: Tesettürülü kadınların daha sağlıksız ve şehevi duyguların daha ziyade esiri olduğunu iddialarına cevap olarak: “Mestur kadınların şehvat-ı nefsâniyelerine daha ziyade esir olmalarına gelince, bu da ulum-u ruhu’l ameliye (uygulamalı psikolojiye) mutabık değlidir. Zîrâ herkes bilir ki, insanın huzuzat-ı hayvanisine olan temâyülü, ancak o temâyülü gıcıklayacak esbab arasında bulunduğu surette iştihat eder. Kezâlik insan neyl-i meramına suhulet (nail olmakta bir kolaylık) görmedikçe, o meyil için de muhakeme-i akla galebe mümkün olamaz.

¹³³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.218

O halde, Şu iki kadından hangisi esbab-ı müşeddede-i Őehvete daha ziyade maruzdur? Mestur olan mı, açıkta gezen mi? Gayret-i diniyelerinden, gayet muhkem bir adet-i rasihalarından dolayı erkekle ihtilattan beri olanlar mı, yoksa ihtilat edenler mi? Bittabî' ikincileri değil midir? Zaten ilmi'r-ruh bizim için bu hakikate en büyük Şahittir.

Bir cihetten böyle, diğer cihetten ise Őehavat-ı nefŐâniyesini kolayca infaz edebilmenin insan üzerinde büyük bir tesiri vardır. Zîrâ bu suhulet insanı hevesâtına mukavemetten meneder, hasısay-ı kibr ve vakarı kuvvetten düşürür; adama o gibi arzuları kerih gösteren izzet-i nefsi, hassay-ı ibâyi (kaçınma vafını) öldürür.”¹³⁴ Sözleriyle tesettürün hem vücut sağlığı, hem de ruh sağlığı açısından önemini ortaya koyuyor.

Yazar aynı makalede sözlerine Őöle devam ediyor: “Eğer tesettür bunlarda hangi nevden olursa olsun bir za'f husûle getirmiş olsaydı, o za'fi erkeklerin de kadınların da neslen badenesl tevarüs etmeleri binaenaleyh bu gün Müslim ve müslimatın za'f ve dermândegiye (çarasizlik, acizlik) numune olmaları icabederdi. Zîrâ emraz-ı umûmiye kavâidi bunu icapediyor. Hâlbuki biz bunun aksini müşahede etmekteyiz. Görüyoruz ki, mestur olan kadınların çocukları öbürlerinin çocuklarından daha kuvvetli oluyor.

Bundan başka sıhhi istatistikler, vefeyâtın nisbeten kadınlarda daha çok olduğunu hiçbir zaman göstermemiştir. Eğer tesettür sıhhate muzır olsaydı, bittabî' vefeyât kadınlarda daha çok olurdu. Demek bu iddia da vâkı'ın hilafına imiş.”¹³⁵ Bu cevaplar tesettürün hem fiziki hem de rûhî hastalık sebebi olmadığını ifadeye çalışıyor.

2. İtiraz: Evlilik sırasında eşlerin birbirini tanımasına engel olduğunu iddiaları: Yine Ferid Vecdi tesettürün evlilik sırasında eşlerin birbirlerini yeteri kadar görmelerine, dolayısıyla yeteri kadar tanımalarına engel olduğunu söyleyenlerin düşüncelerine Şöyle ifade ediyor: “*Tesettür, evlenecek adamın alacağı kadını*

¹³⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.219

¹³⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.219

görmesine manidir ki, bu da talakın çokluğuna, karı-koca arasında muhabbet hâsıl olmamasına en büyük sebeptir.”¹³⁶

Cevap: Yazar yukarıdaki itirazlara cevabı şu cümlelerle veriyor: “Tesettür; erkeğin alacağı kadını görmesine manidir, diyerek bundan kesret-i talakı ve ondan da kadınların sefaletini istintaç edenlere gelince... Deriz ki: Kesret-i talaktan, erkeklerin kadınlara karşı reva gördükleri mezâlimden edilen şikâyetler, yalnız Müslümanlara mahsus bir şey değildir. Belki bu hal, memelik-i medeniyede bizden daha çoktur.”¹³⁷ O’na göre tesettür evlilik engeli olmadığı gibi, ailenin devam ve mutluluğunun teminatıdır.

3. İtiraz: Kadınların eğitimine engel olduğunu savunanların iddiaları: “*Mesturiyyet, kadınları talim ve tehzibten men’eder. Mekteplere giderek kuvvay-ı akliye ve ahlakiyelerini mazhar-ı feyz ve inbisat etmelerine mani olur.*”¹³⁸ Ferid Vecdi bu itiraza dile getirdikten sonra diyor ki:

Cevap: “Tesettür kadınları tehzib ve talimden meneder, sözün gelince, bu da doğru değildir. Zîrâ bir kız, yedi yaşından oniki yaşına kadar mektepte kalabilir ki, bu beş senelik müddetin, o kızın kuvvay-ı akliyesini cidden güzel bir surette terbiye ve tezhibe kifayeti meydandadır. Bundan başka, bütün muallimleri kadın olmak üzere kızlara mahsus mekâtib-i âliye vücuda getirmek de gayret-i diniye ashabına göre büyük bir iş değildir. O zaman kızlar mektep dâhilinde çarşafsızca otururlar, ders bitip mektepten çıkma zamanı gelince tekrar örtünerek evlerine gelirler.”¹³⁹

Sözlerine devamla Ferid Vecdi diyor ki: “Yok, eğer makam-ı taallülde (bahane üretme) böyle âli bir mektebi idare edebilecek muallimelerin fıkdanı (yokluğu) ortaya sürülecek olursa bittabi’ kabul edilemez. Zîrâ gönülde samimi bir meyil olduktan sonra azim ve himmetin yapamayacağı iş yoktur. Bununla beraber

¹³⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.218

¹³⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.220

¹³⁸ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.218

¹³⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.220

aynı zamanda her şeyi birden yapmaya çalışmak da abestir. Her iş, bidayette ufaktan başlar. Sonra yavaş yavaş büyüyerek kesb-i kemâl-i tâm eder.

Şu mütalatımızın da kâmilen sıhhati tezahür edince deriz ki: Mesturiyet; ne sıhhati rahnedar eder, ne a'sabı zayıf düşürür, ne de hevesât-ı nefsâniyeyi uyandırır. Bilakis, mefasid-i zaile karşı öyle maddi bir mani' teşkil eder ki, eğer ona –tesirini bir kat daha teyid edecek– bir de mânevî mâni' ilave edilirse o zaman şu medeniyetin, sırf maddi olan şu medeniyetin vücudunda hunîn cerihalar (kanlı yaralar) şeklini almış felaketlerin, musibetlerin pek çoğu beşeriyetin üstünden sıyrılır gider.”¹⁴⁰ Yazar son cümleleriyle geçen üç başlık altında incelediğimiz itirazları da topluca cevaplandırmış oluyor.

4. İtiraz: Tesettür kadının özgürlüğüne engeldir diyenlerin itirazları: Ferid Vecdi kitabına reddiye yazdığı Kasım Emin (1863-1908)'in tesettüre itirazlarını yazarın *El-Mer'etü'l-Cedide* kitabından alarak bize aktarıyor: “*Lakin Tesettüre gelince bunun kadınları hürriyet-i tabîyelerinden mahrum etmektir*”¹⁴¹

Cevap: Musa Kazım, bu iddialara cevap olarak tesettürün hürriyet konusunda hiç bir hak kaybına sebep olmayacağını; tam tersi kişiye kazanımlar sağlayacağını ifade ediyor. “Bir kadın mesture olmakla hiçbir hakkı meşrûunu zayi etmez. Bir erkek ne gibi hakka malik ise bir kadın da aynı hakka maliktir. Mesela bir erkek kendi malında istediği gibi tasarruf eder. Bir kadın da öyledir. Bir erkek saadet-i aileye müteallik mükellef olduğu vezaifi ihlal etmemek şartıyla namus ve iffet dâiresinde ezvak-ı medeniyeden hisseyab olur. Bir kadın da öyledir.

Ezcümle, bir erkek vezaif-i asliyesini ifa ile beraber ihtilas-ı vakit (boş zaman) ettikçe teferrüc (ferahlamak) için bir mesireye gider, orada hemcinsiyle beraber müsahabet eder. Metaib-i maişetle (iş yorgunluğu) bîtâb kalan beynini dinlendirir. Sonra yine vazife-i mükellefesine mübaşeret eder. Lede'l-icab (gerekirse) bir ictimâgâh-ı ricale gider orada verilen konserlere, konferanslara iştirak eder. Bunu kadınlar da yapabilir. Onlar da kendilerine mahsus bir edep, bir terbiye dâiresinde

¹⁴⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.220

¹⁴¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.13 (24 Şevval 1326), s.203

kendilerine mahsus mesirelere gidebilirler. Kendilerinden cemiyetler teşkil ederek konferanslar, konserler verebilirler.

Şeriatımız bu gibi şeylere aslen mani olmaz. Kezâlik kadınlar mesture olmakla müessir-i medeniyetten (medeniyete katkıdan) mahrum olmazlar. Ulum-u maarifle tezyin-i zat ve sıfat ederler. Çünkü beşikten lahte kadar tahsil-i ulumu emreden şeriat-ı muhammediye kadınları bu emirden istisna etmemiştir. Tahsil-i ulumu rical ve nisaya farz kılmıştır.”¹⁴²

Kadınların tesettür nedeniyle hiçbir hakk kaybına uğramayacakları Musa Kazım tarafından dile getiriliyor. Yazara göre tesettür kadının çıkarları için vardır. Onu esir etmek için değil.

5. İtiraz: Tesettürü soysal hayattaki problemlerin sebebi olarak görenlerin iddiaları: Ferid Vecdi itirazlarına cevap hazırladığı Kasım Emin ’in şu itirazlarını dile getiriyor. “*El-Mer’etü’l-Cedîde* müellifi Şark’taki kadınların sefaletini, talakın kesretini ele alarak âdet-i tesettüre hücum ediyor, onu çirkin bir surette gösteriyor; bütün fenalıkların sebab-i aslîsi olduğunu ileri sürerek kaldırılması tavsiyesinde bulunuyor.”¹⁴³

Cevap: Bu itiraza cevap vermek için Ferid Vecdi diyor ki: “Kadınlarımızı buldukları halden daha berbatına düşmekten kurtaran yalnız tesettürdür. Eğer tesettür olmasaydı, hayat-ı nisvan bugünkünden çok daha fena olurdu. Eğer açık gezmek kadınların, mesturiyete azvolunan (yüklenen) fenalıklara düşmemesini kâfil olaydı, bu fenalıkların Garp’ta bulunması yahut hiç olmazsa kâle alınmayacak derecede az olması lazım gelirdi. Hâlbuki hakikat-i hal bunun hilafıdır. Zîrâ hadisat-ı âleme muttali olanlar bilirler ki, kadınlara hürriyet-i kâmile vermek için uğraşanların şikâyet ettikleri fenalıklar, aynıyle bilad-ı garbiyede de mevcuttur.”¹⁴⁴

Aynı makalede verdiği bir istatistikle konuyu iziha devam ediyor. “Kadınların düşmüş oldukları fakr ve sefalete, sû-i hale gelince; bunun da oralarda nispetle daha

¹⁴² Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

¹⁴³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.254

¹⁴⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.254

şiddetli olduğuna *'El-Mer'etü'l-Cedide'* müellifinin kendisi şahadet ediyor. Diyor ki: *'Ahîran vuku' bulan ta'dat ile sabit olmuştur ki, hutta-ı Mısıryede sanatla iştigal eden 63.731 kadın vardır. Fransa'da ise 5 milyondan fazla kadın hariçte çalışmada muzdardır. Şimdi aralarında bir nisbet yapacak olursak görürüz ki, Fransa'da % 14 kadın sanatla meşgul iken bu nisbet Mısır'da ancak % 0,5'i bulabiliyor.'* İşte medeniyetçe en ileri giden memalikteki kadınların bizim kadınlardan ziyade fakr ve sefalet içinde bulduklarına bu da bir delil-i mahsustur.”¹⁴⁵ Yazar tesettürün sosyal hayatta problem sebebi olarak görülemeyeceğini ifade etmeye çalışıyor.

6. İtiraz: Tesettürü hafife alma çabaları veya ‘Mânevî Tesettür’: Erkeklerden gelebilecek tehlikelere karşı kadınların tesettürle kendilerini korumak yerine, gerekli donanımına sahip olabilecek şekilde eğitilerek erkeklerden kendilerini koruyabilecek yeterliliğe kavuşmaları gereğini savunanlar ‘Mânevî Tesettür’ fikrini ortaya atmışlardır.

Cevap: Kadınların üniversite eğitimi almaları sağlanarak üst seviyede eğitilmelerini savunanlara Ferid Vecdinin cevabı şudur: “Kadınların umûmiyeti nazar-ı itibara alınırca görülür ki, terbiyenin bu nevi’ imkân dâhilinde değildir. Buna ancak pek zengin adamların kızları nail olabilirler. Çünkü böyle bir terbiye, böyle bir tahsil için senelerce mektepte bulundurulmak ve ağırlıklarınca altın sarf edilmek icabeder ki, o halde kızların on da dokuzu bu tarzdaki tehzib-i felsefiden (felsefi eğitimden) mahrum. Binaenaleyh muhacim olan erkeğin desisesine mahkûm olur.”¹⁴⁶ Tesettürsüz bir şekilde ve sadece eğitim ve bilinçlenme sayesinde kadının iffet ve namusunu korumasının mümkün olmayacağı düşünülüyor. Kendini koruyabilecek eğitimin imkansılığına dikkat çekiliyor.

Yazar mânevî tesettüre de değinerek diyor ki: “Bununla beraber ibtizal taraftarlarının –tesettür aleyhinde bulunanların– tavsiye etmekte oldukları bu mânevî tesettür, kadın için maddi olan o rakîk ridadan tahammül olunmaz derecede ağırdır. Bakınız erkeklerin, kadınlara yüklemek istedikleri vazâif ne kadar mâlâyutaktır!

¹⁴⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.254

¹⁴⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.186

Hem kadının, unsur-u kavi olan erkeğin hedef-i tehacimi olduğunu itiraf ediyorlar; hem de o mühacimi, haddini tecavüzden alıkoyacak bir mani’-i maddi ile bir rida ile tesettür etmemesini istiyorlar. O ridanın sırf ahlâki ve mânevî olmasını, yani filozofları, bu dünyay-ı fâniye muhabbetten, huzuzat-ı nefsânîyeye temâyülden menetmekte olan ‘hicab’ cinsinden olmasını iltizam ediyorlar. Daha doğrusu kadınlar, velev her taraftan gösterilen mühacimata hedef olsalar da, yine hissiyât-ı beşeriyelerinden hiç birine itaat etmesinler, melek olsunlar diyorlar!”¹⁴⁷ Ferid Vecdi, tek başına manevi tesettürün yeterli olmayacağı düşüncesindedir.

Doktor Abdullah Cevdet’in *Mehtap Gazetesi*’ndeki ‘Tesettür Meselesi’ adlı yazısında dile getirdiği düşüncelerini F. Remziye şöyle dile getiriyor: “*Mesturiyet suret-i meşruasıyla Avrupa nisvanı, nisvan-ı İslamdan daha ziyade mesturdur. Mesturiyetten murad validemizi, hemşiremizi, kızımızı, zevcemizi bir çuvala koyup ağzını bağlamak ve onları hayvanlaştırmak hiç değildir. Hakiki Müslümanlığın murad ettiği mesturiyet başka... Ham ervahların züam (zann) ettiği mesturiyet yine başkadır.*”¹⁴⁸

Abdullah Cevdet’in bu düşüncelerine *Sırât-ı Müstakîm*’de kaleme aldığı şu cevabi yazıda şöyle cevap veriyor: “Sânîyen: Çuval tabirinden bizim Bağdat çarşafı dediğimiz ve bunun emsâli ki, bol ve genişçe çarşaf ise bihakkın mesturiyet-i matlubeye muvâfıktır. Çuval tabiri ayn-ı fesattır.

Acep bu babdaki mesturiyet ne yolda imiş.. Ve bunu niçin izah etmediler ki bizde anlayalım.

Kariîn-i kiram! Söyleyiniz tahsil ve terakkimize çarşaf, gılaflar mı yoksa ebeveynimizin sûi idare ve terbiyeleri mi mani oluyor? Doktor bey emin olsun ki, sâye-i şeriatta namusumuz, servetimiz, hayat-ı mâneviyemiz o çuval gibi çarşaf içerisinde mahfuz kalmıştır. Ve inşallahu teâlâ hayatımızın son dakikasına kadar böylece muhafaza etmek niyetindeyiz. Aceb mesturiyetten hangi aile zarar görmüştür ki, doktor bey itiraz ediyor? Ve ne cüretle evamir-i şeriyeyi sû-i tefsire ve muhadderât-ı islamiyeyi ifsada kalkışıyor? Eğer bizim çarşaflarımız beyefendinin

¹⁴⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.187

¹⁴⁸ F. Remziye, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.31-32

âsâbına dokunuyorsa Avrupaya gitsinler, orada yaşasınlar.”¹⁴⁹ F. Remizyenin bu itirazî cevabı o dönemin kadınlarının büyük bir kısmının ortak düşüncesi olsa gerek.

7. Diğer İtirazlar ve Cevaplar: Tesettürü sadece kadınlara has bir zorunluluk olarak algılayanların itirazlarını ve buna cevap olarak Ferid Vecdi şunları söylüyor: “-Niçin erkeğin mestur olmasını istemiyorsun da bu mecburiyeti kadınlara hasrediyorsun? Kadınları tesettüre icbar, onların hukukunu gasp etmek değil midir?

Derim ki: Erkekleri, kadından ayırmaya çare olmadığı gibi –geçen ve gelecek fasıllarımıza müracaat buyurulsun– kadının vazifesi sırf beytidir. Binaenaleyh evinin haricinde çalışması –şuun-u hayatiyesi icabınca hariçte dolaşıp nasibini aramaya mecbur olan– erkeğin hilafına olarak büyük bir fesad-ı ictimâiyi muciptir. İşte bu hal, umur-u sabiteden olduğu için, iki şerden ehvenini ihtiyar etmemiz lazım geliyor da o sebepten tesettürü kadına hasrediyoruz, başka bir şeyden değil.”¹⁵⁰

Yukarıda sayılan bütün itirazlara rağmen Osmalı kadınlarının Avrupalılar gibi giyinmesinin mümkün olmayacağı düşünen Musa Kazım okurlarına şöyle sesleniyor: “Acaba bizim tarz-ı telebbüsümüz Avrupalıların tarz-ı telebbüsü gibi olmak mümkün müdür? Şüphe yok ki buna imkan yoktur. Zîrâ bir kere bizim nisvanımızın tarz-ı telebbüsleri Avrupa nisvanının tarz-ı telebbüsleri gibi olamaz. Çünkü kaide-i tesettür nisvanımızın Avrupa nisvanı gibi giyinip kuşanmasına müsaade etmez.”¹⁵¹ Doğu ve Batı kültür farklılığına dikkat çekiliyor.

Ferid Vecdi’ye göre, tesettürün kadına bir zararı olmadığı gibi onun izzet ve şerefini, namus ve haysiyetini korumada en önemli silahıdır. “Mestur olan kadınlar ne denildiği gibi hastadır, ne de gevşek sinirlidir. Bilakis umûmiyet itibariyle açık gezen kadınlardan daha kuvvetlidir ki, her Şarklı bu kaziyyenin sıhhatine bedaheten hükmeder. Zaten Müslüman kadınları 13 asırdan beri tesettür içinde yaşıyorlar.”¹⁵²

¹⁴⁹ F. Remziye, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.31-32

¹⁵⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.186

¹⁵¹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.100

¹⁵² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.219

Yazara göre, tesettürü kadının sağlığına, eğitimine ve sağlıklı bir yuva kurmasına engel görenlerin bu düşünceleri yersizdir.

Sırât-ı Müstakîm yazar kadrosu tesettür sayesinde kadının kötülüklerden korunduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca onlara göre tesettürün kadına, aileye ve topluma faydaları bu kadar açıktır. Buna rağmen tesettüre karşı çıkanlar kendilerince bahaneler bularak tesettür aleyhinde fikirler üretmektedirler.

c. Tesettür Karşıtlarının Karalama Faaliyetleri (Provakasyon)

Tesettür aleyhtarları işi okadar ileri götürmüşler ki Beyoğlu'nda çarşaf giyen ecnebi kadınlarını kullanarak halkı provoke etmişlerdir. Bu girişimi *Sırât-ı Müstakîm* dergisi “Sahte Çarşaflılar” başlığıyla haberleştirerek okurlarına duyuruyor: “Emniyet-i Umûmiye Müdüriyetinden: Geçende bir iki gün fasıla ile İslam kıyafetine girmiş iki Hıristiyan kadını Beyoğlu caddelerinde ve fena bir hal ve harekette görülmüş ve haklarında tahkikat icrasına başlanmıştır. Bunun ne gibi bir maksada müsteniden olduğu aşikâr bulunduğu badeizin çarşaf giyinmiş olduğu halde bu gibi ahvâl ve harekete tasaddi edenlerin memurin-i inzibatiye tarafından takip ve duçar-ı ceza edilecekleri ilan olunur.”¹⁵³ Bu haberin ardından bir başka habere geçelim.

Toplumunu provoke etme ve ortamı germe girişimlerinden birinide yine *Sırât-ı Müstakîm* 'de konunun haber yapılması sayesinde öğreniyoruz: “Neydi o hal, neydi o rezalet? Herkes beht (şaşkınlık) ve hayret içinde kaldı. Saat beşi geçmiş, altıya geliyordu. O çapkın sesli otomobil veznecilerden şûhane (neşeli, oynak, hayâsız) öte öte geldiğini haber verdi. Bütün nazarlar o tarafa çevrildi.

Ne görseniz iyi!.. Otomobil açık, içinde iki kadın, Müslüman kadınları! Başlarında telli birer başörtüsü, direkler arasının tufan ziyası arasında parıl parıl parlayarak celb-i enzar ediyor. Şeffaf bir tül kabartma tuvaletler üstüne süs için konmuş. Göğüsleri küşade (açık), kollar dirseklere kadar açık. Dirseklerini otomobilden harice çıkarmış, ellerini çenelerine koymuşlar. Çeşman-ı harîsleri (hırslı

¹⁵³ Şuun, “Devlet-i Osmaniye, Sahte Çarşaflılar”, *SM*, S.105 (4 Ramazan 1328), s.15

bakışları) çayhanelerin ta içlerine kadar nüfuz ediyor. Kendilerine mütehayyir ve mütehasir atfolunan nazarlarla telafi ediyor. Öndeki iki şapkalı frenkin biri otobobili idare etmekte, diğeri yanca otumuş gözleri kadınlara matuf, ‘bambart’-ı şûhane öttürüyor. Dudakları mütebessim, müstehzi bütün enzar-ı muhterisâne arasında bu nâzeninleri! gezdiriyor, şehzade kayalarının nîm-muzlim (yarı karanlık) gölgeleri altından ta karakola kadar götürüyorlar. Orada bir revrans yapıyor, yine bu deryay-ı nur içinden bir balık gibi süzülüp harem-gah-ı ismetlerine (!) teslim ediyor.

Herkes hayret içinde. Biraz ötede olan iki arkadaş konuşuyor:

A — Yahu! Bu ne haldir?

B — Vallahi hayret, teessüften başka diyecek yok.

A — Acaba kimlerdendir dersiniz?

B — Bilmem, sanâdid-i istibdat (istibdat ileri gelenleri, başkanlar) ailelerini de menfalarına (yanlarına) almışlardı, zannedirim.

A — Frenklerin müstehzi tebessümlerini görebildiniz mi?

B — Görmek ne demek? Ta yüreğime kadar işittim!..

A — Geçenlerde kadınların tesettüre, adâb-ı islamiyeye müracaat etmelerine i'tina olunmasına dâir emniyet-i umûmiyeye tebliğat vuku' bulduğunu gazeteler yazıyordu. Acaba polisin nazar-ı dikkatine çarpmadı mı?

B — Arkadan polisin bakakaldığını görmediniz mi?.. Otomobille giden hanımları durdurmak kolay mı? Buna hayli cesaret ister. Ya kadınlar ‘Hürriyetimize tecavüz ettin’ diye yarın kocalarını yollar, başına musallat ederlerse?..

Öteden bir zabıta: Ne miskin halk! Gözleri önünde hükümetin emri, dinin haysiyeti, islamiyetin âdâbı ayaklar altına alınır da ses çıkaran olmaz. Hicaplarından yerlere girecek yahut nefretlerinden yüzlerine tükürecek yerde kimi kaşlarının çekikliğinden, gözlerinin siyahlığından, kimi de kollarının beyazlığından bahsediyor. Bu kadar kanı kurumuş millet, bu kadar esir-i şehvet olmuş bir kavim, bir memleket halkı doğrusu Bizanstan başka yerde görülmez.

Yanıdaki Kafkasyalı zat ilave ediyor: Bizim Kafkasyada bu halde bir kadını görseler, emin olunuz, ıslıklarla, folluk yumurtalarla rezil ederler. Halbuki, bizim memleketimiz Rus idaresi altında, burası ise darü'l-hilafe olacak!..

Memuründen bir zat: Fakat azizim, mesuliyet-i mâneviyeyi o kadar teşmil etmeyiniz. Meşihat lazım gelen işâratında bulunmuş, vazifesini yapmış; dahiliye de

emniyet-i umûmiyeye tebliğ etmiş; o da merkezlere tebliğatta bulunmuş. Burada kusur olsa olsa direkler arasının tâbi olduğu merkezdedir. Bazı merkezlerde kadınların adab-ı islamiyeye riâyet etmelerine o derece i'tina olunuyor ki, cidden memnun olmamak kâbil değildir.

Bütün merkezlere tebliğ olunan aynı emirdir. Yalnız şu var ki, merkezlerin o emr-i hükümeti tatbikte gösterecekleri kusurdan dolayı müdürîyet onları mesul tutar. Hem acaba müdürîyet bu hali haber almışsa merkez-i âidîni tevbih etmemiş midir? Onun için ne müdürîyette, ne dâhiliyede, ne de meşihatta asla bir vazifesizlik, bir mesuliyet-i mâneviye yoktur...

A — Eh öyle olsun...

Öteden çayını karıştıran sakallı bir ihtiyar: Neğe lazım evlat senin bu işler? Kocasının söz geçiremediği bir kadını hükümet mi terbiye edecek? Millet ahlaklı olmalı. İnsanın cibilliyeti pek olmalı. Zorla güzellik olmaz...

A — Ama insan müteessir olur...

B — Rahat istersen evinde otur!..”¹⁵⁴

Yine bir gazete haberi ve yine bir provokasyon: “Kevser namında bir kadın Çerici Çayırında alenen işret etmekte iken bu halin Adâb-ı İslamiyeye mugayir olduğundan bahisle kendisini işretten men etmek isteyen polis memurlarına son derecede hakaret etmesinden dolayı derdest ile divan-ı harb-i örfiye tevdi edilmiş ve cereyan eden mahkeme neticesinde mezburenin (adı geçenin) üç sene müddetle küreğe konulmasına karar verilmiştir.”¹⁵⁵

Sırât-ı Müstakîm’de yayınlanan Nazmi isimli bir üniversite öğrencisini *Sabah* Gazetesi sahibi Mehran Efendiye hitaben yazdığı bir Açık Mektup şunlardan bahsediyor: “Maliye Tasarruf Sandığı namına bu hafta bir tenezzüh (gezinti-piknik) icra edilecekmiş şu kadar ki bu tenzihi tertip edenler muhadderat-ı islamiyenin rahatsız olmalarından hazeran (sakınarak) iştiraklerini muvafık görmemiş, bazı

¹⁵⁴ “Direklerarası’nda Hanımların Otomobille Gece Piyasaları”, *SM*, S.106 (11 Ramazan 1328), s.27-28

¹⁵⁵ Şuun, Darü’l-Hilafe, “Edeb-i İslamiyeye Hürmet”, *SM*, S.101 (5 Şaban 1328), s.396

kadınlar ise bundan şikâyet etmişler ve şikâyetnamelerini gazetenize göndermişler. Cerideniz bunu yazdıktan sonra muhadderat-ı milliyemizin iştirakları muvafık bulunduğuna dâir beyan-ı mutalaa ve hükmediyor.

Bu öyle mesâildendir ki, doğrudan doğruya ahlak-ı islamiyemize taalluk eder. Her kesin ceffelkalem mutalaa yürütmesine cevaz gösterilemez. Hamiyet-i vataniyeniz bizce müsellemdir. Ser muharririnizin makalat-ı siyasiye-i fâzılâneleri de bilumûm Osmanlılar için faide bahşeder.

Nasıl ki, kâriîn-i osmaniyede (Osmanlı okurları) bu cehdi takdir ettiklerini bi'l-fi'l gösteriyorlar. Ve şu kadirşinaslıklarıyla *Sabah* gazetesinin vatan-ı Osmaniyyede büyük bir mevki ihraz etmesine sebep oluyorlar. Buna mukabil ahlakımıza hürmet göstermenizi talep etmek hakkımızdır. Hissiyâtımızı rencide eden bu kabil mutalaa'nın adem-i tekerrürüne muttasıf bulunduğunuz ru'yet (basiret) ve dirayetten bekleriz efendim.”¹⁵⁶

Mehmet Fahreddin'in bizzat yaşadığı bir olayla konuyu bağlayacak olursak, o şunları anlatıyor: “Bir gün köprüden geçiyordum, böyle bir kadın... Yanında üç dört yaşında bir çocuk, hırçınlık ediyor. Derken mukabilinde oldukça mesture, yüzü peçeli bir hanım göründü madama demekte muzdar olduğum o kadın çocuğunu susturmak için ‘sus! Yoksa şimdi seni şu yüzü örtülü umacıya (!) veririm.’ demez mi? Oracıkta tepemden yıldırımla vurulmuşa döndüm. Ya birkaç asabi Müslüman bunu işitip te madameye orada ayakları altına almış olaydılar acaba kabahat kimde olurdu? Bu İslamiyeti tahkir değil de nedir?”¹⁵⁷

Bütün bu yaşananlar tesettür konusunda toplumun bir kesiminde ciddi bir rahatsızlığın varlığını göstermektedir. Çoğulcu bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı toplumunda tesettür karşıtlarının varlığı normal karşılanabilir. Fakat onların yukarıda bahsedildiği gibi provakasyonlara girişmeleri hoşgörü ve tolerans anlayışına, toplumsal bütünlüğe aykırılığı ortadadır.

¹⁵⁶ Mekteb-i Hukuktan Nazmi, “Sabah Gazetesi Sahibi Mehran Efendiye Açık Mektup”, *SM*, S.94 (15 C.ahir 1328), s.284

¹⁵⁷ Mehmet Fahreddin, “İkinci Hata”, *SM*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.121

d. Tesettürden Muaf Olanlar

Buraya kadar örtünmenin anlamı, hikmeti ve faydası açıklanmıştır. *Sırât-ı Müstakîm* dergisi yazarlarına göre: Tesettürün amacının kadını kormak, ailede ve toplumda huzuru sağlamaktan ibaret olduğu anlaşılmıştır.

Tesettür kapsamında bulunmayanların örtünmesinde ya da örtünmemesinde bir sakınca olup olmayacağı; bu konu daki tercihlerinde ne kadar özgür olabilecekleri; kadınların tesettürsüzlük sonucu karşılaşacakları olumsuzlukların onlar için de geçerli olup olmayacağı konusu ilgili ayetler ve bu ayetlere getirilen izahlarla ele alınıyor.

Tesettür kapsamında olmayanların ilkinin yaşlılar olduğunu Mehmet Fahreddin'in Nur Suresinin 60. Ayetini konu aldığı bir yazısıyla ifade ediyor. “**‘Bir nikâh ümidi beslemeyen, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların, zinetleri (yabancı erkeklere) göstermeksizin (bazı) elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir vebal yoktur. İffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.’** (Nur, 24/60)

Ayet-i celilenin manay-ı hakîmini teemmül edelim! Bu nazm-ı ezel buyuruyor ki: ‘Kadınların zevcelik mevsimini, doğurmak çağını tamamıyla atlamış, kadınlığa veda etmiş, sinn-i pirîye vasıl olmuşlar için siyaplarını (yani çarlarını) atmakta, gayr-i mütesettir olarak sokağa çıkmakta –fakat zinetlerini teberrüc (göstermek) ve izhar etmemek şartıyla– ism ve vebal yoktur.... Tesettürü kadınlar için bir esaret bir zillet, bir hakaret addedenler ne derler? Bu ayet-i celile karşısında zerre kadar yüzleri kızarmaz, dilleri dolaşmaz mı?’¹⁵⁸

Yine yazar bu konuda daha önce verilmiş bir fetvayla okurlarını aydınlatıyor: “...bî payan bir deryay-ı hakikat olan düstur-u fukahamız *‘sinni hereme (aşırı*

¹⁵⁸ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.342

ihliyarlık) vasıl olan acaiz nisvanın rical ile musafahası labe'sdir. Fetevay-ı Hindiye, cilt:5 s.329' diyor, mamafih indelfetva güzelce teemmülü tenbih ediyor."¹⁵⁹

Tesettürle yükümlü olmayanlardan birinin de başka dinlere mensup kadınlar olduğunu Mehmet Fahreddin şöyle ifade ediyor: "Bakınız nisvan-ı gayr-i müslime açık olarak çıkıyorlar. Bizim onlar hakkında hiç te sözümüz yok. Mensup oldukları mezhepleri müsaade ediyor da çıkıyorlar. Mezhep ise –saye-i islamiyette– taarruzdan masundur."¹⁶⁰

Mehmet Fahreddin yukarıda yaşlılar, çocuklar ve başka dine mensup kadınların tesettürle mükellef olmadıklarını belirtiyor. Onların normal kadınların karşılaştığı tehlikelerle karşı karşıya olmamalarını da bu serbestliğin sebebi olarak değerlendiriyor.

e. Tesettür ve Özgürlük Bağlantısı

Tesettür bazılarının iddia ettiği gibi hürriyetin kısıtlanması değildir. Bilakis kadının özgürleşmesi için en önemli araçtır. Bu düşünceyi savunan Ferid Vecdi tesettür ve özgürlük arasında sıkı bir bağ kuruyor. "...Tesettür istiklal-i nisvanın zâmin-i yegânesidir. Erkeklerin tahakkümünden masuniyetleri için kâfil-i münferittir (tek garantidir)."¹⁶¹

Tesettürü kadını erkeğin zulmünden koruyan maddi bir silah olarak gördüğünü ifade ediyor: "...Müslümanların kadınlarını mestur tutmaları ne onlara esir nazarıyla baktıklarından, ne kadirlerini muhakkir gördüklerinden, ne de adem-i emniyetlerinden olmayarak, bilakis onların vakar ve izzetini muhafaza etmek, kendilerini bu unsur-u muhacime karşı müdafaa eylemek içindir. O unsur-u muhacime karşı ki, aleddevam kadını iğfal ile mahv ile uğraştığına beriki zavallının da kahramancasına mudafaay-ı nefis etmekte olduğuna tarih şahadet ediyor.

¹⁵⁹ Mehmet Fahreddin, "Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan", *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.342-243

¹⁶⁰ Mehmet Fahreddin, "İkinci Hata", *SM*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.120

¹⁶¹ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.11 (10 Şevval 1326), s.173

Kadınlarımızın tesettür eylemeleri de kendilerinin muhakkariyetlerine, ismet ve edeplerine itimat edilmediğine delalet etmez. Belki mahfuzu'l-canib bir hüsün, menba-ı iffet olduklarına, üzerlerine hücum ile uğraşan erkeği, her vecihle nevmid etmek için hem ahlaklarıyla, hem de dûş ismetlerindeki (ismetli omuzlarındaki) ridalarıyla yani biri maddî, diğeri mânevî iki kuvvetli silah ile müdafay-ı nefis etmekte bulduklarına alamettir.

Artık bundan sonra bilmem erkek karısına mesturiyeti terk etmesini tavsiye eder mi? Yahut kadın kendiliğinden o ridayı kaldırıp atmak cihetine gider mi?”¹⁶² Bu sözlerle tesettürün vazgeçilmezliğini izah ediyor.

Yazar Batı medeniyetinde kadınların özgürce hareket ettiklerini savunanlara da birkaç söz söylemeyi ihmal etmiyor:“...O medeniyet ile mütemeddin memalikteki kadınların hürriyet-i kazibelerine aldanarak dışındaki nazar ferib (göz alıcı) yıldızları murur-u zamanla zail olmayan, bilakis behceti (parlaklığı) artan, sabit bir reng-i aslı zannetmemiz doğru değildir. ”¹⁶³ diyerek görünüş ile gerçeğin iç yüzünün bir olmadığını dile getiriyor.

Kadının tesettür nedeniyle özgürlüğünden bir şey kaybetmeyeceğini savunan Musa Kazım “Bir kadın mesture olmakla hiçbir hakkı meşruunu zayi etmez. Bir erkek ne gibi hakka malik ise bir kadın da aynı hakka maliktir. Mesela bir erkek kendi malında istediği gibi tasarruf eder. Bir kadın da öyledir. Bir erkek saadet-i aileye müteallik mükellef olduğu vezaifi ihlal etmemek şartıyla namus ve iffet dâiresinde ezvak-ı medeniyeden hisseyab olur. Bir kadın da öyledir.”¹⁶⁴ sözleriyle düşüncelerini okurlarıyla paylaşıyor.

Ferid Vecdi ise tesettürün kadına kazandırdıklarına tarihten örnek vererek açıklıyor. “Görmüyor musunuz, nisvan-ı müslüminin zuhurundan beri 13 asır geçmiş iken bu müddet zarfında, bunlar nisvan-ı sairey-i âlemin uğradıkları, o bir kısmını beyan ettiğimiz, inkılabatın kâffesinden masun kalmışlardır.

¹⁶² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.187-188

¹⁶³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.11 (10 Şevval 1326), s.173

¹⁶⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

Mademki, tesettür, kadınları erkeklerin bâzice (oyuncağı), hevesâtına alet olmaktan men etmektedir, artık bundan büyük ne nimet olabilir? Acaba garptaki hemcinslerinin asırlarca devam eden felaketlerinden Müslüman kadınlarını vikaye eden şey tesettürden başka nedir?”¹⁶⁵ Yazara göre tesettür ve özgürlük bağlantısı bu tarihi tespitle hayali bir gerçeği değil, tarihe malolmuş bir gerçeği ifade etmektedir.

D. Kadın Hürriyeti

Bir bütünü oluşturmak için ikisi bir birine muhtaç ve birbirinin tamamlayıcısı olan iki varlığın hangisi diğerinden üstün olabilir? Ya da hangisinin diğerine göre esir veya hür olduğu söylenebilir? Erkek kadının zıddı değil tamamlayıcısı olarak yaratılmıştır. Aynı şey kadın için de geçerlidir. Dolayısıyla ne erkek kadına göre daha hür veya esirdir, ne de kadın erkeğe göre daha esir veya hürdür. İkiside görev ve sorumlulukları olan, bu görev ve sorumluluğa uygun özellikler taşıyan birer varlıktırlar. Eğer bu görev ve sorumluluğa uygun hareket eder ve insan denen bütünü oluştururlarsa o zaman ikiside hürdür. Değilse ikiside esirdir.

Bu konuda Ferid Vecdi'ye kulak verdiğimizde ondan şunları duyuyoruz: “Cenab-ı Hakk, erkek ile kadını ancak şahs-ı vahid teşkil etmek üzere yaratmıştır. Erkeğin haddi zatında büyük büyük bir takım navakısı vardır ki, onları ancak kadın tamamlar.

Kezâlik, kadında bir takım eksikler vardır ki, onları da yalnız erkek ikmal eder; bir şart ile ki, bu nevakıs-ı mütebadile (karşılıklı eksiklikler), cinseyn arasında ittihat husûle gelince kendi kendisine tekâmül eder ve o zaman tabîat-ı hal (halin gereği) zevc ile zevceden her birinin öbürüne karşı uhdesine mütehattim (üstüne düşen) vazifesini kendisine ilham eder.

Şimdi bir kere bunlar sübut bulduktan sonra, artık her biri diğerine muhtaç olan iki şey arasındaki vech-i musâvâtı tayin için uzun sözün manası yoktur. Bu böyle olduğu gibi, bu iki şeyden birinin diğerinden istiklali (bağımsız olması) meselesi de benim anlayamadığım ve katiiyen anlayamayacağım bir bahistir.”¹⁶⁶

¹⁶⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.11 (10 Şevval 1326), s.176

¹⁶⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.158

Mutlu insanı oluşturmak için kadının erkeğe, erkeğin de kadına ihtiyacı vardır. Çünkü mutlu insan kadın ve erkek dayanışmasından ortaya çıkar.

Hidrojen ve oksijenin ancak birlikte suyu oluşturabildikleri örneğinde olduğu gibi erkek ve kadının ancak birlikte insanı oluşturabilecekleri gerçeğini yaza şöyle ifade ediyor: “Öyle ya, birleşip şey-i vahit teşkil etmek üzere yaratılmış iki şeye istiklal vermek nasıl yakışık alır? Bunlardan her biri diğerine muhtaç ve kemâl-i cinsîyesi onunla kaim iken aralarında nasıl vech-i musâvât tayin edilebilir. Benim anladığının gayeti (uç noktası) şudur ki: Cinseyn arasında musâvât ve istiklal husûlüne sa’y edenler, bilfarz suyun iki unsur-u mükevvinini olan müvellidü’l-ma (hidrojen) ile müvellidü’l-humuza (oksijen) arasında istiklal icadına uğraşanların aynıdır. Eğer suyu vücuda getirmek üzere, bu iki unsurdan biri için diğerinden müstakil olmak mümkün ise kema kân aile teşkil etmeleriyle beraber erkek ile kadının da bir birinden istiklali kâbil olabilir.

Şimdi diyecekler ki: Öyle ise, yukarıdaki fasıllarda nasıl oldu da, erkeğin, kadının mevkilerini tahdid ettik; bunların arasında ihtilâfât icadına çalıştık? Ben de derim ki: Bu hususta ben aynıyle, müvellidü’l-humuza ile müvellidü’l-manın havâssı kimyeviyelerinden, siklet-i izafiyelerinden (öz kütlelerinden), buldukları yerden bahseden bir kimyager gibiyim. Kadın, erkekten bedenen daha hafiftir, dediğim zaman, müvellidü’l-ma müvellidü’l-humazadan daha hafiftir, demiş oluyorum.

Kezâlik, muvazene-i hayat kânûnu, cins-i rakîk-i nisvanın saadeti, öyle icap ediyor ki, ravabıt-ı ailenin te’yidi için kadınlar hürriyetlerinden bir kısmını, fakat erkeklerin terk edeceklerinden daha büyük bir kısmını, feda etmeleridir, dediğim zaman suyu vücuda getirmek için müvellidü’l-manın kendi hacminden terk edeceği miktar, müvellidü’l-humuzanınkinden ziyade olmalıdır, demiş oluyorum.”¹⁶⁷ Daha önce de kullandığımız bu örnek yeri gelmişken yine kullanılmıştır.

Ferid Vecdi’ye göre sosyal hayattaki görev paylaşımında kolay-zor ölçüsüne göre bir değerlendirme yapacak olursak aslında erkek esirdir. “Şayan-ı istağraptır ki (garipsenmesi gereken bir durumdur), serbestiy-i nisvan taraftârânı (kadınların özgürlüğü savunucuları) kadın tarafından erkeğe karşı gösterilen huzu’ ve inkiyadı

¹⁶⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.159

(teslimiyet ve boyun eğişi) pek büyük görüyorlar, bu hali bir esaret addediyorlar da, diğer taraftan erkeğin karısının infaki için ölesiye çalıştığını hiç düşünmüyorlar. Hâlbuki karısının uğrunda erkeğin çekmekte olduğu şedaid-i cismaniye (cismani meşakkatler) ve metaib-i ruhaniye ile (ruhani yorgunluklarla), öbürünün berikine karşı ızhar eylediği itaati mukayese edecek olursak, erkeğin kadına karşı olan esaretini kadınınkinden fazla buluruz.”¹⁶⁸ Yazara göre tam bir hürriyeten bahsetmekte zaten mümkün değildir. Mesela insan nefes almak, beslenmek vb. zorunlu ihtiyaçlarını gidermeye mahkumdur.

Yazara göre kadınlar için bu kadar fedakarlıkta bulunan erkek takdiri haketmektedir. O takdir de erkeğin hâkimiyetin kabulüdür. “Kadının erkek üzerinde olan bu kadar hukukuna mukabil, erkeğin de kadın üzerinde bir hakkı mühimmi olmak lazımdır. Bu hak ise kadın tarafından erkeğin riyaseti itiraf olunmaktan ibarettir. Zîrâ erkeği bu kadar ağır vazaiif ile mükellef tuttuktan sonra, mukabilinde bu vazaiifin netice-i lazimesi olan hakk-ı tabîî’sini vermemek, nizam ile oynamak demektir. Daha doğrusu erkeğin kadın üzerindeki bu hakkını beyana bile hacet yoktur, çünkü fitrîdir, tabîîdir. Onu kadın, kimse ihtar etmeden hisseder, erkek ise bir ilm-i zaruri ile bilir.”¹⁶⁹ Ancak bu durumu kadının esareti olarak değerlendirmemek gerekir.

Kadın hak ve özgürlüklerinde de sosyal dengeyi bozmadan, kadınların hürriyeti konusunda hakk kaybına uğramalarını engellemenin yanında aşırıya gitmemenin gereği vurgulanıyor. Kadınların esir olması ne kadar yanlış ise özgürlük adına onların görev ve sorumluluklarını yerine getirmemeleri de o derce topluma zararlıdır. Bunlardan birisi ifratsa diğeri tefrittir. Ferid Vecdi (1878-1954) bu konudaki fikirlerini okurlarıyla paylaşıyor. Proudhon (1809-1864)’dan tercüme ettiği şu cümlelerde diyor ki: *‘Zîrâ musâvât onları, mekruh ve çirkin bir şekilde getirerek rabita-ı zevciyenin (evlilik bağının) çözülmesini, aradaki muhabbetin mahvını,*

¹⁶⁸ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.159

¹⁶⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.157

*elhasıl beşeriyetin helakini mueddi olur.*¹⁷⁰ Bu cümlelerden sonra kendi düşüncesini de şöyle açıklıyor:

“Evet, kadın erkeğin esiri olmak için var olmadığı cihetle, kendi hürriyetinin, fakat hürriyet-i mutedilesinin (ifrata kaçmayan) istihsali uğrunda mücahedede bulunmalıdır.”¹⁷¹ sözüyle yazar dengeli olunmasını vurguluyor.

Ferid Vecdi kadının erkeğin himayesinden çıkmakla özgürleşmeyeceğini asıl o zaman esir olacağını savunarak şunları söylüyor. “Çünkü kadınların kemâl-i cinsiyeleri, erkeklerin onları beslemelerini, onlara hizmet etmelerini, şedaid ile mâlâmâl olan bu cedelgâh-ı maişette cenkleşmek belasından onları kurtarmalarını icap eder. Bu kadar hizmet, bu kadar vazife ise şüphe yoktur ki, erkeğin kadın üzerinde bir hakk-ı himayeti, hakk-ı nezâreti olmasını iktiza eder.

Bununla beraber ben derim ki, kadınlar, erkeklerin nüfuz ve hâkimiyetinden külliyyen azâde bir istiklal-i tâmmе zaferyap olamazlar. Ancak o zaman erkek, artık kendisini kadına karşı edası üzerine mütehattin (vacip olan) bir vazife ile bittabiî, mükellef göremeyeceği için, varsın kendisini beslesin, diyerek onu kendi haline bırakı verir; kadın da âmâl-i haricîye onunla müzahameye (rekâbete) başlar, tabî erkekte ona müzahim (rakip) olur. İşte o zaman kadın, bundan binlerce sene evvel olduğu gibi yahut bu gün akvam-ı vahşiyede görüldüğü vechile, müstakil olur; lakin zelil ve muhakkir olur. Eğer nisvana hürriyet-i mutlaka temini için uğraşanların maksadı biçareleri bu uçuruma düşürmek ise biz istemeyiz, bizden uzak olsunlar!”¹⁷² Yazara göre hayat mücadelesinde kadına maişetini kazanma yükünü yüklemek onun için hürriyet değil esarettir.

Ferid Vecdi (1878-1954) hürriyetin yanlış yorumlanmaması, onun fitratın dışına çıkarak, nefsânî arzuları tatmin etme fırsatı zannedimemesi gerektiğini savunuyor. Bu yanlış sonunda ortaya çıkabilecek zararlar konusunda toplumu uyarıyor. O bu konudaki görüşlerini, Katon’dan tercüme ettiği şu sözleri okurlarıyla paylaşarak dile getiriyor: “*Kadınların bir hürriyet-i müfritaya nail oldukları heyet-i*

¹⁷⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.78

¹⁷¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.78

¹⁷² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.158

ictimây-i hâzıramızda görüyoruz ki, bir zevk-i deni, bir meyl-i müfrit onları daima cemallerini artıracak, nazar-ı ferib edecek (gözü yanıltacak) şeylere hasr-ı iştigale sevk etmektedir. Bu hal ise pek hatarnaktır(tehlikeli)...”¹⁷³ bu sözlerle yazar kadının aslî görevini aksatması bir yana, bir de toplum için zararlı hale gelmesi tehlikesi üzerinde duruluyor.

Salahaddin Asım bazı konuların hürriyet kapsamında ele alınmaması gerektiğini düşünüyor. Bu konuların özgürlük kapsamında düşünülmesiyle zararlarının bütün toplumu sarsacağını savunuyor ve diyor ki: “Cemiyet arasında bir şahsın icray-ı fuhşta bulunması –eğer bunun önü alınmazsa– atiyen koca bir milletin sû-i ahlakını intaç eder. Birisi işret ederse efrat-ı ümmeti de o yola sevkeder... ve böylece bu haller kesb-i umûmiyet eder. Kafe konserler, balolar bunun gibidir.

Velhasıl insanlar hissi taklidin taht-ı tesirinde bulduklarından bir şahsın ahvâl ve harekât-ı seyyiesinden mütevellit zarar yalnız ona münhasır olmaz, bütün milleti havz-ı şümül ve ihtivasına alır. Yani birisi, işrette, fuhşta vesâir sû-i ahlakı müntic (netice veren) bir harekette bulunursa bundan bütün cemiyet mutazzırır ve husrandîde olur... demekki, hürriyet-i vicdaniyenin bu cihetleri zarar-ı âmme sebebiyet verdiği için, hukuk ve hürriyetten madud olamaz.”¹⁷⁴ Yazara göre insan sosyal bir varlık olduğuna için hak ve özgürlüklerini, başkalarının hak ve özgürlüklerini de hesaba katarak kullanabilir. Toplum kuralları onu sınırlar. Ahlak kuralları onu sınırlar. Yasalar onu sınırlar. vb.

Kadının aşırı hürriyet kullamı nedeniyle erkeğin rakibi olması sonucu başına gelenleri Ferid Vecdi şöyle dile getiriyor: “O zaman erkekler kadınların hukukunu gasbetmek, buldukları mevkiy-i müstesnadan indirmek için alabildiğine ileri gittiler. Hatta zavallıların et yemekten, gülmekten, söz söylemekten menettiler. Bunda da o kadar ifrata vardılar ki, biçarelerin ağzına gayet metin kilitler vurdular! Hem bu vahşetleri reva görmekte âli (aristokrat-yüce) ile pespâyeye (dilence), alim ile cahil arasında hiçbir fark yok idi.

¹⁷³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.11 (10 Şevval 1326), s.175

¹⁷⁴ Salahaddin Asım, “İlm-i İctimâa’ Nazaran İslamiyet”, *SM*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.89

Hatta kadınların esaret ve muhakkariyeti daha sonraları o dereceyi buldu ki: XVII. asırda bizzat Roma şehrinde ser-âmdân-ı ricalden (önde gelen şahıslardan) müteşekkil bir cemiyet inkat ederek (toplanarak) şu meseleyi mevki-i mubahaseye koydu (tartışmaya açtı): Acaba kadının ruhu var mıdır?”¹⁷⁵ Vecdi’ye göre eğer kadın hürriyetini erkekle mücadele aracı olarak kullanırsa o zaman kadın erkeğin tamlayıcısı değil rakibi olur. Bu durumda erkek onun koruyucusu değil düşmanıdır.

Salahaddin Asım ‘Hürriyet-i Vicdaniye’ tâbiriyle, ‘Hürriyet-i Nefsâniye’ tâbirini birbirinden ayrılmasını istiyor. Ona göre Vicdan Hürriyeti: Kişinin sadece iyilik için kullandığı özgürlüğüdür. Bu yüzden çoğu zaman kötüye kullanılan bu özgürlüğün ‘Hürriyet-i Nefsâniye’ ve ‘Hürriyet-i Hayvâniye’ olarak isimlendirilebileceğini düşünüyor: “...Zaten esasını düşünürsek bunlara hürriyet-i vicdaniye tâbiri yanlıştır. Çünkü: Vicdan hiçbir zaman hareket-i seyyie icrasına müsâade etmez. İnsaniyete muhalif efalde bulunanların bazılarının azap ve vicdanını hissetmemeleri, fenalıklarının kesreti, artık iyiliği düşündürmeyecek derecede olmasından mütevellittir. Yoksa ona telkin-i fezail edilmeye başlanınca yavaş yavaş irşadat-ı vicdaniyesini duymaya mecbur olur...

Öyle ise buna ‘Hürriyet-i Nefsâniye’ denilmesi daha doğrudur... Hürriyet-i vicdaniye, hürriyet-i şahsiyenin sırf cihet-i muhsinatını (iyilik edenler yönünü) teşkil eder. Onun cihet-i seyyiatına hürriyet-i vicdaniye tâbiri bu mukaddes kelimeye bir hürmetsizlik, bir iftira olur. Hürriyet-i nefsâniyenin de esası düşünülürse buna en doğru, en münasip bir tâbir olarak ‘Esaret-i hayvaniye’ denilmelidir... Çünkü: fuşş ve işret gibi harekât ve efâl-i menhusenin icrasında, beşeriyet, hür olmaktan ziyade hayvaniyetin esiridir...”¹⁷⁶

Kadın ve erkek birbirinin yardımına koşar ve dayanışma içinde olursa özgür ve mutlu olabilir. Bir biriyle özgürlük mücadelesi ise ikisini birbirine rakip hale getirir ki, bu durumda aslında ikiside ne özgürdür ne de mutludur. Suyu oluşturan hidrojen ve oksijen örneğinde olduğu gibi ‘insan’ denen mükemmel varlığı da kadın ve erkek cinsinin mükemmel uyumuyla meydana getirecekleri düşünülmelidir.

¹⁷⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.11 (10 Şevval 1326), s.175

¹⁷⁶ Salahaddin Asım, “İlm-i İçtimâ’ Nazaran İslamiyet”, *SM*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.89

E. Kadının İstismarı

Sırât-ı Müstakîm dergisi yazarlarına göre kadın sürekli erkeğin hedefinde olmuştur. Onun güzelliği, zerafeti, nezaketi, letafeti, tatlı dili, güler yüzü, cilvesi ve nazı sürekli erkeği cezbetmiştir. Bu yüzden kadını elde etmek isteyen erkek sürekli onun peşindedir. Bazen güzellikle elde etmiş, bazen onu elde etmek için türlü türlü hilelere başvurmuştur. Bazen de onun zayıflığını, saflığını, duygusallığını istismar ederek onu kötü emellerine alet etmiştir.

Babalık adlı bir gazeteden iktibasla kadın istismarına örnek olabilecek bir haber *Sırât-ı Müstakîm* dergisi tarafından okurlarıyla paylaşılıyor. Bu istismarın sebepleri, yaygınlaşma tehlikesi, kişiye, aileye ve topluma zararları konusunda toplum bilinçlendirilmeye çalışılıyor: “*Hatta öteden beri Konya muhitinde hâdis olan cerâim ve bugün mahkum ve maznun olarak mevkuf bulunan mücrimîn kısmen fahişe karı yüzünden mahbus bulunuyorlar.*”¹⁷⁷

Habere devamla deniliyor ki: “*Bugün Konya kurâsında (kasabalarında) böyle esliha-i memnuaya malik olmadık delikanlı görülmediği gibi içinde üç beş fahişe bulunmayan köy de yoktur. Mülhakât (taşra) ile beraber kasaba ve şehir halkı bu yüzden frengi, veba gibi pek çok emraz-ı mühlike vesaireye mübteladırlar.*”¹⁷⁸ Bu haberle kadın istismarının o gün ne kadar yaygın olduğu ifade edilmeye çalışılıyor.

Bu istismarın asıl sebebi nedir? Bu fenalığın izalesi için insiyatif alması gerekenler kimlerdir? Sorularına cevap olabilecek tespitler yine haberin devamındaki değerlendirmelerdedir. “*Bunun saik görenek ve müstevli cehalettir. Bu babda ilk vazife zabıta ve memurin idareye tevcih eder ki, vaktin kısm-ı mühimini bunun izalesine hasreylemesi umum milletçe matlup ve mültezemdir. Zabıta buna karşı lâkayt kalmıyor. Vazifesini mümkün olabildiği merteye icra ediyor. Bunların kısmen*

¹⁷⁷ *Babalık*’tan İktibas, “Konya’da Cerâim ve Fahişe Kadınlar”, *SM*, S.177 (5 Safer 1330), s.337

¹⁷⁸ *Babalık*’tan İktibas, “Konya’da Cerâim ve Fahişe Kadınlar”, *SM*, S.177 (5 Safer 1330), s.337

derdest ve pençe-i adâlete teslimine muvaffak oluyor. Fakat müsmir olmuyor. Vukuât ve cinayât tevâli ediyor.

Burada âdet olduğu veçhile bir fahişe karı bir veya birkaç şahıs tarafından elli altmış, hatta yüz liraya kadar satın alınır. Bu karılar birisinin nezâret ve idaresine tevdi' edilir. Bunlar dahi ekseriya müteehhildir. Akşamları karının sahipleriyle, rüfekâ ve ehıbbası kapalı bir oda derûnunda (içinde) toplanırlar. Saz ve çura gibi edevat-ı ibtidâiye-i musiki ile tâbesabah (sabaha kadar) karıyı raks ettirirler ve en adi bir müskiratı istimal ederler. Sonra bunlar dağılır. Nâtır (bekçi, hizmetçi) olarak bırakılan şahısta bununla ictimâ eder. Mühlik bir maraza tutulur. Ailesine sirayet eder. Bir hane bazen de bir köy halkı mübtelay-ı illet olarak sefil ve perişan olurlar... ”¹⁷⁹ Kadın istismarının yağınlığı ve zararlı sonuçlarının bilinmesine rağmen önü alınamadığı anlaşılmaktadır.

Yine aynı gezete bu tehlikenin yaygınlaşmasının önlenememe sebeplerinden en önemlisinin hem kânûnlardaki hem de bu kânûnların uygulanmasındaki yetersizliklere dikkat çekiliyor: “...Tahatturu (hatırlamak) insanı tethiş eden şu hâlât bütûn sekene-i memleketçe musaddaktır. Zabıtaca derdest olunarak adliyeye verilen karılar men-i muhakeme ve berat kararları üzerine lutfen yine zabıtaya iade olunuyor, zabıta şaşırıyor. ‘Serseridir’ diyor, hüküm veriliyor. Bir mahalle tebîd olunuyor. Mütecavir vilayet ve livâ kendilerinde de bu emraz mevcut olduğundan kabul etmiyor. Yine iade olunuyor. İ’zâm (yollama, gönderme) ve iâde arasında mahkumiyeti ikmal ederek yine mahrecine geliyor.

Bu defa ebeveyni araniyor, halbuki bu fahişeler kısmen bîkeslik, kısmen denâet-i tab’ ve bazen de zevleriyle adem-i imtizac (geçimsizlik) yüzünden tarîk-ı fuşşu irtikap etmiş takımdan olduğundan mensup olduğu aile bunu kabul etmiyor. Etse bile vürûdu gecesi müsallah bir takım eşirrá (azıllar, kötüler) vürûd ve hücum ile cebren karıyı alıyorlar. Ebeveynine teslim edilmezse bir takım deniyyü’t-tab’ hovardaların vasıtay-ı melaneti olan vicdan ve namusu ve hatta dinini birkaç kuruşa satmış bir rezil çıkıyor ‘şeran nikâhla alacağım, ıslah edeceğim’ teranesiyle hükümete mürâcaat ediyor. Tahkik ve tetkik olunuyor, bazen red, bazen akt-i nikâha

¹⁷⁹ Babalık’tan İktibas, “Konya’da Cerâim ve Fahişe Kadınlar”, SM, S.177 (5 Safer 1330), s.337

razı olunuyor. Daha hükûmet kapısından çıkmaksızın tatlık ederek hovardalara teslim ediyor.

Eğer namussuz zevc-i mutlakasını (resmi nikâhlı eşini) diğer bir fırkada görürse derhal bir istid'â ile 'zevcemi kaçırdılar' feryadıyla yine zabıtaya müracaat ediyor. Sonra bir takiptir, bir tarassuttur gidiyor. Zabıta yine burada bir takım kurşunlara, sebb (sövme, küfür) ve tahkirlere, muhâtarat güne güne (türlü türlü tehlikelere) giriftar oluyor ve nihayet derderst ediyor. Karı alçak zevcine, failer de hapse atılıyor.

Bugün Konya'da kadılar hapishanesinde bir hayli fahişe kadınlar vardır. Hükûmet bunlara ta'yin vermiyor. Mensup oldukları aileler bakmıyor. Fahişeler; hovardalar veya efeleri tarafından zabitanın gözü önünde besleniyor! Bütün milleti ahlaksızlığa sevk eden, sıhhat-i umûmiyeyi tehdit eyleyen bu hale hükûmet bir çare bulmalıdır.”¹⁸⁰ Kadın istismarı giderek yağınlaştığı ve sonuçlarının fenalaştığı haberin devamından anlaşılmaktadır.

Mehmet Fahreddin yukarıdaki bahsedilen sosyal hastalığın kaynağının Avrupa olduğunu vurguluyor. Batı medeniyetinin kadının istismarı konusunda halini hiçte iyi olmadığını ifade ediyor. Paristen verdiği acı bir örnekle okurlarını uyararak diyor ki: “...Avrupa medeniyetinin merkezi addolunan Paris'i ziyaret eden bir muhibbim diyor ki: 'Paris'i tebcil etmek için insanın mutlaka hayvanlaşması lazım gelir!’

Binlerce genç kadınlar sokaklarda dökülmüşler, rast geldiklerine kendilerini takdim ediyorlar. Her leyl halatlarını bir ağuş-u sefahatte geçiriyorlar. Gazinolarda, otellerde, apartmanlarda mahkûm-u hayvaniyet olanlar yine başka! Artık üst tarafını siz düşünüz! Bulunuz!”¹⁸¹ Bu durumu medeniyetin gereği olarak değerlendirenlere ise bir çift söz söyleme babında aşağıdaki satırları kaleme alıyor:

“...Zaman-ı cahiliyette Hicaz arapları da böyleydi. Anadon doğma çıplak olarak Kâbe-i Muazzamayı –güya– tavaf ediyorlardı. Hayâ nedir asla bilmezlerdi.

¹⁸⁰ *Babalık*'tan İktibas, “Konya'da Cerâim ve Fahişe Kadınlar”, *SM*, S.177 (5 Safer 1330), s.337-338

¹⁸¹ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.145 (18 C.ahir 1329), s.228

Avam kesiminden biri zevcesini şürefâdan birine arz-ı cemal ve visalle ondan hamile kalıp kendisine bir ibn-i şerif (?) kazandırmağa teşvik ederdi. (Kütüb-ü Sitte, Hadis No:611; Buhari, Kitab'ün-nikâh).

Şu halde Avrupa medeniyeti Arapların zaman-ı cahiliyeti ile aynı hal-i fuhuşta değil mi? Böyle medeniyet insanlara ukul-u selime sahibi olan insanlara değil sokak kadınlarına yakışır! Bu Fransız lugaviyâtının (seciviliser) kelimesine verdikleri bir manay-ı istihzadır ki, (rezalet medeniyeti!) demektir. Balolarda zevcenin bir erkekler –yek diğerine sım sıkı sarılmış oldukları halde!!?– dans etmesi, sonra dostluk namına sık sık madamenin ziyaretine gitmesi, zevcenin (entjez) emrini almadıkça yanına girememesi insaniyet, medeniyet midir? Fakat Avrupa terbiyesiyle perver şeyap olanlar (terbiye görenler) için belki medeniyet-i hayvaniye olunabilir!”¹⁸² Zaman ilerlemiş devir medeniyet devri olmuş fakat insanlık hala asırlar öncesinin hatalarını tekrar ediyor sonucuna varılıyor.

Sırât-ı Müstakîm aydınına göre kadın istismar edilecek varlık olmadığı gibi, Onun da kendisinin istismarına izin vermemesi gerekir. O ne reklam aracıdır, ne de erkelerin oyuncağıdır. O her şeydne önce gelecek nesli yetiştirecek muhterem bir annedir. Evini mutluluk yuvası haline getirmek için evin idaresini üstlenmiş bir eştir.

F. Üçüncü Cins (Çalışan Kadın)

Kadının iş gücünün ekonomiye kazandırılması cümlesi kulağa hoş geliyor. Bu cümle kadının erkek işlerinde istihdamı anlamında söylenmişse *Sırât-ı Müstakîm* yazarları buna karşıdır. Onlar kadının kendi yeteneklerine göre istihdam edileceği işleri kabul ediyor ve kadının kendisine ait görevleri hakkıyla yerine getirerek faydalı olacağını düşünüyor.

Mısırlı yazarlardan Ferid Vecdi (1878-1954) kadının yaratılış gayesi, taşıdığı özellikleri, karakter ve yeteneklerinin erkek işlerinde çalışmasına asla izin vermeyeceğine vurgu yapmaktadır. Çalışan kadının kadınlıktan çıkmış, kadının ve

¹⁸² Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.145 (18 C.ahir 1329), s.228

erkeğin dışında üçüncü cins denilebilecek farklı bir varlık olacağını iddia eden Kiyom Frer'den tercüme ettiği şu düşünceleri okurlarıyla paylaşıyor: *“Avrupa’da erkek işleriyle iştigal eden birçok kadın bulunuyor. Bunlar bu sebepten izdivaca katiyyen yanaşmıyorlar. İşte bu gibi kadınlara cins-i salis (üçüncü cins) demek pek doğru, pek muvafıktır. Yani bunlar erkek de değildir, kadın da değildir. Çünkü tabiat ve terkib-i beden (beden yapısı) itibariyle evvelkilere, vazâif ve â’mâl cihetiyle ikincilerine muhaliftirler.”*¹⁸³ Yukarıdaki satırlar üçüncü cins kimdir? sorusunun cevabı niteliğindedir. Bu satırlardan üçüncü cinsin kadına ait istihdan alanları dururken, aslı görevini ihmal edip, güç, kuvvet ve enerji gerektiren kadın fitratına uygun olmayan erkek işleriyle uğraşan ve kadınlığa ait görevlerini ihmal edenler olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar Frer'den tercüme ettiği şu tesiplerini okurlarıyla paylaşmayı sürdürüyor. *“Kadınların kendileri için tabî’ olmayan bu sînâî’ hayatı (yapay, sanatsal hayatı) sînâyi’de (sanayide) tai’ş ederek (ömür tüketerek) vazaif-i tabî’yelerinden, cismen ve ruhen münhasıran onun için yaratılmış oldukları vazaif-i tabî’yelerinden intiza’ etmeleriyle, artık ihtisâsları da benât-ı cinslerinin ihtisâslarından (cinslerinin hislerinden) ayrılmış. Kendileri daimî bir ye’s içinde, âlâm içinde bulunuyorlar. Güya ki, fitrat-ı beşeriye, bu biçareleri hukuklarından gafil bıraktığını kendilerine fîilen gösteriyor.*

*Artık ulema-yı ictimâiyyun, ahkâm-ı tabî’yeye, kavanin-i fitrata mugayir olan bu halin akıbetindeki vehameti idrake başladılar. Zîrâ erkeklerle müzahamelerinden dolayı bu yoldaki kadınların bir kısmı cemiyetin başına bâr oluyorlar. İşleyecek iş bulamıyorlar. Eğer hal bu minval üzere devam ederse, bundan, azimü’t-tesir bir fesad-ı ictimâî neşet etmek tabî’dir.”*¹⁸⁴ Kadının çalışmasındaki güçlükler ve kadınlar üzerindeki olumsuz etkileri bu şekilde dile getiriliyor.

Ferid Vecdi sözlerine kendi düşüncelerini okurların aktararak devam ediyor: *“Ya bu kadar sözden sonra da kadınlara hayat-ı hariciye rezmgahına (arenasına) atılmaları için nasihat vermekte devam edecek miyiz? Bu halin ümmetlerin belini*

¹⁸³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.8 (19 Ramazan 1326), s.126

¹⁸⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.8 (19 Ramazan 1326), s.126

bükmekte olan maraz-ı ictimâî olduğu ispat olunduktan sonra, artık teyidine, dâiresinin tevsiî'ne çalışmak bize layık mıdır? Batılılar; milyonlarca fabrikaları, tezgâhları, el hâsıl iş, kazanç mahalleri varken bu hali esassından kaldırmaya uğraşp durdukları halde, biz, vesail-i ameliyemizin (çalışma vasıtalarımızın) killetiyle beraber nasıl idamesine, tamimine çalışırız?"¹⁸⁵ sözleriyle O kadının çalışması konusunda ağır bedeller ödeyen Batı'nın bu halinden ibret almak dururken, Onların bu yanlışlarını takilide kalkışmayı, 'körü körüne taklit' olarak değerlendiriyor.

Aslında bu üçüncü sıfatı sadece kadınla ilgili değildir. Kendi sınırları dışına çıkan, asıl görev ve sorumluluklarını aksatan erkekte, kadında üçüncü cins adını almayı hak ediyor demektir.

G. Değerlendirme

Yüce Allah (cc); erkeğe has görev ve sorumluluklar için erkeği, kadına has görev ve sorumluluklar için kadını farklı yetenek ve özelliklerle yaratmıştır. *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde bu farklılığa vurgu yapılmasının sebebi kadının erkekten, erkeğin kadından üstün ya da aşağı görülmesinden değil; farklılıkların tespit edilip görev ve sorumlulukların kabiliyet ve yeteneklere göre belirlenmesini sağlamaktır. Bu sayede insanı mutlu etmek ve mutlu insanların oluşturduğu mutlu ve huzurlu toplumu oluşturmaktır.

Sırât-ı Müstakîm dergisi yazarlarına göre yaratılışları gereği kadın ve erkek hayatta birbirine üstünlük mücadelesi veren rakibler değildirler. Özellikle kadının kabiliyet ve yetenekleri hayat mücadelesinde erkekle rekâbete göre değil, himaye edilmeye muhtaç şekilde yaratılmıştır. Onlar kadının çalışmasını erkekle mücadele olarak değerlendirmişler ve karşı çıkmışlardır. Onlara göre kadın yeteneklerine göre iç işlerinden sorumlu olmalı, erkekler de dış işlerden sorumlu olmalıdır.

Sırât-ı Müstakîm aydını kadınların "Gerekli ve Yeterli Eğitim" ölçüsü içinde eğitilmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre kadınlar mutlaka kendi görev ve

¹⁸⁵ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.8 (19 Ramazan 1326), s.126

sorumluluklarını yerine getirebilmek için gerekli ve yeterli eğitimi almalıdırlar. İstihdam alanları dışındaki alanlarda eğitim almalarına ise gerek yoktur.

Eğlenmek ve süslenmek hem kadının hakkı hem de doğuştan yetenekli olduğu iki alandır. Kadın-erkek münasebetleri ise insanın sosyal bir varlık olması gereğidir. İşte bu kadın-erkek münasebetleri, eğlence ve süslenme konusunda davranışlar sonuçlarıyla birlikte ele alınmalı ve kadının kişiliği, onuru, iffet ve namusunu koruyucu ölçüler içinde hareket edilmelidir.

Tesettür konusu ele alınırken kadının mutluluğu ve onların kötülüklerden korumasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu konu o kadar önemsenmektedir ki, konu kadının insiyatifine bırakılmayacak kadar önemli kabul edilmiştir. Tesettür konusunda erkeğin yetkili ve sorumlu olduğu düşüncesi savunulmuş ve eğer velisi bu sorumluluğu yerine getirmiyorsa tesettür konusunda yetkinin hükümete ait olacağı ifade edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE

Aile konusu yüzyıl önce de tartışılmış ve bu tartışmalar o günün yayın organlarından *Sırât-ı Müstakîm*'e yansımıştır. Konu bu dergiye yansıdığı kadarıyla; nikâh, evliliğin maksatları, ailede mutluluğun sağlanması, kadının ailedeki görevleri, çok eşlilik, evliliğin sonlandırılması vb. başlıklar çerçevesinde incelenecektir.

A. Ailenin Oluşumu: Evlilik ve Nikâh

Yuvanın oluşum süreci iki cinsinden birinin girişimiyle başlar. Evlilik girişimi kararlılıkla sürdürülürse süreç nikâhla tamamlanır. Nice evlilik teşebbüsleri vardır ki, nikâh aşamasına gelmeden sonuçsuz kalmıştır. Nikâh aşamasına gelen her girişimin birtakım şartlara uyguluk, evlilik engellerini aşması ve toplumda kalıplaşmış yanlış uygulamalardan etkilenmemesi gerekmektedir. İşte bu çerçevede ailenin oluşum sürecini inceleyeceğiz.

a. Evliliğin Önemi

Fertler aileleri, aileler de toplumu oluştururlar. Aileler sağlıklı ve düzenli olursa toplum da sağlıklı ve düzenli olur. Bu bakımdan yüce dinimiz sağlıklı toplumun yapı taşı olan sağlıklı ailenin çoğaltılmasına önem vermiştir. Her fırsatta yeni ailelerin oluşumunu teşvik etmiştir.

Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye” adlı yazısında Nur Suresinin 32. Ayetinin tefsir ederek diyor ki: “**Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştire. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.**” (Nur, 24/32)

Cenâb-ı Münzili'l-Furkan sifahtan (evlilik dışı ilişki-zina) ve onun garip ve bâid mebadisinden (sebeplerinden) zecr ve men' buyurduktan sonra bu ayet-i kerimede nikâhı emrediyor. Çünkü nikâh nev-i beşerin bekâsına menat olmak itibarıyla maksud-u bizzattır. Bununla beraber sifahtan ve onun garip ve bâid

mebadisinden zâcir ve mâni bir hayırdır. Bu hikmete mebni buyuruluyor ki, sizden zevc ve zevcesiz bulunanları ve köle ve cariyelerinizden salah-ı halleri olanları âhara tezvic edin.

Eğer fakir iseler Allah onları fazl ve keremiyle gani eder. (Hâtibe veya mahtubenin fakr-u fâkası (yoksulluğu) zinhar münakahaya mani tutulmasın.) Allah vâsi'dir. Cenab-ı Hakk ganiy-i zi sia'dır. Mahlûkatı ganiy etmek ona ziyan ve noksan vermez. Çünkü nimeti tükenmez. Kudretinin ise gâyet ve müntehası yoktur. (Alîmdir) hikmet ve maslahatın iktizasına göre rızkı dilediğine bast ve takdir eder.

(Eyâmâ) kelimesi (eyeme)nin cemi olan eyâyim'in maklubudur. (Eyeme) ergen demektir. İster erkek, ister kadın, ister bıkır (bakire), ister seyyip (dul) olsun. Neseb, tezhîb-i ahlaka, ülfet ve muaşerete, hüsnü terbiyeye mezid, şefkate makzi bulunduğundan salah-ı âlem ve bekây-ı benî Âdem için muhafazası labüddür (gereklidir). Bunun için Cenab-ı Hakk evvela sifahtan sonra ona müeddi olabilecek keyfiyât ve ahvâlden şiddetle men' ve zecr buyurmuş. Müteakiben bu ayet-i kerimede dahi nesebi hıfz ve vikaye eden nikâh ve izdivacı emr etmiştir. Nikâhı emreden ve sifahı yasaklayan Allah'a hamdolsun..."¹⁸⁶ diyor.

Yazara göre evlilik o kadar önemli ve gerekli bir müessesedir ki, fakirlik bile evlilik engeli olarak görülmemekte evlenmesi gerekli olanların bir yolu bulunarak evlenmeleri sağlanmalıdır.

Musa Kazım'da evliliği ibadet sayarak konun önemine dikkat çekiyor. "Min-vechin (bir bakımandan) ibadet sayılan nikâhın derece-i ehemmiyeti herkesçe malumdur. Bir kere zevceyn yekdiğerinden istifade ederek birçok fenalıkların önü alınır. Sonra zevceyn yekdiğerine zahir olarak metaib-i diniyeye mukavemet ederler."¹⁸⁷

Bu gibi faydalarının umulduğu evliliklere beklenen teşvik Şeyhü'l İslamdan geliyor. Evliliğin kolaylaştırılması konusunda Meşihatpenahi (şeyhü'l-islam) tarafından gerçekleştirilen bir girişim *Sırât-ı Müstakîm*'de haber konusu oluyor:

¹⁸⁶ Bereketzade İsmail Hakkı, "Necâib-i Kur'aniye", *SM*, S.30 (25 Safer 1327), s.52-53

¹⁸⁷ Musa Kazım, "Hürriyet-Musâvât", *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

“Nisvanın tezvicleri için gerek kendileri, gerek evliyası vesaire tarafından mihirden gayrı başlık vesaire namlarıyla gayr-i meşru olarak bir şey mutalebe ettirilmesi ve hilaf-ı şer’a fazla sarfiyat icra olunması tamîmen hükkam-ı şer’a işâr kılındığından cihet-i mülkiyece müktezasının ifâsı taraf-ı âliy-i meşihatpenahiden (şeyhü’l-islamdan) dâhiliye nezâretine izbar buyurulmuş (yazı ile bildirilmiş) ve keyfiyet nezâret müşarunileyhadan umum vilayata tebliğ kılınmıştır.”¹⁸⁸ Kadın olsun, erkek olsun insanların hayat mücadelesinde tek başlarına bırakılmamaları ve bu mücadeleyi el ele vermelererek birlikte sürdürmelerinin önemine vurgu yapılıyor.

b. Evlilik Şartları

Yukarıda maddi imkanlar nedeniyle evliliğin engellenmemesi görüşüne rağmen bu düşünceyi paylaşmayanlarda vardır. Evlilik müessesesi elbetteki önemli ve mukaddestir. Ancak kurulan yuvanın devamı ve aile mutluluğu için birtakım şartların gözetilmesinin gereği de ortadadır. İşte bu konudaki uyarılar Musa Kazım’dan gelmektedir. “Hülasa taleb-i tezevvüc olan bir adamın evvela tezevvüce talip olduğu kız veya kadına kifâyet mehir, nafaka, süknaya, teşkil-i aileye, hukuk-u zevciyeti tamamıyla ifaya kudreti tahakkuk etmeli. Ve tarafeyn yekdiğerini beğenmelidir. Bunlar tahakkuk ederse evlenmeli. Tahakkuk etmediği halde teehhülden sarf-ı nazar edip emr-i tezevvücün tavakkuf ettiği şeyleri tahsil edecek ve şeraitini ikmal eyleyecek esbaba tevessül eylemeli. Badehu yine küfuvü olduğu bir kız veya kadınla tezevvüc etmeli.”¹⁸⁹ diyerek ailenin oluşumunda maddi imkanlar ve eşler arasındaki dengeye (denklik) dikkat çekiyor.

Mehmet Esad ise yine maddi imkan vurgusu yapıyor. “Aile teşkil etmek, evlat ve iyalinin istirahatını temin ve kendilerini talim ve terbiye ile tezyin eylemek, devlete ve millete hizmet edecek bir hale getirmek ancak para ile mümkün

¹⁸⁸ “Teshil-i İzdivaç Hakkında”, *SM*, S.88 (3 C.evvel 1328), s.178

¹⁸⁹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.94

olabilir.”¹⁹⁰ sözüyle kurulan yuvanın geçim sıkıntısı yüzünde zarar göremmesi gerektiğini vurguluyor.

c. Evlilik Engelleri

Yukarıdaki evliliği kolaylaştırıcı ve teşvik edici fikirlerin önemi bir yana diğer taraftan evliliği zorlaştıran veya engelleyen bir takım gerçeklerin de bulunduğu görüşünde olanlar da vardır. Bu engellirin Batıda ortaya çıkmasına rağmen tüm dünyaya yayılma ihtimalini Ferid Vecdi (1878-1954) hissediyor. Kyom Frer’in tespitlerini tercüme ederek okurlarını bu konuda uyarıyor. “...*Bugün izdivaca hail olan mevânî'n günden güne artmakta olduğunu, hele izdivacın en ziyade yolunu kesmekte olan iktisadî namadud birçok esbabın mevcudiyetini, erkek-kadın herkes bi't-tecrübe anlamıştır. Hatta nâsın birçoğu bu mâniaları tezlil ve iktiham (göğüs germe) imkânını istihsalden nevmid olduklarından bekârlığa sabretmek için olanca vüsalarını (gayretlerini) sarf ediyorlar.*

Öyleyse, şimdi biz kolayca diyebiliriz ki, *bila izdivaç, yani sunî' ve gayr-i tabî'olan şerâit-i hayatiye dâhilinde yaşamalarından dolayı her iki cinse mensup birçok eşhasın bütün heyet-i ictimâiyeyi tehdit edecek asâr-ı hâile hudusuna (hadiselerin meydana gelmesine) sebep olmaları zaruridir.*”¹⁹¹ Yazara göre evlenme imakanı bulumayan erkek ve kadının bekarlık sebebiyle yaptıkları hatadan tüm toplum zarar görecektir. Çünkü hata şahsi olmasına rağmen zararı umûmidir.

Sözlerine devamla yazar bu engellerin mutlaka giderilmesi gereğine vurgu yaparak diyor ki: “*Kezâlik bekâr yaşayan kadınların irâs edecekleri (sebeb olacakları) zarar, tecerrüt âlemindeki (bekâr) erkekler yüzünden husûle gelecek mahâzîre (mahzurlara) nispeten daha büyüktür. Zîrâ erkeğin bekârlığı nefsü'l-emirde ona bir takım sıfat-ı hususiye verirse de, şahsiyetini tamamıyla değiştiremez. Çünkü bu şahsiyet erkeğin suret-i mutlakada iffetini istilzam etmedikten başka onu binât-ı zevk ve tarab (zevk ve safa âleminde) içinde yaşamaya veyahut zinaya da*

¹⁹⁰ Mehmet Esad, “İnsanın Mâhiyeti ve Vezâif-i Şeri'ye ve İctimâiyesi”, *SM*, S.12 (17 Şevval 1326), s.190

¹⁹¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.8 (19 Ramazan 1326), s.123-124

icbar edebilir. İşte bundan dolayı bekârlık, erkeklerde, bu vazifey-i fizyolojiyeyi külliyyen iptal etmez. Kadında ise, bunun aksinedir.

Zîrâ hal-i hazırdaki şerait-i ictimâiye, kadının bekârlıkta afif olmasını gerektirir. İffet ise validelik vazifesinin muattaliyetini müstelzem (iptaline sebep) olur: Bu ise, öyle bir vazifedir ki, kadın cismen ve ruhen mahza bunun için yaratılmıştır. O halde hiç şüphe yoktur ki, bu hal kadının şahsiyetini fesad-ı seri' ile ifsat eder. Kezâlik hiç şüphe yoktur ki, bu yoldaki kadınlardan bir kısım-ı kebirî heyet-i ictimâiyyeye korkunç bir takım rahneler açarlar.”¹⁹² Bekarlık yüzünden kadınların asıl vazifeleri olan annelik görevlerini yerine getirememelerine ve yaratılışlarına aykırı hareket etmelerine değiniliyor. Erkeklerin ise günaha sürüklenmelerinden endişe ediliyor.

Evlilik engellerinden biri de evlilik yasaklarıdır. Kişilerin kimlerle evlenemeyeceğini Cenab-ı Hak (cc) belirlemiştir. Manastırlı İsmail Hakkı tarafından Nisa Suresi 23. ve 26. ayetler tefsir edilerek konu ele alınıyor. “ ‘... **İki kız kardeşi birden almak size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir...**’ (Nisa, 4/23) daha neyi haram ediyorum size? İki hemşire beynini cem etmeyi! Bir kimse iki kadın taht-ı nikâha alabilir, lakin dikkat etmeli, bir birinin hemşiresi olmayacak. Yahut hemşire kız, kardeşi kız olmayacak. Yani iki kız karındaş olmadığı gibi, bir kız teyzesi ile ve halası ile beraber de bulundurulamaz, haramdır. Ne nikâhında, ne de iddet içinde. Hatta bir hemşireyi tatlik etmiş olsa, ta iddeti tamam olmadan diğer hemşireyi almaz. Ama vefat ederse der akab alınabilir. Çünkü vefat edenin iddeti yok. Amma tatlik ederse kadının iddeti tamam olunca baldızını alması meşru değildir.”¹⁹³ Henüz medeni kânûna geçilmediği için çok eşlilik uygulaması geçerlidir.

Musa Kazım kişilerin karakter yapıları ve sahip oldukları imkânların farklılığından hareketle, evlilik kosundaki hükümün de farklı olacağına değiniyor. Ve şunları söylüyor: “Şu münâsebetle nikâhın sıfat ve bazı adabını beyan edelim: Nikâh; mehir, nafaka vesaireye iktidarla beraber hal-i i'tidalde sünnet-i müekkededir. Tevakkân (sakınmak) halinde yani nefsi irtikab-ı zinadan menedilemeyecek derecede

¹⁹² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, SM, S.8 (19 Ramazan 1326), s.123-124

¹⁹³ Manastırlı İsmail Hakkı, “Mevâiz”, SM, S.33 (17 R.evvel 1327), s.112

nisaya iştiha zamanında vaciptir. Havf-ı cevri yani hukuk-u zevciyeti layıkıyla ifada kusur edeceğinden havf halinde mekruhtur. Hukuk-u zevciyeti ifa edemeyeceği müteyakkin (kesin) olduğu takdirde haramdır.

Ve kablel-akd hatıbın (evlilik teklif eden erkek), mahtubeye (evlilik teklif edilen kadın) nazar eylemesi ve mahtubenin sin ve mal cihetiyle hatıbın dununda; terbiye ve edep ve iffet ve cemal hasebiyle hatıbın fevkinde olmaması menduptur. Binaen aleyh tehhül etmek arzusunda bulunan bir kimsenin işte şu şerait ve evsafi nazar-ı dikkate alması ve ona göre hareket etmesi lazımdır”¹⁹⁴ diyen yazar bu ölçülerin evlilik müessesesinin kuruluşunda mutluka uyulması gereken ölçüler olduğu görüşündedir. Bu ölçüler sayesinde ancak sağlıklı bir yuva kurulabilecektir.

Eskiden yaygın olmakla birlikte günümüzde pek uygulanmayan görücü usûlüyle evlilikle ilgili dönemin gazetelerinden *Mehtap* Gazetesinde Abdullah Cevdet bir değerlendirme yazıyor. Bu yazıya bir hanım okuyur kendi hayatından örneklerle cevap veriyor: “Acizeniz elyevm 49 yaşında ve iki kızla bir erkek evlada malikim. Pederim bundan 17 sene ve zevcim dahi askeri kaim makamlarından olup beş sene evvel vefat etmiştir... Her ne sebepten ise yirmi yaşına gelinceye kadar tevzicime müsaade etmedi. Ve ancak kendi intihap (istek) ve arzusu üzerine zevc-i merhumla izdivacımız vuku buldu. Ama müteveffa zevcim ile geçirdiğim 24 senelik hayat-ı mesudaneyi tariften acizim.

Zîrâ merhum hem zevc ve hem de hoca-i muhteremimdi. Emin olunuz ki, şu satırları onun himmeti sayesinde karalıyorum. Bir kütüphane dolusu terkeylediği âsârın kısm-ı âzamı akaid-i diniye ve ahlakiyeye dâir kitaplardır ki, nazarımda her şeyden kıymettar bir hazinedir. Cenab-ı Hakk ganî ganî rahmet eyleye âmin.”¹⁹⁵ Görücü usûlüyle evlenmesine rağmen çok mutlu olduğunu ifade eden bir okurun düşünceleri bunlardan ibarettir.

¹⁹⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.94

¹⁹⁵ F. Remziye, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.31

B. Evliliğin Maksatları

Evlilik sağlıklı ve huzurlu aile müessesesini oluşturmak için yapılır. Bu müessese de bir milletin devamı ve bekası adına karakterli nesiller yetiştirir.

Bu çerçeveden ele alınacak olan konuya Musa Kazım bir de ibadet boyutunu ekliyor. “Min-vechin ibadet sayılan nikâhın derece-i ehemmiyeti herkesçe malumdur. Bir kere zevceyn yekdiğerinden istifade ederek birçok fenalıkların önü alınır. Sonra zevceyn yekdiğerine zahir olarak metaib-i diniyeye mukavemet ederler.”¹⁹⁶ Şimdi evliliğin tenasül boyutunu inceleyelim.

a. Tenasül

Sırât-ı Müstakîm yazarları yuvanın kuruluş gayesinin ilkinin, insan neslinin devamı ve çoğalması olduğunda hemfikirdirler. İnsan neslinin devamı ise sağlıklı aile yapısı içinde, sağlıklı nesiller yetiştirilerek sağlanmalıdır. Musa Kazım “...İzdivaç sayesinde insanlar tekessür eder.”¹⁹⁷ diyor. Yine aynı yazar “...Fakat nev-i beşerin bekâsına nüfus-u insaniyenin teksirine yegâne medar olan izdivaç meselesi...”¹⁹⁸ sözlerine tenasül maksadının evlilikteki önemine vurgu yapıyor.

Bu konuda kadın özel bir yetenekle yaratılmıştır. Evlilik sayesinde kurulacak yuvada annelik görevi kadına verilmiştir. İnsan neslinin çoğalması kadının aslî görevlerinden biridir. Ferid Vecdi (1878-1954) kadının bu yönüyle kıyaslanamayacak derecede erkekten üstün olduğunu görüşündedir. “Kadın, şerîf bir mahlûktur ki, kudret-i fâtıra, nev’i insaniyetin teksirine tahsis etmiştir. Bu nazardan vazifesi gayet ulvidir. Erkek bu hususta onunla müsabakaya kudret yapamaz.

Zaten bu vazifey-i mühimmeyi eda edebilmesi için Halık-ı Hakîm, kadını muhtaç olduğu aza ile teşhiz etmiştir. O uzuvları da kemâl-i zinet ve intizam ile ibda’

¹⁹⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

¹⁹⁷ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

¹⁹⁸ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvat”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

eylemiştir.”¹⁹⁹ diyerek tenasül konusunda kadının vazgeçilmez rolüne dikkat çekmektedir.

Onlara göre, sağlıklı ve mutlu evliliklerle mutlu yuvalar oluşturulacaktır. Bu mutlu yuvalarda ise yarının sağlam karakterli, insan sevgisiyle dolu, hoşgörülü, fedakar nesiller yetişecektir.

b. İffet ve Namusu Koruma (Muhafaza-yı İffet)

Evliliğin en önemli yönlerinden biri de insanları kötülüklerden korumasıdır. Allah (cc) erkeği kadın için hem bir imtihan aracı hem de kötülüklerden korunmada yardımcı olarak yaratmıştır. Aynı şey kadın için de geçerlidir. Erke ve kadının bir biri adına kötülüklerden korunma vesilesi olması ise ancak evlilikle olur.

Musa Kazım evliliğin önemini anlatırken diyor ki:“...Bir kere zevceyn yekdiğerinden istifade ederek birçok fenalıkların önü alınır. Sonra zevceyn yekdiğerine zahir olarak metaib-i diniyeye mukavemet ederler. Çünkü insan bu mihnetzar-ı fânide mutlakan bir enis-i gamkusâre (dertleşecek dost), bir muîn-i mesâiye muhtaçtır. İkdamat-ı mütevaliye (sürekli çaba) ile yorulan vücutları, beyinleri aile arasında uçan nefahat-ı muhabbet ve samimiyetle yorgunluklarını unuttur. Çalışmak için kuvvet iktisap ederler. İzdivaç sayesinde insanlar tekessür eder. İzdivaç sayesinde cemiyetler payidar olur. İzdivaç sayesinde tehzib-i ahlak edilir. Yine izdivaç sayesinde âlem intizam bulur.”²⁰⁰ bu sözler evliliğin kadın ve erke için vazgeçilmezliğinin ve önemli bir savunma aracı oluşunun ifadesidir.

Kişileri ilgilendiren bu fayda aynı zamanda toplumun huzur ve mutluluğunun teminatıdır. “...İzdivaç sayesinde cemiyetler payidar olur. İzdivaç sayesinde tehzib-i ahlak edilir. Yine izdivaç sayesinde âlem intizam bulur.”²⁰¹ sözleri bu gerçeği ifade ediyor.

¹⁹⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.57

²⁰⁰ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

²⁰¹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

Kötülüklerden korunmada ailenin önemini ifade sadedinde Ferid Vecdi, “Size bir misal getireyim: Yaşları, terbiyeleri bir derecede bulunan iki genç tasavvur ediniz ki; bir mektepte, bir tavan altında tahsil ediyorlar. Bunlardan biri ailesinden uzak olduğu için hevesât-ı tabîi’yesi peşinde gezmesine, terbiye-i müktesebesi ile bed namlık endişesinden başka bir mani’ görmüyor. Diğeri ise ailesiyle muhat olup bütün harekâtı nezâret altında bulunduğu için kendisiyle arzuları arasında birçok perdeler görüyor ki, birini bertaraf etse diğeri zahir oluyor. Onu da kaldırırsa bir diğeri meydana çıkıyor. Şimdi bu iki gençten acaba hangisinin şehvat-ı nefsâniyeye meyli daha şidid, lezaiz-i tabîi’yeye inhimakı daha çok olur?”

Evvilkisinin olacağına bedaheten hükmleniyor, değil mi? Pekâlâ böyle bir genci sıhhat-i bünyesi, cümley-i uzliyesinin intizamı, ezvak-ı nefsâniyesine kapılmaktan geri mi çevirir, yoksa bu sıhhatin de –her zaman görüldüğü üzere– o gencin heva ve hevese dalmasına bu hususta her vesileden istifade etmesine başkaca yardımı mı olur?”²⁰² sözleriyle kötülüklerden korunmada ailenin önemi dile getirilmektedir.

Evliliğin sağlıklı olması ve kişileri kötülüklerden koruyabilmesinde insan unsurunun önemine değinen Musa Kazım diyor ki: “Keza birçok izdivaçlar dahi vardır ki onlarda gaye-i izdivaçtan biri bulunan muhafaza-yı iffet maksad-ı mühimmi terettüp etmez. Mesela, zevce bir maraz-ı müzmine müptela olur veyahut bir zaf-ı müthişe düçar bulunur. Bu haller birçok zamanlar imtizad eder. Bu zamanlar esnasında ise zevc mecbul bulunduğu müktezay-ı raculiyetini kaza edemez ve buna tahammül etmekte elinden gelmez. Çünkü insanlarda bu hal bir emr-i ihtiyari değil; bir emr-i cibillidir. Şu halde bu gibi adamlar tarik-i harama sülük ederek birçok aileleri mahv ve perişan eder ve nihayet kendisini de derçar (çaresizce) izmihlal eyler.”²⁰³ Bu da kedisinden beklenen faydanın elde edilemediği evliliğe bir örnektir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Bir toplum içinde yaşamaya mecbur olduğu gibi onun bir de aileye ihtiyacı vardır. Yalnız başına veya kimsesiz bir kalabalık içinde aradığı mutluluğu bulamaz. Yine yalnız başına kendini kötülüklerin pençesinden

²⁰² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.14 (2 Zilkade 1326), s.219

²⁰³ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

kurtaramaz. İnsanlık tarihi boyunca insanlar sürekli bir aile ortamında yaşamaya ihtiyaç duymuşlardır.

C. Ailede Mutluluğun Tesisi

Toplumun temelini oluşturan ailede mutluluğun sırrı eşler arasındaki uyumda gizlidir. Karakterleri, huyları, ahlakları, anlayışları ve bakış açıları birbirine uygun iki insanın kuracağı yuva mutlu bir yuvadır. Eşler arasındaki uyumsuzluk ise ailede huzursuzluk kaynağıdır.

Ailenin mutluluğu için karşılıklı haklara saygıyla riâyetin gereğine vurgu yapan Vecdi diyor ki: “Kadının erkek üzerinde olan bu kadar hukukuna mukabil, erkeğin de kadın üzerinde bir hakkı mühimmi olmak lazımdır. Bu hak ise kadın tarafından erkeğin riyaseti itiraf olunmaktan ibarettir. Zîrâ erkeği bu kadar ağır vazaif ile mükellef tuttuktan sonra, mukabilinde bu vazaifin netice-i lazimesi olan hakk-ı tabîi’sini vermemek, nizam ile oynamak demektir. Daha doğrusu erkeğin kadın üzerindeki bu hakkını beyana bile hacet yoktur, çünkü fitrîdir, tabîidir. Onu kadın, kimse ihtar etmeden hisseder, erkek ise bir ilm-i zaruri ile bilir.”²⁰⁴ Eşler arasında karşılıklı haklara saygının önemi açıktır. Bu sayede insanlar birbirine bağlanır, saygı duyar ve sever.

Anne babanın çocuk üzerindeki hak ve yetkisini ifade den şu olay ibretliktir. Bize unutulmaz bir hayat dersi vermektedir. “Bir adam Rasul-ü Ekrem (sav) efendimizin huzur-u saadetine gelip ‘Malımı alıyor.’ diye pederinden şikâyet etti. Davet-i vakıa üzerine bir pir-i fâni esasına dayanarak huzur-u Nebeviye çıkageldi. Bu gelen pir-i fâni müştekinin pederi idi. Keyfiyet kendisinden sual buyurulduktan dedi ki: ‘Ben güçlü kuvvetli iken o zayıf ve natuvan idi. Ben zengin iken o fakir ve muhtaç idi. Ben o zaman ondan hiçbir malımı esirgemedim. Bu gün o güçlü kuvvetli, ben zayıf ve natuvanım, o zengin, ben fakir ve muhtacım. Şimdi o benden malımı esirgiyor. Rasül-i Ekrem Efendimiz o pir-i fâninin bu tahririni işitince ağladı. Ve ‘Bunu işiten cemat bile ağlar.’ Buyurduktan sonra o adama dönüp ‘Sen de malın

²⁰⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.10 (1 Şevval 1326), s.157

da pederinindir.’ (Kütüb-ü Sitte, Hadis No:156; Ebu Davud, Büyü 79; İbn-i Mace, Ticârât 64) Buyurdu. .”²⁰⁵ Hak ve yetki bu denli sınırsız olunca, anne-baba hakkının ödenmesi mümkün değildir.

Ailede mutluluğun tesisini iki başlıkta ele alacağız. Bunlardan birincisi sevgidir. Diğeri de görev paylaşımıdır. İkiside çok önemlidir. Sevgi bağının olmadığı aile mutlu olamaz. Görev paylaşımı yapılmadığı için sürekli işlerin aksadığı ailelerin de mutluluğundan sözedilemez.

a. Sevgi

Ailenin oluşumu ve devamında eşler arasındaki karşılıklı sevginin önemi açıktır. Eşlerin mutlu birlikteliğinde aile fertlerinin birbirini sevmesi, saygı duyması, eşinin şeref ve haysiyetini incitecek tavır ve davranışlardan kaçınması, namusunu koruması esastır. “Bir ailenin –bila mezahim (sıkıntısız)– evc-i kemâle yükselebilmesi zevc ile zevcenin yekdiğerine şiddetle irtibatına merbuttur. Bu şiddet-i irtibat ise onların bir birine son derece muhabbetiyle kaimdir. Çünkü zevceyn beyninde muhabbetten başka bir medar-ı irtibat yoktur. Zîrâ esasen bunlar yekdiğerine ecnebidir. İki ecnebiyi bir birine rabita eden, her ikisinin noktay-ı amelini tevhid eyleyen şey muhabbetin başka bir şey olamayacağı bedihîdir.”²⁰⁶ Eşler arasında sevgini önemini Musa Kazım böyle vurguluyor.

Ailede mutluluğun oluşması ancak aile bireyleri arasında karşılıklı sevgi ve sayıyla mümkündür. Eşler arasındaki sevgi ne kadar önemliyse anne-baba ve çocuklar arasındaki sevgi saygı da o denli önemlidir. Bu konuyu Bereketzade İsmail Hakkı İsra Suresi 24. ayetini tefsiri münâsebetiyle yazdığı yazıda ele alıyor. “**‘Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine of! Bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.’** (İsra,

²⁰⁵ Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *SM*, S.25 (20 Muharrem 1327), s.389

²⁰⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.36

17/23) “Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: ‘Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!’ diyerek dua et.” (İsra, 17/24)

...Rabbın katiyyen emretti ki: Ancak zat-ı ulûhiyetine ibadet ve ubûdiyet edesiniz ve peder ve mâderinizden biri veya her ikisi senin nezdinde (senin hırz-u penahında) sinn-i kibre vasıl olurlarsa onlara fart-i ihsan (aşırı) ile ihsan eyleyesiniz. (onlara manen ve maddeten bi’l-vücûh (her yönden) iyilik edesiniz...”²⁰⁷

Yazar sözlerine devamla şunları söylüyor: “...onları gılgizet (kabalık) ile zecr de etme (hoşlanmadığın bir şeyden onları azarlayarak men eyleme). Öf diyeceğin, şiddet ve gılgizet ile men edeceğin yerine onlara kavlı-i kerim ile hitap et (mürüvvetin, hüsn-ü edebini icabettiği söz ile rıfk ve nevâziş-i tazim (iltifat) ve hürmet-i meşar (hürmet hissi), tarz-ı edep ile hitap ve muamele et.) Onlar için fart-i merhamet ve şefkatten nâşi (kaynaklanan) (üzerlerine) tezlil ve tevazu kanadını indir. (vasıl-ı sinn-i şeyhuhat-u natuvani (zayıflık) olmuş peder ve mâderin dünkü gün sen onlara en muhtaç bulunduğun halde, bugün onlar sana muhtaç olduklarından, kuşlar yavrularını düşmandan, soğuktan esirgeyip kanadlarını açarak onları kanatlarıyla örtüp bastırdıkları gibi, sen de fart-ı merhamet ve şefkat ile peder ve mâderin üzerine cenah-ı tezellül (alçak gönüllülük) ve tevazuu gerip, kemâl-ı rikkat ve tevazu ile onları siyanet et...”²⁰⁸

Aynı yazar konunun devamı olarak şu düşüncelerinin de bizimle paylaşıyor: “...ve sen (peder ve mâderin hakkında bu fâni olan merhamet ve şefkatle iktifa etmeyip, onlar için Cenab-ı Rabbi Keriminden rahmet-i vasiy-ı bâkiyesini dahi niyaz ederek) de ki: ‘Ya Rabb! Onlar ben küçük iken (bana merhamet ve şefkat edip) beni büyüttükleri gibi sen de onlara merhamet kıl...”²⁰⁹ hem eşler arasında hem de aile bireyleri arasındaki sevgi ve saygıya vurgu yapan yazarlar, bu sevginin önemini dile getiriyorlar.

²⁰⁷ Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *SM*, S.25 (20 Muharrem 1327), s.388

²⁰⁸ Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *SM*, S.25 (20 Muharrem 1327), s.388

²⁰⁹ Bereketzade İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *SM*, S.25 (20 Muharrem 1327), s.388

b. Görev Paylaşımı

Ailenin mutluluğu ve devamı açısından görev paylaşımının önemi büyüktür. Ailede işlerin aksamaması açısından görev paylaşımı ve bu paylaşımın gereğinin yerine getirilmesi gerekir. Gereği yerine getirilmeyen paylaşımın da bir anlamı yoktur. Ailede görev ve sorumluluklar hakkıyla yerine getirilir ve aksaklık olmazsa geriye sevgi bağı kalmıştır. O da varsa aile mutluluk yuvası olmaya hazırdır.

İşte bu paylaşımında eşlerin nelere dikkat etmeleri gerektiğini Musa Kazımdan dinleyelim: “...Malumdur ki bir ailenin temin-i saadeti iki nevi vazaif-i mühimmeye merbuttur. Bunlardan biri: Vazaif-i beytiye, diğeri: Vazaif-i hariciyedir. Bu iki nevi vazai fi yalnız zevce ifa edemeyeceği gibi; yalnız zevc dahi ifa edemez. Şu halde bu vazifeleri taksim etmek iktiza eder. Vazaif-i beytiyeyi zevceye; vazaif-i hariciyeyi de zevce tahmil lazım gelir bunun aksi olmaz.”²¹⁰ Kadın ev işlerinden sorumlu olacak, evi işlerini düzene koyacak, erkek ise evin geçimini sağlayacaktır.

Ailede mutluluğun yakalanabilmesi için nelerin öncelikle önemli olduğunu tespit eden *Sırât-ı Müstakîm* yazarlarından Ferid Vecdi şu düşüncelerini bizlerle paylaşıyor: “...Bir adam tahayyül ediniz... Refikay-ı hayatı yanı başında, gece gündüz kendisinden ayrılmıyor. Hem de öyle âdî (sıradan) bir kadın değil, akıl ve edep sahibi. Levazım-ı hayatı kâmilin biliyor. Zevcinin vezaifine, meşagiline, evladının müstakbeline irtibatı olan her şeyden son derece alakadar.

Erkeğinin servetini hüsn-ü idare, sıhhatini muhafaza ediyor; şan ve şerefini müdafaada bulunuyor. Âmâli (istekleri), a'mâlini (işlerini) tervic için çalışıyor. Ona vazaifini ihtar, onu hukukundan âgah ediyor. Bu suretle çalıştıkça da, kendi menfaatine, kocasının menfaatine, evladının menfaatine hizmet etmekte olduğunu yakinen biliyor. Şimdi o adam için bundan büyük saadet, bundan mesut hayat olabilir mi?

Bir adam daha tasavvur ediniz: Yanı başında hayatını kocasına hasreden bir kadın, gözünün önünde sadakatin müşahhas timsali kesilmiş bir zevce yok ki, onunla mebahî olsun, onu hoşnut etmek istesin; ona karşı a'mal-i fâzılada bulunmak,

²¹⁰ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.21-22

mekârim-i ahlak âsârı göstermekle nazarını celbeylesin. Evet, öyle bir hemsırr-ı vefadar ki, aşîyanının zineti, kalbinin medar-ı behceti olsun, evkatını işgal etsin, âlâmını dağıtsın... Şimdi böyle bir adam için mesut yaşamak mümkün olabilir mi?”²¹¹ yazara göre eşlerin görevlerini yerine getirip getirmemeleri aile mutluluğunu ya da mutsuzluğunu netice verir. Bu iki örnek arasındaki sonuç farkını kadının tavrı belirlemiştir.

Salahaddin Asım aile içi görev dağılımını kadın ve erkeğin yaratılış özelliklerine uygun yapamayan Avrupalıların durumunu beğenmiyor. Konu hakkındaki düşüncelerini okurlarıyla şöyle paylaşıyor: “...Avrupalılar ahkâm-ı tabiatın hilafına hareket etmekte hala inat ve ısrar ediyorlar; kadınlar ve erkekler kendi vazaif-i ictimaiye ve insaniyesini unutarak, yekdiğerine karıştıarak ifâ eyliyorlar ve bu suretle bir hareket-i hatâ alûdun pek tabîî bir neticesi olarak cemiyette sû-i ahlak tesirat-ı hüzn alûdîni icra ediyor ve bunun önünü almak bir türlü kâbil olamıyor.”²¹² Ona göre bu yanlışın bedelini insan ve insanın oluşturduğu toplum ödemek zorunda kalıyor.

Ailede görev paylaşımı biri iç işleri (umur-u dâhiliye – umur-u beytiye ki kadınları ilgilendiriyor) diğeri de dış işleri (umur-u hariciye ki erkekleri ilgilendiriyor) olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

²¹¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.13 (24 Şevval 1326), s.204

²¹² Salahaddin Asım, “İlm-i İçtimâa’ Nazaran İslamiyet”, *SM*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.89

1. İç İşleri (Ev Yönetimi)

Görev paylaşımında cinsiyet farklılığının mutlaka gözetilmesinin gerektiği düşüncesinde olanlardan biri de Musa Kazım'dır. Sosyal hayattaki işleri kadın ve erkek işleri diye sınıflandırıyor ve görev paylaşımının buna göre yapılmasına vurgu yapıyor: “Malumdur ki bir ailenin temin-i saadeti iki nevi vazâif-i mühimmeye merbuttur. Bunlardan biri: Vazâif-i beytiye, diğeri: Vazâif-i hariciyedir. Bu iki nevi vazâifi yalnız zevce ifa edemeyeceği gibi; yalnız zevc dahi ifa edemez.

Şu halde bu vazifeleri taksim etmek iktiza eder. Vazâif-i beytiyeyi zevceye; vazâif-i hariciyeyi de zevce tahmil lazım gelir bunun aksi olmaz. Zîrâ kadınların hilkat-i asliyelerindeki nezaket ve zarafet iktizasınca onların bir takım efal-i şakadan ibaret olan umur-u hariciye ile iştigalleri muvafık-ı hikmet ve maslahat olamayacağı gibi erkeklerin umur-u beytiye ile iştigale hasr-ı vücud etmelerini de hiçbir akl-ı selim tecviz edemez. Çünkü: Bu adeta kânûn-u tabiatı tebdile; kadınları erkek, erkekleri kadın yapmaya kalkışmak demek olup bunun butlanında ise hiç kimse tereddüt etmez.”²¹³ Ona göre işi ehline (yetekli olana) vermek gerekir. İç işlerinde ehil kadın, dış işlerinde ise ehil erkektir.

Kadınların ev yönetimiyle meşgul olmalarının gereğinin yaratılış özelliklerinden kaynaklandığı düşüncesinde olan Ferid Vecdi (1878-1954) gerek güç ve kuvvet, gerekse duygu ve düşünce yönünden kadınların ev yönetimiyle görevli olmaları gereğini savunmaktadır: “Şimdi mesrudat-ı vakıanın (yapılan açıklamalar) mecmu'undan şu anlaşılıyor ki, nispeten meftur oldukları za'f ile beraber kadınlar, şedâid-i hayata erkeklerden ziyade mâruz ve gûnâgûn (çeşitli) hastalıklara erkeklerden ziyade hedeftirler. Binaenaleyh bunların hayatı sırf beytî ve dâhili olarak asla harici olmamak iktiza eder.”²¹⁴ Ferid Vecdi sözlerinin devamında konuya daha da açıklık getiriyor.

Duygu ve düşüncelerinin yapısı itibariyle de kadın ev işleri için ey uygun fitratta yaratılmıştır. “İhtisas cihetinden (his dünyası yönünden) nazar-ı i'mâna alındığı surette, kadın timsal-i şefkat, nemuzec-i rıfk ve rikkat (rıfk ve incelik örneği)

²¹³ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.21-22

²¹⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.77

olarak tecelli eder. Temâyüleri noktay-ı nazarından bakılırsa kendisini başkasının yolunda fedaya meyyal, fitraten a'mal-i hayra müstaid olduğu görülür. Hâlbuki bu sıfatın kâffesi hayat-ı hâriciye âleminde o korkunç girdaplara külliye terstir. Zîrâ hayat-ı hariciye, yani âlem-i maişet, dövüşmeden, çarpışmadan, mukâteleden, muhâcemededen ibarettir. Burada en birinci iş gören kolun kuvveti; en ziyade medar-ı itimat olan da kalbin galezetidir (katılığıdır).”²¹⁵

Kadının fitratı gereği erkek işlerine uygun olmadığını ifade eden Musa Kazım: “...İşte görülüyor ki şeriat-ı muhammediyede bir kadın hiçbir vakit maişet cihetini düşünmeye mecbur değildir. Hatta bir kadın yemek pişirmeye, çamaşır yıkamaya, bazı şerâitin vücudu taktîrinde çocuğunu emzirmeye bile –hasbe’ d-diyane mecbursa da– kazâen mecbur değildir. Yani bunları yapmak için hâkimin cebretmeye salahiyeti yoktur.”²¹⁶ sözleriyle düşüncelerini ifade ediyor.

Ev işlerini kimsenin basit görememesi gerekmektedir. Bu görevler hem ciddi bir itina, hem ciddi bir sabır, hem de fedakarlık gerektirir. Kadının dışındada bu fedakarlığı gösterecek kimse olmadığını Şerefeddin şu sözlerle ifade ediyor: “Erkeklerle tahmil olunmuş olan metâib-i hayatiyeden kadınların beri olduklarına en büyük delil ve aralarındaki tefâvüt-ü tabî’ yeye en büyük şahit teşekkülât-ı tabî’ yedir. Bir de eğer kadınlar meşakil-i hayatiyeyi iktihamda (göğüs germe, güçlüğü yenme) erkekler ile müşterek olsalardı hilkaten nazik olan o vücuda haml rahatsızlıkları ve vaz-ı hamldeki ızdırabât-ı müthişe ve nevbâve-i hayatını (hayatının meyvesini, hediyesini) ırza’ (emzirme) için terk-i havâb (uyku) ve huzur ederek gece yarılı kalmak ki, vazaif-i hususiye terettüp etmezdi.”²¹⁷ bu sözleriyle görev basiti olmadığını, toplumdaki tüm görevlerin önemli olduğunu vurguluyor.

Şerefeddin sözlerine devamla diyor ki: “Elhasıl selamet-i fikriye ile düşünülürse fitrat kadınlara umur-u beytiyelerini tanzim ve evlatlarını hüsn-ü terbiye ve refik-i hayatını esâd gibi birtakım vezaif tevdi eylemiştir ki, müz’ic (rahatsız

²¹⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

²¹⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.3 (14 Şaban 1326), s.37

²¹⁷ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.263-264

eden) bir çocuğu avutmak için bir kadının sarfettiği emekleri ve asla usanmaksızın onun âmâl-i tıflanesine tebi'yetini görmek, müddeâmızı isbat için en ameli bir delildir ki, bu sabr ve tahammül hemen hiçbir erkekte görülmez.”²¹⁸ Yazar kadın işlerinin erkekler tarafından yapılamayacağı görüşündedir.

Legouve'nin telif etmiş olduğu bir kitabı hakkında Jules Simon mütalaa yazıyor. İşte bu mütalayı da Ferid Vecdi tercüme ederek Batı'nın aydın düşünürlerinin fikirlerini okurlarıyla paylaşıyor: “*Kadın kadın olarak kalmalıdır. (bu söz Legouve'nin sözüdür) Evet kadının kadın olarak kalması lazımdır. Zîrâ bu sıfatla hem kendi saadetini temin edebilir, hem de o saadeti başkalarına verebilir. Öyle ise, kadınların halini ıslah edelim. Lakin onları değiştirmekten, erkeğe kalbetmekten hazredelim (kaçınalım).*

Zîrâ kadınlar erkekleşirse birçok menfeati kaybederler. Biz ise her şeyi kaybetmiş oluruz. Çünkü tabiat bütün masnuatını kemâl-i itkan ile (mükemmel bir şekilde) ibda' eylemiştir (yaratmıştır). Öyle ise, biz de tabiatı layığıyla tetebbu' edelim (araşturalım); bir kat daha tezhibine (güzelleştirmeye) çalışalım, kavanin-i tabiattan uzak olan şeylerden sakınelim...”²¹⁹ Jules Simon'un bu düşüncelerini aktardıktan sonra kendisi şunları söylüyor.

“Kadındaki her şey kendisinin erkek işinden başka bir işle iştilgal için yaratıldığını göstermektedir, demiş idik. Evet, kadına gebe iken bakılsa, son derece itina olunmak icap eden bir devirde bulunduğu görülür: Devr-i vihamda (aş yediği zaman) ise manâzır-ı muhtelifeden (çeşitli manzaralardan), hususiyle havf (korku) ve hüzn iras eden (verici) manzaralardan ziyadesiyle müteessir olur. Zaten etibba münhasıran (özellikle) bu mevzû'u mühimme dâir gayet büyük müellifât tedvin etmişlerdir.

Sonra devirden devire intikal eder, nihayet doğurur. İşte o zaman hakiki bir hastalığa tutulur. Bir müddet eşkâl (bedeni kendi yapı) ve ea'razı kendi istidadına, mizacına göre değişen emraz-ı humeviyenin (hummalı hastalıkların) hedef-i savleti olur. Sonra yavrusunu emzirmeye başlayarak bu suretle yani sütü vasıtasıyla çocuğun

²¹⁸ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.263-264

²¹⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.8 (19 Ramazan 1326), s.125-126

hayatı üzerinde bir tasarruf-u mutlak sahibi olur.”²²⁰ Kadın kendi görev alanı olan ev işlerinde görev almalı kendini erke işleriyle yıpratmamalıdır.

Sırât-ı Müstakîm aydınlarından Ferid Vecdi kadının dışarıda çalışmasının niçin zararlı olduğunu düşünüyor. Kadının asıl görevi olan annelik görevini ve ev yönetimini bırakarak harici işlerle uğraşmasının zararlarına hem kendisinin, hem de ailesinin katlanmak zorunda olduğunu ifade için diyor ki: “Şimdi bize diyecekler ki: Ya duymakta olduğumuz bu tabibeler, bu mühendiseler nedir? Evet, bunlar talihin zengin babaya düşürdüğü o bahtiyar kızlardır ki, uğurlarında ağırlıklarınca altın sarfedilmiştir. Ma’mafih sefaletten, açlıktan ölüm derecesine gelmiş olan fukaray-ı nisvana nispetçe adetçe pek dîn (az) olan bu taife, aceba kavanin-i tabiatına ahkâmına iteat etmiş sayılabilir mi?

O tabîbe için yahut o mühendise için çocukluğunda terbiye ve tehzibine ihtimam edilmiş bir valide olmak, sonra beni nevinin (insanlığın) menafine hadim olacak, ümmetin felahına çalışacak, teksir-i nesl edecek (nesli çoğaltacak) beş tabip, beş mühendis doğurmak daha muvafık değil midir?”²²¹ Bu sözlerle o kadının doktor yada mühendis olmak yerine iyi bir anne olup evlatlarını doktor veya mühendis olarak yetiştirmesinin daha doğru olacağını savunuyor.

Yazar kadının aslî görevlerinin bırakarak ev dışı işlerinde görev almasına karşı çıkıyor. Düşüncelerini şu örnekle savunuyor: “Allah’ı severseniz söyleyin, siyasiyat ile iştilal eden bir kadın devr-i vihamda (aş yerdiği zaman) bulunur, parlamento azası da mevzu-u bahs olan mesele hakkındaki münakaşayı ileri götürerek –çok defalar vâki’ olduğu üzere– yumruk yumruğa gelirler, sayha zenliğe (bağırıp çağırılmaya) başlarsa o zavallının hali ne olur? Yahut o kadın bir cemaat-ı kebire içinde ayağa kalkarak bir layiha-i nizamiyenin bir maddesinin tebdili yahut bir kânunun feshi için hissiyât-ı umûmiyeyi heyecana, hükkâmın (hüküm sahiplerinin) merhametini galeyana getirmek ister.

Fakat öteden bir hatib-i ânişzaban kıyam ile (ötende beri hatip olan birisi ayağa kalkarak) –siyasiyyun arasında pek çok kereler görüldüğü üzere– kadının

²²⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

²²¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.140

sözünü cerp (çürütüp) ve re'yini tezyif eder, onun bir Hatay-ı azim içinde bulunduğunu ala mele'il hisal (herkesin gözü önünde) birçok delail ile ispat eylerse artık zavallının teessürü, infiali ne derecelere varmak icabeder?

Böyle bir kadın gebeyse ne hale girer? Yok, emzikli ise sütü ne kadar bozulur? Kezâlik iş zamanını kısaltmak için ilan-ı isyan eden ameleye (işçilere) iltihak ederek kılıç şakırtıları, tüfek gürültüleri arasında kalan bir gebe kadının sıhhati, karnında ki ceninin sıhhati hangi derekeye iner?"²²² Bu sözlerle yazar kadının ev dışı işlerde çalışmısındaki güçlükleri dile getirmeye çalışmaktadır.

Şerefeddin'e göre ailenin mutlu ve huzurlu olabilmesi için kadınların fitri görevleri ev işleridir. Yani ev yönetimi, çocuk terbiyesi, mutfak işleri ve adab-ı muaşeret gibi dahili görevlerdir. Bu konuda O'nun Schopenhauer'dan tercüme ettiği yazısında şu tespitler yer alıyor: "...Hissiyâta mağlup olmaksızın bir muhakeme edecek olursan sen de benimle beraber onların tedbir-i menzil ve terbiye-i evlat vesaire gibi vazâif-i nisviyeyi öğrenip tarz-ı telebbüste sadeliği iltizam ve ihzar-ı ağdiye (yemek hazırlama) usûlünü öğrenmelerini ve yabancılar ile ihtilattan tecânüb ile yalnız dine ve usûl-ü tabha (pişirme usûlüne) ait kitapları okumalarını bir lazime-i addedersek, musiki vesair gibi fenler ile az çok iştigal etmelerinde beis göremem."²²³

Sırât-ı Müstakîm aydınlarına göre kadın evinde mutludur ve mutluluk vesilesidir. O ancak evinde mutlu nesiller yetiştiren mutlu ailenin kurucusu, koruyucusu, devamını sağlayanıdır. Onu dışarıda görevlendirmek ona ve topluma yapılacak büyük bir kötülüktür.

²²² Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.9 (26 Ramazan 1326), s.141

²²³ Şerefeddin, "Kadınlar", *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.265-266

2. Dış İşleri (Çalışma Hayatı)

Çalışma hayatı güç, kuvvet ve dayanıklılık gerektirir. Erke de gücüyle, kuvvetiyle ve dayanıklılığıyla bu alanda istihdam olabilecek yeterliliğe sahiptir. Bu durumda kadına ev içi işleri görev kabul eden *Sırât-ı Müstakîm* aydınları, erkeğe de ev dışı işleri görev alanı olarak belirlemişlerdir.

Bu düşüncedeki yazarlardan Musa Kazım erkeklerin çalışma hayatında (dış işlerde) görevlendirilmesinin gereğini, hatta bunun bir zorunluluk olduğunu savunmaktadır. Düşüncelerini okurlarıyla paylaşmak için diyor ki: “Malumdur ki bir ailenin temin-i saadeti iki nevi vazaif-i mühimmeye merbuttur. Bunlardan biri: Vazaif-i beytiye, diğeri: Vazaif-i hariciyedir. Bu iki nevi vazai fi yalnız zevce ifa edemeyeceği gibi; yalnız zevc dahi ifa edemez. Şu halde bu vazifeleri taksim etmek iktiza eder. Vazaif-i beytiyeyi zevceye; vazaif-i hariciyeyi de zevce tahmil lazım gelir bunun aksi olmaz.

Zîrâ kadınların hilkat-i asliyelerindeki nezaket ve zarâfet iktizasınca onların bir takım efal-i şakadan ibaret olan umur-u hariciye ile iştigalleri muvafık-ı hikmet ve maslahat olamayacağı gibi erkeklerin umur-u beytiye ile iştigale hasr-ı vücud etmelerini de hiçbir akl-ı selim tecviz edemez. Çünkü: Bu adeta kânun-u tabiatı tebdile; kadınları erkek, erkekleri kadın yapmaya kalkışmak demek olup bunun butlanında ise hiç kimse tereddüt etmez.”²²⁴ O’na göre insanların hangi alanda istihdam edilecekleri yaratılış özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Erkek ve kadın cinsi arasındaki yetenek ve karakter farklılıkları görev alanlarında farklılığı ve uzmanlaşmayı sağlamıştır.

Mehmet Akif Ersoy ailede babanın görev ve sorumluluklarıyla ilgili düşüncelerini kaleme alıyor. Babanın mutlaka bir mesleğinin olması gerektiği, bu mesleği icra ederek kazandığı parayla ailesi ihtiyaçlarını karşılamasının lüzumunu, bunun fitri oluşunu şöyle ifade ediyor: “Hakikat, efrâdı sıhhat-ı bedeniyelerini, kuvvay-ı akliye ve cismaniyelerini muhafaza edecek temiz bir gıda bulamayan, kendilerini karlara, yağmurlara, soğuklara karşı barındıracak yurttan, giyecekten

²²⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.21-22

mahrum olan bir ailenin hali ne olur? Tabî’ sefalet, vahşet derekelerinin en müthişine düşecek böyle bir aile efrâdına zaruret, ihtiyaç birçok fenalıkları, birçok cinayetleri mübah şekilde gösterir. Zîrâ ihtiyaç bütün ahlaklılıkların anasıdır.

Bu böyle olduğu gibi hayat-ı medeniyenin iktiza ettiği tahsili, terbiyeyi verebilmek için evladını mekteplere gönderemeyen, istediği mertebenin dest-i kifayetine tevdi’ edemeyen bir babanın efrâd-ı ailesi için yalnız yiyecek gıda, giyecek libas, barınacak ev tedarik etmiş olması neye yarar.

Şu pek haklı mutalaalardan âşîkar surette anlaşılıyor ki, aile denilen şey bol bol sarfedebilen bir reîse muhtaçtır. Bir aile babasının kudretsizliği o aileyi sefaletin, hırmânın (yoksulluk, ümitsizlik) en müthiş derekelerine kadar indirir.

Evet, zaten bizim pek semîh (cömert) olan şeriat-ı islamiyemiz bu gibi desatir-i medeniyei evvelce vaz’ etmiştir. Aleyhisselat-ü vesselam Efendimiz: **‘Cenab-ı Hakk kendisine mal verdiği halde ailesini sıkıntı içinde bırakan adam bizden değildir. – Bir adamın evine, karısına, evladına, hizmetkârlarına sarfettiği mal kendisi için sadaka yerine geçer.’** Buyuruyorlar. Artık aileye karşı fedakârlığa teşvik için bundan büyük söz olamaz.”²²⁵ sözleriyle meramını anlatmaya çalışıyor.

Mehmet Akif sözlerini aile reisinin birtakım maddi imkanlara sahip olması ve bunu ailesi uğrunda sarfetmesi gereğini vurgulayarak sürdürüyor: “Hele bizim şeriat-ı âdilemizin nazarında ailenin ne büyük bir mevki’, aileye karşı edilecek fedâkârlığın ne azim tesir olduğunu şu hadis-i şerif kadar gösterecek hiçbir düstur olamaz: **‘Bir dinar Allah yolunda, bir dinar rakabe uğrunda sarfetsen; bir dinar fakire tasadduk etsen, bir dinar da ailen için harcetsen en sevaplısı ailen için sarfeylediğindir.’** (Kütüb-ü Sitte, Hadis No:3257; Müslim, Zekat 39)

Evet, Müslümanlık bize hiçbir zaman zehadet namına kalkıpta nefsi bütün menaimden menetmek, maişeti alabildiğine kısararak neticesinde bütün tehzib-i ahlakîyi işgal edecek, insanları bîzar edip –birçok milletlerede görüldüğü veçhile– büsbütün din kaydından vâreset bırakacak bir harekette bulunmakla asla

²²⁵ Mehmet Akif, “Müslümanlıkla Medeniyet, İkinci Vecibe: Ailenin Islah-ı Maddiyesi”, *SM*, S.143 (4 C.ahir 1329), s.201

emretmediğinden başka bilakis maişetimizi yoluna koymayı emreylemiş, hatta bu uğurda çalışmayı kendisinden bir cüz addetmiştir...

Lakin elinde sanatı, medar-ı işigali olacak ticareti olmadıkça bir adam maişetini ıslaha nasıl muktedir olabilir? Demek şimdi bizim için sa'y ve amelin Müslümanlık nazarındaki mevkiini bildirmek icabediyor. Ta ki, edyan (dinler) insanları çalışmaktan tenfir eder tarzındaki iddiaların ne kadar batıl olduğu meydana çıksın..."²²⁶ Bu sözler babanın ailenin geçiminin sorumlusu olduğunun ifadesidir.

Mehmet Akif aile konusunda önemi bir tespitten sonra, babaya iki önemli görev yüklüyor. Bunlardan biri maddî, diğeri de mânevîdir. Şimdi Mehmet Akif'e kulak verelim: "Cemi'yyât-ı medeniyede ailenin pek mühim bir mevki vardır. Zîrâ ailenin cemiyete nispeti efrâdın aileye nispeti gibidir. Demek ikincisi salah bulursa birincisinde salah bulması; ikincisi bozulursa birincisinin de bozulması pek tabîdir. Onun için hükemay-ı âlem bilhassa asr-ı hazırda bütün himmetlerini ailelerin ıslahına tevcih ediyorlar; aileler nasıl idare edilmek lazım geleceğini halka öğretmekle meşgul oluyorlar.

Saadet-i ailenin mevcudiyeti iki şeye mutevakkıftır ki, oda ailelerin mânevî ve maddi suretlerde ıslahından ibarettir. Şüphe yoktur ki, bu iki vazife aile reisine aittir. Daha doğrusu medeniyet-i hakikiyenin kendisine amir bulunduğu en büyük vecibedir. Biz bundan dolayı aile babasının boynuna iki vecibe yükleriz ki, her ikisini kanun-u hayatın hükmü icabınca ifaya çalışması farzdır."²²⁷ Bu iki görev babanın boynunun borcudur.

Her şeyde ölçülü olunması gerektiği gibi aile reisinin şefkat ve sevgide de dengeli olması gerektiği savunuluyor. Babanın mânevî görev olarak kabul edilen çocuklarının ahlaki yönden terbiyesinde aşırı şefkatle muamele edilmesinin zararlı sonuçları konusunda Mehmet Akif okurlarını uyarıyor. "İşte size bir aile, şimdi o ailenin babası mekârim-i ahlakta çocuklarından sadır olan her kabahati affedecek derecede müfrid olursa o evde terbiye ne hale gelir? Böyle bir aile içinde yetişenler

²²⁶ Mehmet Akif, "Müslümanlıkla Medeniyet, İkinci Vecibe: Ailenin Islah-ı Maddiyesi", *SM*, S.143 (4 C.ahir 1329), s.201

²²⁷ Mehmet Akif, "Müslümanlıkla Medeniyet", *SM*, S.142 (26 C.evvel 1329), s.181

şüphe yoktur ki, fenalıklarına karşı duracak kuvvay-ı mânia'ya alışmamış oldukları için tekâlif-i hayat karşısında apışıp kalacaklardır.

Tabî böyle bir baba ile musab olan ailenin hali perişanlıktan masun olamaz. O baba da, nazar-ı şeriat ta dâire-i itidale çekilmesi icap eden bir mücrim olur. Şu hüküm aile hakkında sahih olduktan sonra, cemi'yet hakkında tabî daha sahih, daha sarihtir.”²²⁸ Sevgi ve şefkat anne-babanın doğal vasfıdır. Ancak onların evlatlarının eğitiminde bu duygularını bastırmaları gerektiği ve çocukları sevmenin onların tedip edilmelerine engel olmaması gereği üzerinde duruluyor.

Babanın mânevî görevi olarak ifade edilen çocukların edep ve ahlaklarından sorumlu olmalarıda onlar için hayati bir vazifedir. “Müslümanlığın bu cihete de tamamıyla mutabık olduğunu göstermek için Resulullah (sav) buyurdular ki: **‘Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mes`ulsünüz...’** (Kütüb-ü Sitte, Hadis No:1715; Buhari, Ahkam 1, Cuma 11, İstikraz 20, Itk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmaret 20; Tirmizi, Cihad 27; Ebu Davud, İmaret 1) hadisi camii’ni irad etmek kâfidir. İşte pek sarîh olan şu nâs hükmünce her baba ailesini teşkil eden azanın her ferdinden ayrı ayrı mesuldür. Onları ahlak-ı kerime ile secayay-ı şerîfe ile mütehalli kılmak boynuna borçtur...”²²⁹

Sırât-ı Müstakîm aydınlarına göre kadının itinayla yapacağı ev işleri mutluluk kaynağı olduğu gibi, erkeğin dış işlerdeki başarısı da aile için mutluluk kaynağıdır. İki birleşince aile mutluluk yuvası olur. Tabî ki hayatta her şey yolunda gitmeye bilir, mutsuzlukta mutluluk kadar hayatın gerçeğidir. Doğru görev paylaşımı yapmış bir aile dışarıdan gelen sıkıntılara göğüs gerebilir. Yeterki problemin kaynağı ailede yanlış görev paylaşımından veya görevi ihmalden kaynaklanmasın.

²²⁸ Mehmet Akif, “Müslümanlıkla Medeniyet”, *SM*, S.136 (13 R.ahir 1329), s.88

²²⁹ Mehmet Akif, “Müslümanlıkla Medeniyet”, *SM*, S.142 (26 C.evvel 1329), s.181-

D. Ailede Kadının Annelik Görevi

Annelik görevi konusunu hamilelik, doğum, emzirme ve çocuk terbiyesi başlıkları altında inceleyeceğiz. Ancak önce anneliğin önemi üzerinde duracağız.

İslamın kadına kazandırdığı mevkiyi ‘**Cennet validelerin ayakları altında**’ (Kütüb-ü Sitte, Hadis No:161; Nesâi, Cihad 6) hadisiyle değerlendiren Mehmet Fahreddin diyor ki: “Haber-i ulvisindeki sitayiş-i muhammediye ile analarımız ne kadar fahr etseler yine azdır. Kanun-u islamiyette Müslüman kadınların mevki-i ictimâîsi o kadar me’mun, hukuku o kadar mahfzudur ki, buna nisvan-ı âlem gıptalar etse sezadır.”²³⁰

Kadının yaratılış gayesinin en önemlilerinden birinin annelik olduğunu ifade ettiği yazısında Ferid Vecdi (1878-1954), kadının bu yönüyle kıyaslanamayacak derecede erkekte üstün olduğunu savunuyor. “Kadın, şerîf bir mahlûktur ki, kudret-i fâtırâ, nev’i insaniyetin teksirine tahsis etmiştir. Bu nazardan vazifesi gayet ulvidir.”²³¹ Bu sözlerden sonra yine devamla, “Kadın için hayat-ı insaniyede gayet büyük bir vazife vardır ki, nev-i insanın muhafazasından, temin-i devamından ibarettir.”²³² Sözüyle annelik görevinin kadın için önemine vurgu yapıyor.

Kadının üstleneceği annelik görevinin aksatılması durumunda bunun millete faturasının ağır olacağını ifade sadedinde Şerfeddin tercüme eserinin dipnotunda eski ABD başkanı Rusfeld’in şu sözünü naklediyor. “*Nezaman bir milletin erkekleri işten, kadınları ana olmaktan kaçınır; o millet yüreklerine kadar çürümüş addedilmelidir.*”²³³ Kadınlar için annelik görevinin önemini ifade açısından bu cümleler başka söze hacet bırakmıyor.

²³⁰ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.345

²³¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.57

²³² Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.58

²³³ Şerfeddin, Dipnot, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.264

Bu kapsamda Ferid Vecdi de Őu tespitleri okurlarıyla paylaŐıyor: “Evet, bu vazife hamli (hamileliĐi), vaz-ı hamli (doĐurmayı), ırzai’ (emzirmeyi) ve terbiye-i tıflı műstelzendir. Her kim olursa olsun kâinatı velev sathî bir sűrette teemműl ederse, piŐgah-ı nazarda (gűzűnűn űnűnde) Őu hakikatleri műtecellı bulur: Bu âlemde her mevcudun bir vazifesi vardır ki, onun Őahsına, nev’ine has olan kemâli, o vazifeyi hakkiyle ifâ etmesine műtevakkıftır. Bazen mevcudattan biri, kendisi için muayyen olan vazifenin hududunu tevcavűz eder. İŐte o zaman o hudut-u sabiteden ne kadar uzaklaŐmıŐ ise Őahsına, nev’ine has olan kemâlden de o nispette cűda (uzak) dűŐműŐ, beni nev’inin heyet-i mecmuası (bűtűnű) űzerinde o nispette su-i tesir hâsıl etmiŐ olur.”²³⁴ sűzleriyle gűrev paylaŐımı ve bu paylaŐımın gereĐini yerine getirmenin hem fert, hem de toplum için űnemini ifade etmeye alıŐıyor.

Madem bu gűrevler bu kadar hayatidir. Kadına dűŐűn bu gűrevlere kendini hazırlamak ve layıkıyla bu vazifeleri ifaya çalıŐmaktır. Bu dűŐűncenin sahibi Ferid Vecdi (1878-1954) kadının yapması gerekenleri Őűyle sıralıyor: “űyleyse kadın ne yapsın? Evet, nasıl ana olacaĐını űĐrensın; valideliĐin vezaiƒini, kavaninini tetebbu’ (araŐtırsın); terbiye-i evlat meselesinin ihtiva eylediĐi dekâiki, gavamızı nazar-ı im’ana alsın.”²³⁵ Evet, kadın annelik gűrevini űĐrencek, bu gűrevi hakkıyla yapmaya çalıŐacaktır. Bu sayede hem kendisi, hem ailesi, hem de toplum mutlu olacaktır. GeleceĐe daha emin adımlarla yűrűyecektir.

a. Hamilelik

Annelik dűnemini ilk aŐaması hamileliktir. Ferid Vecdi (1878-1954) hamilelik dűneminin kadın için korunup gűzetilmesi gereken bir dűnemi olarak kabul edimesi gerektiĐi gűrűŐűndedir. EĐer bu dűnemde kadın normal bir insan gibi davranırsa ya da ona gerekli kolaylıklar saĐlanmazsa, hem kendi hayatını hem de bebeĐini tehlikeye atmıŐ olur. Henűz bebek ortada yoktur ama anne için sűre baŐlamıŐtır. O evlat sevgisini içinde hissetmektedir. Artık o anne adayıdır.

²³⁴ Ferid Vecdi, “Műslűman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Őaban 1326), s.58

²³⁵ Ferid Vecdi, “Műslűman Kadını”, *SM*, S.5 (28 Őaban 1326), s.79

Ferid Vecdi bu dönemi şöyle anlatıyor: “...Devr-i hamlin (hâmilelik devrinin) dokuz mâhi (ay) zarfında kadın hiçbir işi güzelce yapamaz, hatta umur-u beytiyesini bile kemâl-i meşakkatle muhatarayla (risk içinde) ifâ edebilir. Zîrâ bu müddet zarfında karnındaki cenin muhtelif devirlere girer. Her devrin ise, vâlide üzerinde görülen bir takım tesirleri, alaim-i marazdan geri kalmayan bir takım e’razı (özellikleri) vardır. Çünkü ceninin böyle devriden devire intikali birçok taâmülat-ı dâhilî (iç değişikliklerin) neticesidir. Bu taâmülatta heyet-i mecmuasına beden zafına, kuvvetine göre muhtelif tesir ifa eder.

Kadınların edvar-ı hayatı içinde bu devre mahsus birçok şerait-i sıhhiye vardır ki, hâmil bir kadın kendisini de, çocuğunu da salimen kurtarmak isterse bunlara lâyıkıyla itina etmeli, hamlin sâir edvârına da tatbik eylemelidir. Yoksa nefsini öyle muhataraya (tehlikelere) hedef etmiş olur ki, hem kendisinin, hem ciğer paresinin hayatını birden mahveder.

Etibba diyor ki: Haml hakikatte bir halet-i marziye olduğu için, hamil olan kadına ehli (âilesi) tarafından fart-ı riâyetle (aşırı riâyetle) muâmele olunmalı, hatırına keder verecek, mizacına uygun gelmeyecek şeylerin kâffesinden uzak bulundurulmalıdır. Çünkü bunlar hem kadıncağızın, hem ceninin sıhhatine muzırdır. Kezâlik, hamlin lazım-ı gayr-ı mufarıkı olan ızdırab-ı asabiyeden dolayı zavallının bila ihtiyar ızhar edeceği şiddet-i infiali (aşırı tepki) ve titizliği de hoş görülmelidir.”²³⁶ Bu devrin hassasiyetini anlatmaya, kadınların çektiği sıkıntıyı ifade etmeye imkan var mıdır?

Kadının erkek işleriyle uğraşmasına karşı olan Ferid Vecdi (1878-1954) doğal olarak onun hamilelik dönemindeki çalışmasına da karşıdır. Zaten kadın için Zararlı olan erkek işlerinin bu dönemde daha da zararlı olacağı görüşündedir. “Karnındaki çocuğu ile beraber, isyan hâlindeki amele arasına karışan şu zavallı kadına bir anlatacak yok mu ki: Vücut-u rakîkini (nârin vücudunu) o mahşer-i mütemevviç (dalgalı) arasında çalkalanmaya bırakmakla hem kendi hayatını hem de karnındaki cenin-i masumun hâlâtını en şedîd bir muhataraya ilkâ etmiş (tehlike içine atmış) oluyor.”²³⁷ Görülüyor ki kadın bu dönemde büyük sıkıntı içindedir.

²³⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.59

²³⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.59

Bir taraftan canının derdinde, diğerk taraftan ciğerk paresini, yavrusunu sağlıklı bir şekilde dũnyaya getirme çabasındadır. Onun bu fedakarlığı karşılıksız kalmayacak ve doğumdan sonra o anne olacaktır.

b. Doğum

Annelik görevinin bir devresi de doğumdur. İnsan neslinin devamı ve çoğalması için hamilelik döneminin sağlıklı sürdürülmesi ve doğumla neticelenmesi gerekmektedir. Kadının hamilelik dönemindeki çektiği sıkıntılar artık doruğa ulaşmıştır. Ancak doğum sancısı ve sıkıntısı hamilelik döneminin sıkıntılarının hepsinin doğum anına sıkıştırılmış şeklidir. Kadın bu devrede çektiği acıyı şimdiye kadar hiç tatmamıştır.

Musa Kazım kadının bu önemli annelik aşamasının yaratılış gayesi oluşundan bahsediyor. “Bir de kadınların gaye-i hilkatleri mücerred onların dũnyaya çocuk getirmek ve o çocukları bir müddet terbiye etmekten ibarettir.”²³⁸ Bu sözlerden sonra Ferid Vecdi’ye kulak verecek olursak:

“Vaz-ı haml devrine gelince, tehlikesi gayet çok olan bu devirde kadın âlâm-ı şedideye mâruz bulunur. Sonra da hakiki bir maraza, müthiş bir za’fa giriftar olur. Zaten etıbba, bu devirde zuhur ederek validenin hayatını tehdit eden birçok humevi (hummalı) hastalıklara karşı o bîçareyi müdafaa etmek için büyük büyük kitaplar yazmışlar, münderecâtını sırf bu hususta muktezi (gerekli) tedbir-i sıhhiyeye hasretmişlerdir.”²³⁹ Bu dönem lohusalık denen uzunca bir dinlenme zamanı takip edecektir. Çünkü kadın anne olabilmek için ölüm kalım mücadelesi vermiş ve çok yorulmuştur.

Artık o yavrusunu kucağını almıştır. Çektiği acıların, sancıların ve ağrıların eziyetini unutmuştur. Onu bağrına basmak anneye bütün acılarını unutturacaktır.

²³⁸ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.22

²³⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.59

Evlat sevgisi o kadar etkilidir ki, en kuvvetli ağrı kesiciler bile onun kadar etkili olamayacaktır.

c. Emzirme

Bu dönem hamilelik ve doğum dönemlerine göre anne açısından acı ve ızdırıp yönüyle rahat bir dönem kabul edilmektedir. Halbu ki annenin defalarca çocuğu emzirmek için uykusunu böldüğü dönem bu dönemdir. Canının istediği yiyecekleri çocuğuna dokunur endişesiyle yiyemediği dönem yine bu dönemdir.

Çocuk açısından bu dönemin en az evvelki dönemler kadar önemli olduğu Ferid Vecdi tarafından vurgulanmaktadır. Çocuğun sağlıklı beslenmesi açısından en özen gösterilmesi gereken dönem olduğu savunuluyor. “Devr-i irzâ’a gelince (emzirme devrine gelince), bunun valide hakkındaki muhataratı (tehlikeleri) iki evvelki devre nispetle hafif ise de çocuk hakkında öyle değildir.

Çünkü bu devrin de lâyıkiyle riâyet edilmesi iktiza eden kavaid-i mahsusa vardır. Meselâ validenin baharatlı yemeklerden fazlaca yemesi ale’l-ekser memedeki çocuğunun bir nezle-i mideye tutularak helâkini intaç edeceği gibi haddi lazımdan fazla emzirmesi bile çocukta bir su-i hazma ve bir imtilaya (şişkinliğe) sebep olarak hem analık sâikasıyla kendisinin hem de bütün ehl-i beytinin hayatını rehin-i meraret eder (acı içinde bırakır).

Mamafih iş bu kadarla kalmaz. Zîrâ çocuğun doğduğu günden itibaren sütten kesileceği zamana kadar gıdası, libası ve nezafeti hakkında dikkat olunacak birçok şerait vardır ki, bunlardan birine karşı reva görülecek ihmal çocuk üzerinde fena bir tesir hâsıl eder. Eğer bizim memleketimizde mükemmel istatistikler olaydı o zaman anlardık ki, etfaldeki vefeyatın kısm-ı âzamı, anaların çocuk büyütme kavâidine adem-i vukuf larındandır.”²⁴⁰ Sözleri konuyu izah edici mâhiyettir.

Ferid Vecdi sözlerine devamla diğer dönemlerde olduğu gibi kadının erkek işlerinde çalışmasının son derece yanlış ve zararlı olacağı düşüncesini savunmaktadır. “Savunduğu siyasi görüşlerin kabul görmesi için erkeklerin gözü

²⁴⁰ Ferid Vecdi, Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.59

önünde sesini yükselten emzirme devrindeki bir anneye şu hakikati söyleyecek yok mu ki: Mâruz olduğu bu heyecan ve çalkalanma, biçarenin sütünü bozacak, sonra ciğer paresine o hayat bahşedici safiliğin yerine, âdeta katledici bir zehir içirmiş ve yavrucuğun hayatına kasetmiş olacak.”²⁴¹ Sözü kadın için fedakarlık döneminin devam etmekte olduğunu gösteriyor.

Çocuk günden güne daha da sevimli hale gelmektedir. Anne artık uzun süreli ve tatlı uykuya hasrettir. Sık sık acıkan ve beslenmesi anneye bağlı olan bebek anneyi sürekli meşgul etmektedir. Anne adeta kendini bebeğine adamıştır.

d. Çocuk Terbiyesi

Annelik görevinin en uzun dönemi eğitim dönemidir. Daha çocuk doğar doğmaz başlayan bu dönem uzun yıllar sürecektir. Doğar doğmaz dedik çünkü, çocuğun ilk öğretmeni annesidir. Çocuğa konuşmayı anne öğrettiği için konuştuğu dile ‘ana dil’ denmesi çok manidardır. Çocuk saygı, sevgi, fedakarlık, cömertlik, çalışkanlık vb. güzel hasletlerin temelini hep ilk öğretmeninden yani annesinden öğrenir. Sonra aldığı eğitimle bu hasletleri pekiştirir ve geliştirir.

Millet hayatında annenin yerinin vazgeçilmezliğine vurgu yapan Ethem Nejat gelecek neslimize annelik yapacak kadınların bu göreve gereği gibi hazırlanamamalarından yakınmaktadır. Bu konudaki eksikliğimize işaret etmektedir. “Valideler bir millette en mühim ve ağır vazife karşısında bulunurlar. Ben der ve iddia ederim ki, anaların ictimâî heyetlerde mevkiî’ her şeyden, bütün düşündüklerimizden büyüktür. Bütün ensâli (nesilleri), milletin yeni evlatlarını doğuracak valide, bunun için analık sanatını, terbiye-i etfali pek güzel bilmelidir.”²⁴² Kadın gerekli eğitimi almalı ve anneliği öğrenmelidir ki, birçok insânî vasıfları çocuğuna öğretebilsin.

²⁴¹ Ferid Vecdi, Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.59

²⁴² Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13

Ferid Vecdi insanî vasıfların anneler tarafından çocuğa aktarıldığına dikkat çekiyor: “İşte şecet (cesaret) ve cebanet (korkaklık), bahil (cimrilik) ve semahat (cömertlik), beşâset (güler yüzlülük) ve husunet (asık suratlılık) gibi, insanlarda görülen daha sair birçok faziletler, nakîsalar onların her şeyden halî’z-zihin buldukları devr-i tıfiliyetlerinde dimağlarına irtisam eden (kazınan) suverin âsârından başka bir şey değildir.”²⁴³ Çocuğun karakteri anne tarafından şekillendiriliyor olması, annenin kendi karakterinin önemini ortaya koyuyor. Anne karakter adına neye sahip ise çocuğuna onu aktaracaktır. Doğrulara sahip anne çocuğuna doğruları, yanlışları benimsemiş anne ise çocuğuna yanlışları öğretecektir.

Kadınların annelik görevinin dünyaya çocuk getirmekle bitmeyeceği, dünyaya getirdiği çocuğu eğitmek, onu geleceğe hazırlama görevinin annenin aslı görevi olduğu fikriyle Musa Kazım, kadınlardan bunun dışında bir görev beklenirse kadınların bu asıl vazifelerini aksatabileceklerini vurguluyor. “Bir de kadınların gaye-i hilkatleri mücerred onların dünyaya çocuk getirmek ve o çocukları bir müddet terbiye etmekten ibarettir. Binaen aleyh eğer kadınlar umur-u hariciye ile iştigale hasr-ı vücud edecek olurlar ise hilkat-ı nisvana terettüb edecek şu hikmet-i mühimme ve maslahat-ı azimenin fevt olacağı ve bu hal bilahere nesl-i beşerin dünyadan inkitama sebebiyet vereceği şüphesizdir.

Mademki, kadınların uhdelerine terettüb eden vazâifî sırf umur-u beytiyeyi tesviyeden ve dünyaya getirdikleri çocukları terbiyeden ibarettir, şu halde onların bütün zinetlerini takınarak açık saçık oldukları halde kendi kıymet-ı nisvaniyelerini haleldar edecek olan mahallere gitmelerine ve bütün tecemmülatlarıyla birtakım şehvetperestan ricalin içtimâgâhı olan mahallerde bulunmalarına hiçbir fayda terettüb edemez. Bilakis vazife-i mükellefeleri muhtel olarak onların bu hareketinden telafisi gayr-ı kâbil birçok mazarratlar husûle gelir. Ve nihayet saâdet-i aile bilkulliye mahvolur gider.”²⁴⁴ Çocuğun hayata hazırlanması, topluma kazandırılması vb. görevlerden birinci derecede anne sorumlu kabul ediliyor.

²⁴³ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.60

²⁴⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.2 (7 Şaban 1326), s.22

Aile için görev paylaşımında çocuk terbiyesinin neden anneye ait olduğunu Ethem Nejat şöyle izah ediyor: “Çocuklarımızın gerek mektebe girdikten ve gerek mektepten evvel terbiyesi ile alakadar olacak vâlidelerdir. Peder meşguldür. Temin-i maişet ve mübareze-i hayat ile meşguldür. O evinde ancak rahat etmek, müsterih olmak ister. Çocuğu, kızı ile meşgul olamaz. Çocuğun terbiye-i daimesi, mektepteki vaziyeti, derslerine devamı, ahlakı, fikrinin inşası, hepsi hepsi vâlideye ait birer meseledir.”²⁴⁵ Ona göre çocuk anneye emanettir. Çocuğun ahlakı, karakteri ve davranışları annenin eseridir. Daha doğrusu çocuk annenin eseridir dense yeridir.

Kadının erkek işleriyle uğraşması sonucu karşılaşacağı güçlükler, aile ve toplum hayatında doğabilecek aksaklıklara dikkat çeken Ferid Vecdi (1878-1954) şunları söylüyor: “Bir valide ki, çocuğu süttten kesilmiş, terbiyesine ihtimam edilecek zaman gelmişte o hâlâ uzun günlerini kanunun mahkûm ettiği bir mücrimin tahfir-i cezası için müdafaat serdiyle (müdafaanâmeler hazırlamakla), gecelerini ise ahkâm-ı kanuniyeyi tetkikle geçiriyor. Evet, öyle bir valideye ihtar edecek bir hayırhah yok mu ki: Bu hâl ile terbiye-i evlat ilminde taammuk etmekten (derinleşmekten) ihmal eylediği için çocuğunu iyi yapıyorum zannıyla fena bir surette yetiştiriyor.

Sonra o çocuk, devr-i şebâba gelince şerîrin biri olacak ta o zaman şimdi uğraşmakta olduğu fûnûn-u cedeliye ile evlâdına huzur-u mahkemede beraat kazandırmaya kudretiyab olamayacak.”²⁴⁶ Annelik görevinin aksatılması telafi edilemez sonuçlar doğuracaktır. Çünkü çocuğun terbiyesindeki ihmalin telafisi mümkün değildir. Çocuk artık aldığı yanlış eğitimi uygulamaya başlamıştır.

Ethem Nejat dönemin annelerini eleştirerek diyor ki: “Çok teessüfler ederim ki, validelerimiz çocuk büyütme sanatının cüz’üne bile vakıf değil, tamamıyla cahildirler. Valideler kör körüne, çocuklarını gelişi güzel büyütüyorlar veyahut ecdattan kalma bir takım câhilâne usûller, koca karı telkînatıyla büyütüyorlar. Her ikisinin zararı da iliklerimize işliyor, bizi mahvediyor, neslimizi küçültüyor, harap ediyor. Eskiden dillere destan olan Osmanlı, Türk kuvveti, vücudu bugün yok oldu.

²⁴⁵ Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *SM*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390

²⁴⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.59

Bunun sebeplerinden birisi de valide terbiyesinin mefkudiyyeti (yokluğu, eksikliği) olduğuna hiç şüphe etmemeli.

Valideler ne çocuğu emzirmesini, ne de çocuğa bakmasını, yedirmesini bilirler. Bunun için bugünkü çocuklar hep hasta, sıtmal, ağrılı, sızılı, çelimsiz aptal, arsız, tembel, uyuşuk yetişiyorlar. Bunları görüyoruz. Gören gözler, düşünen fikirler bunların zararını hissediyor da hala uyuyor, hala kadınlarımızı adam etmenin yolunu aramıyoruz. Ne kadar erkek mektebi açsak, ne kadar darü'l-fünunlar tesis eylesek, kadınlar böyle cahil oldukça boştur. İşe esastan, kökten başlamalı!”²⁴⁷ Bu özeleştirici annelik konusundaki eksikliklere ışık tutmaktadır.

Çocuk terbiyesi kimsenin insiyatifine bırakılamayacak önemde bir konudur. Bu konudaki ihmal hiçbir bahaneye sığınarak izah edilemez. Bu gün eğitemediğimiz, topluma kazandıramadığımız bir fert, yarın karşımıza problemleriyle birlikte çıkacaktır. Gelecek nesillerin sağlıklı ve mutlu olmasını isiteyenler bu günün çocuklarının yarının büyükleri olacağını unutmamalıdır.

e. Terbiyeden Mahrum Sokak Çocukları (Küfeli Çocuklar)

Eğitimsizlik, kötü alışkanlıklar ve kimsesizlik çocukları sokakta yaşamaya mecbur ediyor. Bu gün toplumumuzun kanayan yarası olan sokak çocukları ile yüzyıl öncesinde küfeli çocuklar adıyla karşılaşmaktayız. Asırlık probelemimize hala çözüm bulamamış olmamız, çeşitli sebeplerle açıklanıyor olsa da bu çocukların ülke geleceğine katkıda bulunamaması bir millet adına büyük bir kayıp olsa gerek.

Sırât-ı Müstakîm aydınlarından Ferid Kam sokakta yaşamak zorunda kalan çocukların acı hallerini aşağıdaki satırlarla tasvir ediyor: “Arkalarında kendileri gibi üç tanesini içine alacak kadar koca koca küfeler olduğu halde balık pazarının ta'yîn mâhiyetinde en mahir kimyagerleri aciz, en dakik tahlilat-ı kimyeviyeyi akîm bırakan halîtay-ı şebrenin (siyah karışım) seyyalinde kulaç atan sefil çocukları görmeyen, bilmeyen yoktur zannederim.

²⁴⁷ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329),

Çektikleri metaib-i rûz-u merrenin (günlük yorgunlukların) tesir-i takatsizinden dolayı mütemadiyen mesammat-ı cildiyeleriden (ciltlerindeki deliklerden) sızan terlerle o terlerin üstüne konan tozlardan, topraklardan müteşekkil, nim-i yabis (yarı ıslak) bir kitley-i müteaffineden (kokuşmuş kir) başka suretlerde libas namına bir şey olmayan bu zavallılar!

Senelerden beri su yüzü görmediği cihetle sunûf-u evsâhın bir meşher-i müstekrehi halini alan; kirli, soluk, uçuk çehreleriyle enzar-ı merhamet önünde bir levhay-ı siyah mezelleti teşkil eden bu biçareler!

En dayanıklı ayakkabılarını bıçak gibi kesen İstanbul sokaklarının sert taşları, ser-tiz gıranitleri (ucu sivri gıranitleri) üzerinde yalınayak geze geze tabanları tahaccür etmiş (taşlaşmış), çelimsiz bacakları diz kapaklarına kadar çamurlara derz edilmiş bu sefil mahluklar!..

Dükkânların önündeki müşterilerin etrafını saran siyah, kirli, keskin tırnaklarla mücehhez mini mini elleriyle kâh müşterinin kolunu, kâh eteğini çekerek ye's-i muhikden (haklı bir ümitsizlik) mütevellit bir eday-ı tecellüt-ü tıflane (çocukça bir cesaretle) yahut bir niday-ı tehalük-ü müsterhimâne (yalvarırcasına) ile “*Efendi götürelim*” sözünü tekrar eden o girdab-ı mezellet-i şinaverleri (mezellet girdabında yüzen)!

İçlerinden birine bir şey verilmek istendiği zaman kahirane bir savlet-i rekâbetle bir birinin üzerine atılan, boğazına sarılan, bunun neticesi olarak ikisi üçü tokat çamurlara yuvarlanan, müşteriye aldığına alacağına pişman eden o ma'rekey-i maîşetin (maîşet meydanının) küçücük erleri acaba niçin mercii'nin nazar-ı dikkatini celbetmiyor? Bunlar da kelimenin bütün manasıyla insan, lafzın bütün kuvvetiyle merhamete şayan değil midir?..”²⁴⁸ bu cümleler sokakta hayat mücadelesi veren kimsesiz çocukların acınası hallerinin resmidir.

Kimsesizlik, ilgisizlik, eğitimsizlik, terk edilmişlik gibi nedenlerle sokakta kalmış küfeli çocukların sorumluluğunu kime yükleyeceğiz? Aileye mi? Devlete mi?

²⁴⁸ Ferid (Kam), “Bir Levhay-ı İbret Yahut Küfeli Çocuklar”, *SM*, S.60 (13 Şevval 1327), s.115

Ya da sorumluluğu yükleyecek birini bulunca problem çözülmüş olacak mı? Bakalım Ferid (Kam) bu konuda ne düşünüyor: "...Küfeci çocuklar gibi tabakat-ı süfliye mahsulâtının değil, hatta tabakat-ı vusta ve âliye evladının bile ta'lim ve terbiyelerine, ıslah-ı hallerine itina olunmazsa onların da git gide bir serseri alayı, bir serseri fırkası teşkil edecekleri bedîhiyât-ı evveliyeden iken, aile değil mezbeleden yetişen, insanlığa ait en ehemmiyetsiz takayyudat-ı maddiye ve mâneviyeden zerre kadar nasipleri olmayan, bununla beraber yine dâirey-i insaniyetten hariç bulunmayan o zavallı çocukların bilahere serseri olmaları gayet tabî' değil midir? Serseri, katil, hırsız olduklarından dolayı bunları muâhezeye kimin hakkı olabilir? Çünkü serserilik tabî' behimiyetin en evvel neşv-ü nema bulan semerat-ı muzırrasındandır!

Bugün talim ve terbiyelerine itina edilen, ebeveynlerine ağırlıklarınca altına mal olan bir takım çocuklar bazı sevaikin tesiriyle ahyar sırasına geçmekte müşkilata düşer olurlarsa, talim ve terbiyeden cidalgah-ı maişette kendilerine rehber olabilecek en basit, en umûmî irşadat-ı müşfikânedan dimağlarında hiçbir eser, hiçbir iz bulunmayan, daha beş altı yaşında iken baba bucağından, ana kucağından sokaklara atılan bu fakir, bu biçare, bu zavallı çocuklar biraz büyüdükten sonra serseri olmaz da ne olur?

Henüz neşv-ü nema çağında olan, günâ gün sefaletlerin, mezelletlerin tesirat-ı muhribesiyle (yıkıcı tesiriyle) zaten zaf-ı külli halinde bulunan o küçük bünyelerin o aciz kalplerin havaleli (yüksek) küfeler altında iki kat gittiğini gören, sonra kendisinin onlara nispetle müstağrak menaim (nimetler içinde yüzen) demek olan o yaşdaki evladının halini gözünün ününe getiren bir adamın yüreği bu manzarayı müellimedan sızlamamak mümkün müdür? Evet! Bütün evlad babalarının, bütün hassas kalplerin duygusu bu merkezdedir."²⁴⁹ Sorumluluk kimin olursa olsun, sefil bir şekilde sokaklarda yaşayan çocukları acı çekiyor. Bu çocuklar topluma kazandırılmamıştır. Onlar kayıp nesiller olarak tarihimizdeki yerlerini almışlardır.

²⁴⁹ Ferid (Kam), "Bir Levhay-ı İbret Yahut Küfeli Çocuklar", *SM*, S.60 (13 Şevval 1327), s.115

Ferid Kam'ın sorumluluğu hükümete yüklemesi de onların maduriyetine çare olamamıştır. “Küfeli çocukların hali memleketin âtisi noktay-ı nazarından ne kadar muzır ise, hissi merhamet, hissi insaniyet noktay-ı nazarından da o kadar müessirdir.

O çocuklar ki, bugün memleketin mesudiyyete ait bir halinden zerre kadar müstefit değilken yarın kavanin-i memleketin bütün ahkâmına tabi, tekâlif-i devletin kâffesini ifaya mecbur tutulacak, onlardan asker, kesbleri nisbetinde vergi vesaire alınacak, hükümet bunların ıslah-ı ahvâlini kendisi için bir vazife suretinde telakki etmezse yarın bunlara bir vazifey-i ictimâiye, bir vazifey-i medeniye tahmiline kendisinde nasıl hak görecektir? Mademki, o hakkı görecektir, vazifesini de görmesi lazım gelir.”²⁵⁰ Sorumluluğu kime yükleyeceğimizden çok alınacak tedbirlerle çocukların aile ortamından mahrum büyümelerine engel olmak gerekmektedir. Bunun için aşağıda çözüm önerileri getiriliyor.

O günün sokak çocukları olan küfeli çocuklar meselesinde hükümete yönelik Ferid Kam'ın çözüm önerileri ise şunlardır: “Hükümet altı yaşında itibaren başlayan bu sefalet-i müthişeye cidden merhamet etmeli, onların da insan, bütün insanlar gibi merhamete şayan olduklarını nazar-ı dikkate alarak bir tedbir-i musîb (isabetli bir tedbir) ittihaz etmeli. Çünkü bir tek adam, bir tek adamdır; onun ziyâî' cemiyet için bir ziyadır.

Birçok müessirat-ı elimenin tesiriyle zat-ı nüfusumuz tenakus eylemekte olduğundan bizim için efrâd-ı milletten bir ferdi himaye etmek, her hangi bir suretle olursa olsun cemiyete nafi bir hale getirmek atiy-i vatan için mühim bir istifadedir. Ne kadar fakir, ne kadar hakir olursa olsun efrâd-ı cemiyetten bir ferdin hayatını istihkara, mevcudiyeti istihfafa hakkımız yoktur. Bir insan sarfiyatı hususunda semahatli davranacak kadar çok nüfusa malik değiliz. Teâvün ve tenâsır umûmi olmalı; bütün efrâd-ı milleti o dâireye almalı, küfeci çocuklar olsun, başkaları olsun hep bu vatanın evladı, hep bu cemiyetin efrâdıdır.

Bir cemiyet her şeyi zenginlerin hesabına düşünür, fukaray-ı milleti nazar-ı itibara almazsa cidden şayan-ı teessüftür. Zenginler gibi fukara da cemiyete hadim,

²⁵⁰ Ferid (Kam), “Bir Levhay-ı İbret Yahut Küfeli Çocuklar”, SM, S.60 (13 Şevval 1327), s.115

fukara da cemiyete lazımdır. Cemiyet onları da düşünmeli, onları da hallerine göre menaim-i basitay-ı hayattan müstefid eylemeli.

Bu zavallı çocukların, bu hayat-ı serseriyane namzetlerinin âtiyen melhuz olan mazarratlarına nazaran nihayet vermek için hükümet bunların hayatlarını müsaadey-i imkân derecesinde tanzim, kendilerine insanlığın, hayatın mebadiy-i zaruriyesini, zaruriyat-ı evveliyesini talim etmeli; bunları birer mektebe, birer yere yerleştirmeli; cidden aciz, hakikaten şayan-ı himaye olan bu mahlûkat-ı zaîfenin ellerinden tutarak, cidal-i maişet namına yuvarlandıkları o müthiş sefalet girdablarından çıkarmalı. Bu hale karşı lâkayt bulunmak günah olduğu kadar çirkindir.”²⁵¹

Bir yanda bu erkek sokak çocukları diğer yanda ise yetim kız çocuklarının durumu ve onların durumunu iyileştirmek için yapılan girişimler bulunmaktadır. Yetim kız çocuklarını Tahirü'l Mevlevi dile getirmekte ve okurlarıyla düşüncelerini şu satırlarla paylaşmaktadır: “Maliye nâzır-ı esbakı (eski maliye bakanı) Yusuf Paşa merhum ile rufekây-ı hamiyetin yadigâr-ı pâydarı bulunan bu yegâne daru'l eytâmın mebde-i tesis ve nizamname-i asliyesinde gerek erkek, gerek kız yetim ve bîkes (kimsesiz) çocukların talim ve terbiyesi menvi (gaye) ve musarrah (açık) ve hatta mektep binası erkekler ve kızlar diye iki kısma müfrez (ayrılmış) olduğu halde her nasılsa şimdiye kadar benîn-i müslüminin tenvirine (erkek çocukların eğitime) çalışılmış. Ümmet-i merhumenin benât ve ümmühatı o danişhane-i milliyenin (milli bilgi evi) mehur-u füyuzatı kalmıştır.

Cemiyet-i tedrisiye-i islamiyenin en faal azasından ve darü's-şafaktü'l-ulyanın en cevval zekâsından bulunan Cemal Bey biraderimizin himmet-i hüda pesendiyle (Allah'ın beğendiği) ahîren bu mühimmede nazar-ı dikkate alındı ve kızlara mahsus bir şube küşadına (açılmasına) teşebbüs olundu.”²⁵² Toplumda ki kimsesiz kız çocuklarının barınma ihtiyacını gidermek için yapılan bu teşebbüsü alkışlayan yazar bu girişimde bulunanlardan övgüyle bahsediyor.

²⁵¹ Ferid (Kam), “Bir Levhay-ı İbret Yahut Küfeli Çocuklar”, *SM*, S.60 (13 Şevval 1327), s.116

²⁵² Tahirü'l Mevlevi, “Nafi' ve Mühim Bir Tesbit”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.349

Tahirü'l Mevlevi öz eleştiri yaparak yukarıdaki girişimlere rağmen kimsesiz kız çocukları barınacağı ve eğitileceği kurumların eksikliğini dile getiriyor. Birde zaten yetersiz olan bu müesseselerde yetim kız çocukları yerine başkalarının kabul edildiğini söylüyor. Onların yaşadığı acıyı resmetmeye çalışıyor. Onların üzüntü verici haline tercüman olmaya gayret ediyor. “Fi'l vaki yarım yamalak birkaç tane kız mektebimiz var. Fakat talibatı ağniyay-ı zâdegân (soylu zenginler) ile vasatı'l hal (ortahalli) olanların evladından ibaret değil midir? Fakat kızları, bilhassa anası babası ölmüş, sığınacak bir kucak, ısınacak bir ocak bulamadığı için; ya akrabasından birinin kulubesine yahut muhtac-ı hizmet bir zenginine kâşânesine sokulabilmiş sabaveti, cehalet ve sefaletle geçtikten sonra dem-i şebabında bazen o cehaletin kurban-ı felaketi olmuş bulunanlar, bu mekteplerin mustefid tedrisi olabiliyor mu?

Müteşebbisinin himmeti var olsun. İnas-ı sultani mektebi memleketimizde bir müessese-i yegâne olacak. Tacü's-Selâtin Adile Sultan merhumenin vefatından beri mahşer sonuna benzeyen kandilli sarayı yakın zamanda bir makes-i asvat halini alacak. Piyano çalacak, opera söyleyecek (!) benât-ı memleketle dolacak. Fakat o müessese kemâle senevî elli lira itasına muktedir erbab-ı yesarın kerimeleri girebilecek.

Daru's-şafakanın inas şubesi ise kibar kızlarına, orta halli çocuklara değil; milletin öksüz ve yetim yavrularına, etfal-ı memleketin halen ve istikbalen sokaklarda sürünmeye mahkûm kalmış olanlarına âğûşunu açacak, onları sine-i merhametinde besleyip büyütecek, okutup yazdırmakla beraber (Savvaruyor)'a bedel zihinlerine meâli-i islamiye (İslamın yüceliği) ve adab-ı osmaniye telkin eyleyecek. O bî-vayeleri, bir kontes, bir markiz olmak için değil, bir Müslüman kadını, bir Osmanlı hanımı, bir ev sahibesi, bir aile reisesi olmak üzere yetiştirecek. Dans yerine dikiş dikmek, opera yerine yemek pişirmek talim edecek. Ey meyl-i hasenatı kâil ve bu hususta sabikîn-i evveline lâhik (kendinden öncekilere kavuşan) olan ümmet-i necibe! Siz bu teşebbüsü tebrik ve nefsinizi müteşebbislerine teşrîk etmez misiniz?”²⁵³ Amacından sapmış müesseseler kuruluş amaçlarına hizmet edemezler. Tahirü'l Mevlevi'nin yazdıkları kız yetim hanelerin durumu bunun en belirgin örneğidir.

²⁵³ Tahirü'l Mevlevi, “Nafi' ve Mühim Bir Tesbit”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.349

Küçük yaşta annesini kaybettiği için anne şefkati görmemiş, daha sonra da kendisi için açılan eğitim yuvasına başkaları alındığı için eğitim ve sıcak yuva şefkatinden mahrum kalmış kız çocuğunun vebalini kim taşıyabilir? Erkek olsun, kız olsun sokak çocukları toplumların sırtında bir kamburdur. Geleceğe umutla bakmak isteyen toplumlar mutlaka bu kamburdan kurtulmalıdırlar.

E. Annelerin Maruz Kaldığı veya Yaptığı Yanlışlar

Özeleştirî mâhiyetindeki bu bölümde annelerin eğitimsizliği, annelik görevini içselleştirememesi ve toplumdaki yaygın hurafeler nedeniyle annelik görevinin hakkını veremediklerini örneklerle inceleyeceğiz. Bazen gülümseyecek, bazen de acı acı iç çekeceğimiz türden örneklerle karşılaşacağımız bu başlıkta hurefelerin zararları ve yaygınlığı göze çarpmaktadır.

Halbuki bu önemli görevin hakkıyla ifa edilmesi gereklidir. Bir milletin geleceği açısından annelik görevindeki yetersizlik telafisi olmayan bir eksiklik. Ethem Nejat bu konu üzerinde duruyor ve annelere ağır eleştiriler yöneltiyor. “Valideler bir millette en mühim ve ağır vazife karşısında bulunurlar. Ben der ve iddia ederim ki, anaların ictimâî heyetlerde mevkiî’ her şeyden, bütün düşündüklerimizden büyüktür. Bütün ensâli, milletin yeni evlatlarını doğuracak valide, bunun için analık sanatını, terbiye-i etfali pek güzel bilmelidir. Bu hakikatı birkaç makalede sırasıyla iddia ediyorum.

Çok teessüfler ederim ki, validelerimiz çocuk büyütme sanatının cüz’üne bile vakıf değil, tamamıyla cahildirler. Valideler kör körüne, çocuklarını gelişi güzle büyütüyorlar veyahut ecdattan kalma bir takım câhilâne usûller, koca karı telkînâtıyla büyütüyorlar. Her ikisinin zararı da iliklerimize işliyor, bizi mahvediyor, neslimizi küçültüyor, harap ediyor. Eskiden dillere destan olan Osmanlı, Türk kuvveti, vücudu bugün yok oldu. Bunun sebeplerinden birisi de valide terbiyesinin mefkudiyyeti (yokluğu, eksikliği) olduğuna hiç şüphe etmemeli.

Valideler ne çocuğu emzirmesini, ne de çocuğa bakmasını, yedirmesini bilirler. Bunun için bugünkü çocuklar hep hasta, sıtmal, ağrılı, sızılı, çelimsiz aptal, arsız, tembel, uyuşuk yetişiyorlar. Bunları görüyoruz. Gören gözler, düşünen fikirler

bunların zararını hissediyor da hala uyuyor, hala kadınlarımızı adam etmenin yolunu aramıyoruz. Ne kadar erkek mektebi açsak, ne kadar darü'l-fünunlar tesis eylesek, kadınlar böyle cahil oldukça boştur. İşe esastan, kökten başlamalı!”²⁵⁴ Bu gibi hurafelerin oldukça yaygın olduğu o günün toplumunda kadınlar acaba bu eleştirilere yeterince kulak vermişler midir? Yoksa bu uyarılar gazete sayfalarında yerlerini almaktan öteye geçememişmidir?

Anne bahsedilen hataların bir kısmının doğrudan failidir. Bir kısmında da hissesi vardır. O çocuğuna kendi eliyle zarar vermektedir. Güler misin, ağlar mısın türünden örneklerle karşılaşacağımız bu bölümdeki hurafelerin bir bölümünün aradan yüzyıl geçmesine rağmen günümüz toplumunda da yaşatılıyor olması çok düşündürücüdür.

a. Doğum Sırasındaki Yanlış Uygulamalar

Bilinçsizlik ve eğitimsizlik sonucu, ehil olmayan kişilerin bazı görevlere talip olmalarının doğuracağı zararlar ortadadır. İşin ucunda insan sağlığı ve insan hayatı olunca o işin uzmanlık gerektiren bir görev olduğu unutulmamalıdır.

Ebelik gibi çok hassas bir görevin, işin uzmanı olmayan, bilgi birikimi hurafelerden oluşan bir takım kadınlara verilmesi son derece yanlıştır. Bu yanlışlığa dikkat çeken Ethem Nejat doğum esnasında anne adayına yapılan yanlış müdahaleleri şöyle dile getiriyor: “Çocuk dünyaya geleceği zaman biçare valide birçok meşakkatler içinde birçok cahil kadınların, cahil ebelerin içinde kalır; başına bir sürü kadın toplanır. Çocuğun dünyaya geleceği ana kadar kadın havasızlıktan, izdihamdan, bir takım vahim adetlerden ölür.”²⁵⁵

²⁵⁴ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13

²⁵⁵ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13-14

Kadınlar bütün bunları belki de anneye faydalı olmak, onun doğumunu kolaylaştırma düşüncesiyle yapıyorlardı. Ancak sonuç ortadadır. Anneye zarar vermekten başka bir işe yaramamaktadırlar.

b. Lohusalık Zamanındaki Yanlış Uygulamalar

Bütün olumsuzluklara rağmen kadın sağ salim bebeğini doğurmayı başarmıştır. O kadına ve bebeğine yapılacak yanlış uygulamalar bitmemiştir.

Ethem Nejat sözlerine devamla bu yanlışları şöyle sıralıyor: “Lohusa hanımın odasına dolmak, hatırını istifsar eylemek, lohusa şerbeti içmek, havayı ifsat eylemek, validenin çocuğun hayatını zehirlemek mutlaka lüzumlu bir adettir. Eğer bu kalabalık misafirler böyle ağırlanmaz ise ayıp olur.”²⁵⁶

“Ama fesad-ı havadan, her cins ziyaretçinin üstleri, başları, ayakkabıları, vücutları ile getirecekleri şüphesiz olan muzır mikroplardan; henüz tauzvunun (gelişiminin) ilk devresinde bulunan mini mini, doğurmak münâsebetiyle her türlü emrâzı yenmeye muktedir olamayan valide müteessir olacaktı, kimin ne üzerine vazife!... Niçin hanımlar lohusalıklarından birkaç ay sonra sararıp solup döşeğe düşüyor, mezara gidiyorlar? Buna bu ve bunun gibi şeyler sebep oluyor.

Çocuk dünyaya geldiği zaman göbeği düşmezse evde ne kadar kadın varsa hepsi çocuğun göbeğine tükürürler. Bazı akıllı ve tahsil gömüştü ebe hanımlar mikrobun yapacağı tesirat-ı vahîmeyi anlayarak men’ederler.

Kadınlar: ‘O mikrop nedir? Bir de başımıza mikrop çıktı, üstüme iyilik sağlık, şimdiye kadar mikrop yokmuydu...’ nakaratıyla, ‘Günah değilmi hanımlar! Haydi, ebe hanım gelmeden tükürelim Ayşe Hanım, Fatma Hanım, Pembe Hanım, Gülizar Hanım...’ derler. Ama bilmiyorlar ki, çocuğun ellerinde vedfa olan ömrüne iğne ucu ile en müthiş zehirleri sokuyorlar.”²⁵⁷ Yazar eleştiri ve tespitlerini böyle sıralamaya devam ediyor.

²⁵⁶ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13-14

²⁵⁷ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13-14

Yukarıdaki yanlışlar karşısında kadınlar arasında bazı itirazların da yükseliyor olması, bu yanlışın herkes tarafından benimsenmediğini göstermektedir. Ancak hurafeler o denli köklü ve yaygındır ki, birkaç itirazla bu uygulamalara engel olmak mümkün değildir.

c. Çocuğun Beslenmesindeki Yanlış Uygulamalar

Yazar hem anne, hem de çevre tarafından yapılan yanlış uygulamaları sıralamaya devam etmektedir. Gerek annesi, gerek çevresi alışa geldikleri hurafeleri tatbikiye devam etmektedirler. Öyle büyük hatalar yapılmaktadır ki, işin içinde çocuğun annesi olmasa bütün bu çabaların çocuğu öldürme amaçlı olduğunu düşünmemek neredeyse imkansızdır.

“Çocukları uyutarak beşik başında laf çalmak, keyif çatmak cahil anaların en birinci eğlencesidir. Badem yağı ile hindistan cevizini bir toprak çanağın altına sürerek çocuğun ağızına uyusun diye verirler. Bazen de haşhaş, siyah balı da yedirirler. Bunlar çocuk için zehirdir; çocuğu hem çelimsiz ve hem de aptal yapar.

Çocuk bir parça büyüdü mü valide bulduğunu çocuğun midesine doldurur. Günün birinde zavallı çocuk sıska olur, karnı şişer, boynu ipincecik olur. Koca bir kafa, incecik bacak ile acaip şekil alır. Böyle oldu mu artık komşu hanımlar, ihtiyar nineler bin türlü salıklar verirler. Bahçe Kapı’sındaki kırbacıya götürürler. Kırbacı dedikleri adam paraları yutar!.. Aksaray’daki talakçıya götürürler. Telaşa düşülür. Her ağızdan bir laf... Kurşuncu Zehra Hanım da tavaşı, çanağı ile gelir.

Çocuğun üstüne, başlarına kadar mavi bir örtü örtülür. Kızgın kurşunu câs diye dökerken bazen sıçrar, çocuğu yakar. Kurşuncu hanım o vakit ‘Â ne yapayım hanım, çok nazar değmiş...’ deyip işin içinden çıkar. Kurşunun aldığı şekle göre kurşuncu kadın mini mininin hastalığını da keşfeder: ‘Â başından, â karnından zoru, bilmem ne’ diyerek çekilir gider. Bazı çocuklar kırklama olurmuş, o vakit ahırda bir iki pûçak (Koyunların kuyruğunda ki sarkıntı) bulur, beline, karnına kor ve sararlar, onlarda orada bir âlâ kokar.

Bu sıska çocuk yavaş yavaş büzülür. Karın şişliği kaybolur. Kemikleri meydana çıkar. Bacaklar çarpılır. Elmacık kemikleri gözükür. Artık hanımlar buna bin türlü isim takarlar. Çocuk günün birinde bütün bu fena büyütmenin kurbanı

olarak ölür. Artık filan hanımın nazarı değdi de ondan öldü mü demezler, neler demezler...”²⁵⁸ Suçu başkalarına yüklemek, özeleştiriyi yapmamak ve kendinde kusur aramamak ta yine cahilliğin bir sonucudur. Olan çocuğa ve annesine olmuştur. Çocuk hayatından, anne de evladından olmuştur.

Burada Ethem Nejat sözü annelere vererek onların bu konudaki itiraflarını dile getiriyor: “Hele çocuğu ölmüş bir hanım ile mülakat ediniz, bakınız size ne acıklı şeyler anlatır: ‘*Âh hanımcığım neler yapmadık, neler... Dünya kazan biz kepçe... Evladımın derdine çare bulamadık. Ayşe hanımın çocuğuna hiç bakmazlar yine iyi... Âh nasıl anlatayım: Eller ayaklar çangul çungul kuyu çengeline benzedi hanım, karnı şişti. Hudda (!) gibi birisine döndü hanım... Babası desen gözünün içine bakar hanımcığım; dolabında yemiş eksik olmaz, kuş sütünden başka her şey hazır; simitçisi ayrı, muhallebici ayrı, salepçisi ayrı, hergün kapıda! Ağababası desek fırından kaba kaba leblebi yavruma götürüyüm der. Cephâzine kor getirir. Leblebicinin önünden geçtikçe hala hatırlıyorum... Âh derdim büyük hanımcığım hangisini, hangi birini söyleyeyim...*’

İşte validenin itiraflarını görüyoruz. Mini mini çocuğa rastgele simit, muhallebi, salep leblebi unu, daha kim bilir ne herzeler yedirmiş... Böyle validelerin elindeki çocuklar zayıf, nahîf (arık) olmazda veyahut vefat etmezde ne olur!

Mini mini iken böyle pisboğaz alışan çocuk büyüdüğü zaman hem arsız, hem zayıf, nahîf olur. Annesi haydi evladım al şu parayı cami içine ve yahut falan yere git oyna, kestane al, şeker al, bizi rahat bırak der. Valide çocuğa her şeyi yememek için tenbihler verecekken, onu teşvik ediyor. Sonra o çocuk arsız oluyor. Muhallebici geçse, bağırıyor: ‘Anne, abla muhallebi isterim...’ zır zır zırlıyor.

Evvela anne dönüyor çocuğa ‘sus karayılan’, sarı ise ‘çıyan’, ‘sarı yahudi’ tehdidiyle parayı vermiyor, sonra yine bağırmaya başlayınca naçar veriyor. Çocuk, sözünü kabul ettirmeye alışan çocuk durur mu? Ağzını, burnunu çarpıtarak ‘Ben on para istemem. Yirmi para isterim...’ diye feryat ediyor. Nihayet valide de ‘Âh yumurcağın –babasının cinsine göre– Türk, Arnavut, Arap damarı tuttu’ gürültüleri ile vermeye mecbur oluyor. Böyle çocuk arsızdır. Valide işte pis bogazlığı sayesinde

²⁵⁸ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329),

oğlunun ahlakını da bozdu. Bu fena huy bazen pek fena ahlaklara kapı açar...”²⁵⁹
örnekler böyle devam edip gidiyor.

Cahillik ve bilinçsizlik bir anneye neler yaptırıyor. Annelik eğitimi almadan anne olmanın bedelini o masum çocuklar sağlıklarıyla, belki hayatlarıyla ödüyorlar. Aynı zamanda en ağır bedeli geleceğin sağlıklı nesillerinden mahrum kalmakla milletler ödüyor.

d. Yanlış Teşhis ve Tedavi Uygulamaları

Bilimsellikten uzak olmakla birlikte, insanların çaresizliğinden yararlanarak onlara şifa va’detmek çocukların hayatını tehlikeye atmaktır. Acaba bu yanlış uygulamalar sonucu kaç çocuk hayatı tanıyamadan dünyadan göç etmiştir? Bu sorunun cevabını bulmak belki de imkasızdır. Aşağıdaki yanlış teşhis ve tedavi uygulamalarının toplumda ne kadar yaygın olduğunu okuyunca bu sayının hiçte az olmayacağını düşünmek elde değil.

İnsanlar cahilse ya da çaresiz olduğu durumlarda cahil insanlar tarafından etrafları kuşatılmışsa bakınız ne gibi yanlışlar yapıyor. Ethem Nejat bunun örneklerini şöyle sıralıyor: “Boğazı ağrır ise çocuğun damağı kaldırılır. Başına sulu papatya ile süt konur sarılır; papatyalar çocuğun şakağından pis pis sızar. Midesi bozulur, pamumcak oldu derler attar Ahmet Efendi’den dut şurubu alarak içirirler. Bazısı da kurbağacık oldu der, mini mini bir kurbağa yaptırıp çocuğun boynuna takarlar!

Nazar değer ise mini mini bir anahtar ile hurma çekirdeğinden nalin yahut iğde çekirdeğinden, kara kehribardan ağızlık kırığı, kablumbağa kabuğu boynuna asılır. Çocuk boynunda çangıl çungul birçok şeyler taşır!

Çocuğun dişleri çıkarken taze soğan verirler. Çocuk soğanı kemirir durur. Kadınların rivayetine göre çocuk dermiş ki: ‘Âh annem benim dişlerimin ne kadar kaşındığını bilse benim beşiğimi satar da soğan alır!..’

²⁵⁹ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329),

Çocuğun sû-i terbiye ve i'tiyattan salyası akar, iyi olması için Arap köleye öptürürler. Lakırtı söylemez ise kanaryanın artmış suyunu içirirler. Öksürük olur ise köpeğin yalağındaki su ile elma yıkayarak çocuğa yedirirler, boynuna at kestanesi âsârlar!...²⁶⁰ Bir millet için cahilliğin nedenli büyük bir problem olduğun bu örnekler açıkça göstermektedir.

Ethem Nejat sözlerine devamla şunları söylüyor: “Daha neler neler... İnsan bunları yazarken hem güleceği ve hem ağlayacağı geliyor. Bir hanımın çocuğu bağıyordu, sancılanmıştı, ama her gün böyle idi. Doktora gösterdim. İknaya çalıştım. O derece cahil idi ki, dinletemedim. O bana anlatıyordu: Büyük çocuk bu gün sancılandı. Çantalı ebe hanıma götürdüm. Sağ olsun, kulağı çınlasin; yıllanmış âlâ (kaliteli) yengecin sade f yağından sürmüştü. Çocuğu bir âlâ çana sıkı sıkıya sardık, turladı. Bir parça ben de başına süt sağdım. Hiçbir şeyi kalmadı. Bunuda dur çantalı ebeye götüreyim..

Ebe hanımların, koca ninelerin birçok tefsirleri vardır. Her biri hastalığı başka türlü teşhis eder. Çocuğun midesi bozulur, rahatsız olur.. her kafadan bir laf çıkar, nihayet en ziyade sözünü dinleten büyük hanım ma'hûd (bilinen, sözü geçen) sadasıyla: ‘Â! Çocuk karışık, tütsüle...’ deyince her şey anlaşılır. İyi saatler olsun denir. Alnından mavi bez ile bir çatki çatarlar, boğazını da bağlarlar. Atkı ile sıkı sıkıya bağlarlar. Ayağına iki çorap ve bir numara büyük altı çivili, burnu demirli koca bir ayakkabıda giydirirler. Entaresi yerleri süpürür.... Nereye?²⁶¹ yaşananlar bunlarla sınırlı değildir.

Yine aynı yazar doktor yerine bakıcıdan medet umanların bu girişimlerini şöyle dile getiriyor: “Haydi bakıcıya!... Bakıcı biçare kadınlara birçok şeyler tavsiye eder. Akşama eve dönünce çocuğun düştüğü yere şerbet dökcekler ve ‘*Alınız ağzınızın tadını, veriniz oğlumun şifasını...*’ diyecekler. Bakıcı da o akşam istihareye yatacak, davet yapacak, Rûkuş hanıma soracak. Çocuk uğramış bakalım ne olacak!..

²⁶⁰ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.14-15

²⁶¹ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.15

Paralar verilir. Bazen kadınlar efendisinden, zevcinden gizli ecdadından kalma nesi var, nesi yok hepsini satarak bakıcıya yedirirler. Keder ederim ki, bazı cahil erkekler de kanarlar.

Bakıcı kadın veya efendi daha söyler, bakalım menamda ne göreceğim der ve taleplere başlar: Bir okka kırmızı şeker, iki okka beyaz şeker, bir tutulmamış (kullanılmamış) çömleğe konacak, ağzı bağlanıp getirilecek, onlara şerbet yapılacak. Bir şişe de zeytinyağı, ağzını mühürlerler; o Sarayburnundan atladığı gibi Veysel Karani hazretlerine kadar gidecek. İki tane de beneksiz tavuk, bir tane de beneksiz beyaz kurban...²⁶² Bakıcı evin erzakını dişmiş ve alış veriş bedavaya getirmiştir. Artık çarşıya pazara çıkmasına gerek kalmamıştır. İnsanların bu kadar kolay istismar ediliyor olmasında ayrıca düşündürücüdür.

Örnekler aşağıda sıralananlarla devam edip gidiyor. “Çocuğa bakmazlar veyahut başka bir tesir sebebiyle hastalanır; ‘Â çocuğun sancısı tuttu’ denir, malum olan birçok ilaçlar yapılmaya başlanır. Sussun diye lâyenkatı’(aralıksız) çocuğu ağzına meme tutuşturulur. Huysuzluk daha çoğalır. Peynir şekeri ile çörek otunu bir tülbentin içine koyarak tû! Diye tükürür ve çiğner çocuğun ağzına dayarlar. Çocuk o tükürüğü vesaireyi emer durur.

Yorganın içine koyarak ‘paşa olsun oğlum’ avazı ile çocuğu sallarlar. Arrowroot (küçük çocuklara yedirilen bir nişasta çeşidi) yedirirler. Halbu ki bu vakit çocuğun amel olması için bir ilaç alınsa, bir doktora gösterilse elbet iyi olur. Bir parça tahsil görmüş valideler papatya kaynatırlar içirirler, bazıları da menekşe şurubu içirirler.”²⁶³ Bu uygulamalar devam edip gidiyor. Bütün bu olumsuzluklara rağmen toplumda sağlıklı çocuk kalmış mıdır? Çocuk ölüm oranlarından ziyade, hayatta kalan çocuk sayısı kaçtanedir? İnsanlar neden bu kadar açık hata yapabilmektedirer? Bütün bunlar ayrıca bir araştırma konusu olsa gerek.

²⁶² Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.15

²⁶³ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.14-15

Ethem Nejat bütün bunları dönemin yaşanmış olaylarından seçmiştir. İnsanın bunları hayal bile etmesi mümkün değilken, bu uygulamalar nasıl bu kadar yaygınlaşmıştır? Ayrıca bilim çağı dediğimiz asrımızda da bu gibi uygulamaların yaşatılmaya çalışılması, bu hurafelerin sağlam ve köklü bir yapıya sahip olduklarının göstergesidir.

e. Çocuk Terbiyesindeki Hatalı Uygulamalar

Çocuk terbiyesindeki hataları iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan birincisi ebeveynin görevini yapmamasından kaynaklanan hatalardır. İkincisi ise çocukla ilgileneceğim deken yanlış müdahalelerde bulunanların hatalarıdır. Bunlardan ilkinde ilgisizlik diyebileceğimiz gibi, ikincisini ise ‘Kaş yapayım derken göz çıkarmak’ olarak isimlendirebiliriz.

Anne ve babaların görevlerinin ilkinin helal rızıkla çocuklarını beslemek ve onlara gerekli olan dini terbiyeyi vermek olduğunu vurgulayan Manastırlı İsmail Hakkı konu hakkındaki anne baba hatalarını okurlarına şu cümlelerle aktarıyor: “Ol kimseler ki, evlat ve iyalline, Allah’a (cc) itaatini emretmez, söylemez, ahkam-ı diniyeyi öğretmez, umur-u diniyesini talim etmeye yanaşmaz. Kezâlik evlat ve iyalini nereden itam eder düşünmez. Çok olsun da isterse haram olsun. Nereden olursa olsun helal ve haram fark etmez. Helal ile geçindireceğim demez. Ne aldığını düşünür, ne de sarfettiğini. Gelsin gitsin, para olsun da ne suretle olursa olsun, üzerinde helal haram yazmıyor ki. Böyle yapanlar iyi bilsinler ki Allah’ın gazabına uğrarlar.”²⁶⁴ Yazar bu bu tespitlerle anne-babanın görevini ihmeline örnek veriyor. Bu görevin çocuğun hem dünya, hem de ahiret mutluluğuna engel olacağını ifade ediyor.

Ethem Nejatın şu tespitleri ise annelerin yanlış uygulamalarına örnektir. “Validenin en mühim vazifesi çocuk dünyaya geldiği hengâmdır. Aman yarab! Validelerin çocuk dünyaya geldiği zaman, çocuğu terbiye etmek için neler yaptığını düşündükçe insanın çıldıracağı geliyor. Valideler, evet bütün şefkat hisleri

²⁶⁴ Manastırlı İsmail Hakkı, “Mevâiz”, *SM*, S.52 (17 Şaban 1327), s.415

kendilerine göre ihtimamları ile çocuklarına bakıyorlar. Fakat heyhat ki, valide bilmiyor, her hareketi ile çocuğun taze ömrünü zehirliyor.”²⁶⁵ diyen yazar sözlerine aşağıdaki tespitleriyle devam ediyor.

Ethem Nejat bütün bu olumsuzlukların çaresi olarak kızlarımızın eğitimlerinin öneme değiniyor. Kız çocuklarımızı geleceğin aydın, bilinçli, şuurlu birer annesi olarak yetiştirecek müesseselere duyulan ihtiyacı dile getiriyor. “Validelerimiz çocukları için bakınız ne meşakkatlere tesadüf ediyorlar. Şefkat hissiyatı bizim validelerimizde eminim ki, her milletin validelerinden daha ziyadedir. Fakat yukarıdan beri saydığım vehim tarz-ı terbiyeleri hep saflıklarından, cehaletlerniden ileri geliyor.

Ben kabahatlerin hepsini kadınlara atfetmekten ziyade hayat ve mevcudiyet-i ictimâie ve medeniyemizi bu girîvelere (çıkılmazlar) sevk edenler, memlekette büyük mikyasta sefâhet ve cehâlet uyandıranlarda bulurum. Kadın, valide.. ulvi kelimeler!.. Onları hakikaten teâlî ettirecek, biz erkeklerin her türlü müşkilat ve mezâhime (eziyetler) karşı tesis edecekleri ‘kız terbiyesi...’ ‘kız mektepleri...’dir.”²⁶⁶ Bu çözüm önerilerinden sonra ethem Nejat özeleştirisinin neden bu kadar katı olduğunu ifade ediyor.

Eğer bu gidişe dur denilmezse, işin sonunun nereye varacağı konusudaki öngörülerini bizimle paylaşan yazar şu uyarıyı yapıyor: “Ben burada yalnız annelerin mini mini çocuklarına verdikleri terbiyenin, terbiye-i bedeniye ve sıhate taalluk eden cihetini söyleyeceğim. Söyleyeceğim şeyler hepimizi düşündürecek hakikatlerdir. Ahvâl-i ictimâie ve muaşeretimizi böyle araştırmazsak, tenkit etmezsek, kusurlarımız bizi tedricî helâke doğru sürükler.

Anadoluyu ve Rumeliyi şöyle bir dolaşır isek bizi bütün elemelerle karşılayan sarı benizli, sıtmalı, hareketsiz, eski yüce Türklerin evladını görür, o vakit eyvah demek yalnız İstanbul’a değil, bütün Osmanlılığa şamil olduğunu anlarız. Osmanlılık

²⁶⁵ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13

²⁶⁶ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.15

cihanı çocukların adem-i terbiyesi yüzünden yıkılıyor da, o cihanda oturanlar, akıl ve fikir taşıyanlar pek yazık ki, mışıl mışıl uyuyorlar.”²⁶⁷

Eğitim gibi önemli bir alanda yurarıdaki hataların bu kadar kolay benimsendiği ve hurafelerini bu kadar yaygınlaştığı bir toplumda mutlu bir gelecekte bahsedilemeyeceği açıktır. Bütün bu örnekler kadınların eğitiminin ne kadar önemli olduğunu birkez daha gözler önüne sermektedir.

F. Taaddüd-ü Zevcât (Çok Kadınla Evlilik) ve Sebepleri

Sırât-ı Müstakîm yazarları günümüz medeni toplumlarının birden çok kadınla evliliğin yasaklanmasının sebebini kadın-erkek arasındaki yaratılış farklılıklarının göz önünde bulundurulmamasına bağlıyor. Onlara göre bu yanlış değerlendirme, kadın-erkek ilişkilerinde kadınla erkeği birbirinin eşiti ve rakibi kabul etmenin sonucudur.

Kadın-erkek eşitliği ve rekabet karşılıklı mücadeleyi de beraberinde getirmektedir. *Sırât-ı Müstakîm* yazarlarının ısrarla üzerinde durduğu nokta ise işte burasıdır. Kadın-erkek ilişkilerinde kabullenilmesi gereken şey kadın ve erkeğin eşit değil farklı varlıklar olduğu ve ayrıca birbirinin rakibi değil tamamlayıcısı ve yardımcısı olduklarıdır.

Taaddüd-ü zevcât meselesine karşı çıkılmasının sebebini yanlış ve istismar edici uygulamalar sonucu bu konunun yanlış tanıtılmasından kaynaklandığını ifade eden Şerefeddin ‘Kadınlar’ başlıklı tencüme yazısının dipnotunda fikirlerini bizimle paylaşıyor: “...Avrupalılar tarafından ta’nedilmekte olan taaddüd-ü zevcat hiç şüphe yoktur ki, sû-i tefâhüm (kötü anlama) neticesi olarak almış olduğu garip şekiller üzerine vuku bulmaktadır. Gayr-i meşru bir surette izdivacı meneden bir dinde Schopenhauer’in dediği gibi ‘erkekle kadının musâvâten kabul olunmadığı takdirde teaddüd-ü zevcatın bulunması bir netice-i zarurîyedir.’

²⁶⁷ Ethem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *SM*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13

Fakat bu taaddüd hukuk-u nisvanı pay-ı mal edip hatta onlara bir kıymet-i insaniye atfetmeyip, Şark denilince bir Avrupalının tasviri gibi zevk perest bir erkeğin ikmal-i huzuzatı için kuş kafesleri arkasında her şeyden mahrum bırakarak binlerce kız ve kadınları harem dâiresine doldurmak demek olmayıp, esasen raculiyet hasebiyle her zaman telkîhe (aşılama) muktedir ve hatta bir kadın ile iktifa edemeyecek kadar muazzep ve muztarip bir erkeğin diğer bir kadını taht-ı nikâha almasıdır ki, böyle bir zaruret olmadığı takdirde diğer bir kadınla izdivaç asla caiz değildir. Ayet-i kerimedeki ‘...**haksızlık yapmaktan korkuyorsanız bir tane alın...**’ (Nisa, 4/3) emr-i şerifindeki kuvvet-i tebliğ bu suret-i beyanı pek vazıh bir suretle işâr eylemektedir.”²⁶⁸ Yazar İslam’ın tavsiye ettiği evliliğin, tek evlilik olduğu, belli şartlar soncu birden fazla evliliğe izin verilebileceğinin altını çiziyor.

Madem tek evlilik tavsiye ediliyor da neden taaddüd-ü zevcata izin veriliyor? Taaddüd-ü zevcatın gayesi ve hikmeti nedir? Taaddüd-ü zevcata izin verilmezse doğabilecek sosyal zararlar nelerdir? Sorularına cevap olacak görüşlerini Mehmet Fahreddin aşağıdaki satırlarla okurlarıyla paylaşıyor. “Her erkek peder, her dişi de valide olmak üzere doğar. Mesela bir evde dört hemşireden (kız kardeş) biri izdivaç eder, bu zevce olduğu için hukuk-u medeniye-i nisvaniyesine malik addolunur. Diğer evde üç hemşirenin valide olmak hakkı yok mu? Hâlbuki mâder fitratı (anne fitratı) erkekten ziyade dişi doğurmasını seviyor. Sonra ölüm erkeklere kadınlardan daha ziyade musallat! Evler kızlar, dullarla dolu!

Ama öteden madam cenapları kendine bir rakip istemiyor. Hukuk-u zevciyet mukaddes! Beride zavallı kızlar, bedbaht dullar sanki insan değilmiş, sanki valide olmak hakk-ı fitrisinden müstağni ve mahrum imiş gibi köşey-i uzlet ve bekârette çürümek, tabiatın ilcay-ı mukavemet sözüyle cevher-i ismetini lekedat etmekten muztar kalmak... Vahdet-i izdivacın hikmet ve adaleti, mürüvvet ve inayeti bu mu oluyor?

Tekrar ediyorum: Her erkek peder, her kadın valide olmak hakk-ı fitrîsiyle doğar. İşte İslamiyet bu hikmete mebni teaddüd-ü zevcatı tecviz ediyor. Metresliğe,

²⁶⁸ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.-267

umumhanelere bedel valide-i meşrûa yapıyor.”²⁶⁹ Yazara göre çok evlilikten maksat erkelerin zekv ve sefa için kadınların cinselliğini istismar edilmesi değildir. Asıl gaye kadınların istismar aracı olmalarını önlemektir.

Schopenhauer'dan tercüme ettiği 'Kadınlar' adlı makalede Şerefeddin taaddüd-ü zevcatın hikmet ve gereğini aşağıda maddeler halinde sıralamaktadır. Kadın hak ve özgürlükleri denilerek buna karşı çıkılmasının doğurduğu sosyal yaralara da değinmektedir. “Kadının erkek ile hukukça müsavi olmasına binaen Avrupada izdivaç kanunları fasidil-mebnadır (temelden yoksun). Bu musâvât bizim yalnız bir kadın ile hayat güzâr (hayat süren) olmamızı icap ettiriyor ki, bu halde erkeklerin nisf-ı hukuku ziya'a uğruyor (mahvoluyor) demektir...

–Musâvâtı kabul için kadınların dahi erkekler gibi kemâl bir akla malik olmaları icap ederdi.

–Bir kadın ile yaşamaya dâir madde-i kanuniye elbette nüfûz-u nazar (etkili, dikkatli bakış) ashabı olan zevatı memnun bırakmamaktadır!..

–Teaddüd-ü zevcatı tecviz eden memleketlerde nisvanın dereke-i sefalette düşmemesi nazar-ı itibara alınmış olmakla haklarında daha çok hürmetle muamele edilmiş demektir.

–Çünkü hususat-ı zatiyelerini tesviye edecek bir erkek bulunmakta düçâr-ı müşkilat olmazlar.

–Bizde zatü'z-zevc (evli) olan kadınlara nisbeten zatü'z-zevc olmayan kadınların adedi yüzün milyona nisbeti gibidir.

–Ne kadar kimsesiz kadınlar vardır ki, metâib-i hayat altında ezilmekte ve umur-u şâkayı iktihama mecbur olmaktadırlar.

–Bir kısmı ise ilcay-ı fakr-u zaruretle zevcat-ı umumiye sırasına düşüp girdab-ı sefalette sergerdan bulunmaktadırlar! Yalnız Londra'da seksen bin umûmî kiz vardır ki, bunların şeref-i nisvîyetleri madde-i mezkure namına pâmâl edilmiştir!... Buna Avrupa kadınlarının hotgamlıkları dahi ilave edilmek lazımdır!...

–Teaddüd-ü zevcatı bir farizay-ı ictimâiye olarak telakki ve kabul eylemeliyiz?...

²⁶⁹ Mehmet Fahreddin, “İza lem testeh fesna' mâ şî'te”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.28

–Kavaid-i esasiyey-i hayatı nazar-ı mütalaaya alacak olursak izdivaç mükerreri men’ edecek hiçbir sebebi makul göremeyiz.

–Hususiyle kadın her hangi bir arızaya binaen vazifey-i tenasüliyesini ifaya muktedir olamaz ise ne yapmalıdır!...

–İşte Murmonlar adem-i teaddüd-ü zevcata itaraz eden en bariz simalardır!...”²⁷⁰ bu değerlendirmelerin Schopenhauer’a ait olması ayrıca düşündürücüdür.

Çok evlilik sebeplerini inceleyecek olursak; tek evlilikten tenasül olmaması, erkeklerdeki fitrî meyil ve bazı özel durumları ele alabiliriz.

a. Tek Evlilikten Tenasül Olmaması

Sırât-ı Müstakîm yazarlarına göre birden çok kadınla evliliğin en geçerli sebeplerinden biri kadının doğurgan olamamasıdır. Eşler tarafından çocuk sahibi olmanın evliliğin tek maksadı olarak görülmesi, erkeğin ailesinin birkaç nesil sonra yok olmasını istememesi gibi gerekçelerle çok evliliği savunmaktadırlar.

Kadının kısır olması sonucu evlilikten beklenen çocuğun doğmaması durumunda bu problemin taaddüd-ü zevcat ile aşılmasının doğal olduğunu düşünen Şerefeddin “Hususiyle kadın her hangi bir arızaya binaen vazifey-i tenasüliyesini ifaya muktedir olamaz ise ne yapmalıdır!...”²⁷¹ diyerek bu konudaki kanaatini bizimle paylaşıyor.

Bu düşüncede olanlardan biri de Musa Kazım’dır. Bu konudaki fikirlerini şöyle dile getiriyor: “...Malumdur ki izdivaçta iki büyük maksat vardır. Biri: ‘Tenasül’, diğeri: ‘Muhafazay-ı iffet’tir. İşte bu iki maksada binaen izdivaç meşru olmuştur. Çünkü –ila maşa Allah– bu nizam-ı âlemin devamı nev-i beşerin bekâsıyladır. Nev-i beşerin bekâsı ise tenasül ilemdir. Tenasül de şüphe yok ki izdivaç

²⁷⁰ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.266-267

²⁷¹ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.267

ile hâsıldır. Hâlbuki birçok izdivaçlar vardır ki onlar bu faide-i azimeye terettüp etmez.

Binaen aleyh, eğer teaddüd-ü zevcat meşru olmasa idi birçok kimselerin nesilleri münkatı olurdu. İnkıta-ı nesil o kimseler hakkında bir zarar olduğu gibi umum beşeriyet hakkında da büyük bir zarardır. Çünkü nev-i beşerin muhafazası vazifesinde ale'l-umûm insanlar müşterek olduğundan bazılarının emr-i mühim tenasüle hizmet tarikiyle bu vazifeyi ifa etmemeleri kendi için bir mazarrat olmaktan ziyade nev-i beşere de bir ihanettir.

Şu halde teaddüd-ü zevcat bu gibi kimseler hakkında zaruridir. Maahaza iktisab-ı katiyet etmiş mesâil-i ictimâiyedir ki: Bir milletin, bir devletin tealisine en büyük medar tekessür-i nüfustur. Teaddüd-ü zevcatın tekessür-ü nüfusa ne derecelerde hizmet ettiği ise beyandan müstağnidir.²⁷² Musa Kazım bu cümlelerle fikirlerini bizimle paylaşıyor. Çok kadınla evlilik sebeplerinin ilkinin tenasül olduğunu ifade ediyor.

b. Erkeklerin Çok Evliliğe Fıtraten Meyilli Oluşları

Erkeğin kadına karşı fıtraten meyilli oluşu ile kadına bahşedilen cazibe kuvveti birleşince, taaddüd-ü zevcata izin verilmesinin ne kadar gerekli olduğunu savunan *Sirât-ı Müstakîm* yazarlarına göre; taaddüd-ü zevcata en çok karşı çıkılan toplum olarak bilinen Batıda erkeklerin, özellikle de topluma liderlik konumuna yükselmiş kişilerin özel hayatlarında eşlerini başkaları ile aldattıklarına tarih şahitlik etmektedir.

Bu düşünceleri Musa Kazım'a ait şu cümlelerle dilegetiriliyor: “Taaddüd-ü zevceye kavlen muteriz olanların dahi filen bir kadına münhasır kalmamaları da teaddüd-ü zevceye meylin bir emr-i cibilli olduğunu göstermektedir. Hatta onlarca da teaddüd-ü firaş vaki ve fakat nesil ve zürriyet zayıdır. Şu halde bunlarla ehl-i İslam arasındaki fark: İslamlar teaddüd-ü firaşın dâire-i meşruiyette olmasına ve nesil ve zürriyetin meşruan tezayüd etmesine hizmet etmekte bulunduğu halde, onların kabul

²⁷² Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

ettiği taaddüd-ü zevcâta bu hizmet-i mukaddesenin terettüp etmemesidir.”²⁷³ O bu sözlerle çok kadınla evliğe karşı çıkanların işin sonucunu hesaba katmadıklarını ifade ediyor.

Şerefeddin aile kurmayı kolaylaştırmak için yüce Allah (cc) kadına cazibe kuvveti verdiğini, erkeğin bu cazibe sebebiyle kadına meylinin arttığını ifade ederek diyor ki: “Dest-i icazkar-ı hilkat bu nüsha-i nefîsenin vechine bir letafet, azasına bir tenasüb ve eczay-ı bedeniyesine bir hüsn-ü insicam bahşetmiştir ki, bu bahşâyiş karaneye (bağış, bahşiş) karşı erkeler meshûr ve müncezip olup, vesait-i şer’iye ve medeniyeye müracaatla kadının hayatını taht-ı tekeffüle almakta muztar olurlar.”²⁷⁴

Bu düşüncelere paralel olarak Musa Kazım’da Hacı Zihni Efendi’den iktibasla şunları sözlüyor: “Binaen aleyh, şu gibi nukat-ı mühimmeden taaddüd-ü zevcatın meşruiyeti zaruret hükmünü alır. Bir de –Hacı Zihni Efendi Hazretleri’nin (Kitab-ül Münakehat ve-l müfarakat) eser-i muteberinde beyan ettiği üzere– izdivaç muktezay-ı cibilli olduğu gibi izdivaçta taaddüd ve tenevvua meyil dahi muktezay-ı tabiattır. Nitekim hayvanat-ı saire de dâhil bu hal müşahede olunmaktadır.

Kable’l-İslam taaddüd-ü zevcat usûlü haddi muayyene tâbi değil iken, şer-i münir taaddüd-ü zevceye mesaj göstermekle beraber dörtten ziyade olmamasına dahi emir vermiştir. Öteden beri insanların hal-i behimiyetlerini (kötü duygular) tahdid edegelmekte olan şerayi’-i ilahiye nev-i beşere bir lütuf ve merhamet olmak üzere bunun cevazını dahi şu suretle bir haddi muayyene tabi kılmıştır.”²⁷⁵ İslamın çok evliliğe izin verdiğini, teşvik etmediğini ifade eden yazar. Bu yöndeki yanlış algılamaları da düzeltmeye gayret ediyor.

Birden çok kadınla evliliğin teşvik edemediği ancak bazı özel durumlar göz önünde bulundurularak, belli şartlar dâhilinde belli ölçülerle izin verilmiş olması yazarlar tarafından vurgulananmaktadır.

²⁷³ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

²⁷⁴ Şerefeddin, “Kadınlar”, *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.264

²⁷⁵ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

c. Zorunlu Haller

Kişiyi çok evliliğe zorlayan sebeplere göz atacak olursak zorunlu haller (kişisel farklılıklar) nedeniyle ortaya çıkabilecek sebepleri iki başlık halinde incelememiz mümkündür. Bunlar zevcenin yetersizliği sebebiyle harama düşme korkusu ile hayız, hamilelik ve menepoz süreleri boyunca eşlerin aksayan cinsel hayatlarıdır.

1. Zevcenin Yetersizliği Sebebiyle Harama Düşme Korkusu

Şerefeddin Schopenhauer'dan tercüme ettiği 'Kadınlar' adlı tercüme yazısının dipnotunda şu fikirlerini bizimle paylaşıyor: "...Esasen raculiyet hasebiyle her zaman telkîhe (aşılama) muktedir ve hatta bir kadın ile iktifa edemeyecek kadar muazzep ve muztarip bir erkeğin diğer bir kadını taht-ı nikâha almasıdır ki, böyle bir zaruret olmadığı takdirde diğer bir kadınla izdivaç asla caiz değildir.

Ayet-i kerimede ki '**...haksızlık yapmaktan korkuyorsanız bir tane alın...**' (Nisa, 4/3) emr-i şerifindeki kuvvet-i tebliğ bu suret-i beyanı pek vazıh bir suretle işâr eylemektedir."²⁷⁶ Yazar kişilerin fitratlarının, karakterlerinin farklı olması sonucu erkekler arasında cinsel isteklerde de farklılığın doğal olduğunu ifade ediyor. İşte bu farklılık kişiyi harama düşmekle karşı karşıya bırakacak boyutlarda ise o zaman ikinci evliliğe izin verilmesinin gereğini dile getiriyor.

Şerefeddin'in bu düşünceleri Musa Kazım tarafından da savunularak deniyor ki: "Bununla beraber şeriat-ı garray-ı ahmediye taaddüd-ü zevcatı alel-ıtlak insanlara vacip kılmayıp belki hin-i hacet (ihtiyaç zamanında) zevceler beyninde kemâl-i adl ve hakkâniyete riâyet şartıyla mübah kılmış ve şayet zevceler beynlerinde kemâl-i adl-i hakkâniyete riâyet edilemeyeceğinden havf olunursa zevce-i vahide ile iktifanın lüzumunu emr etmiş ve binaen aleyh; böyle nazik bir meseleyi su-i istimal ederek bu şartlara riâyet etmeyen zevcat-ı müteaddîde sahiplerinin şayan-ı muahaze oldukları

²⁷⁶ Şerefeddin, "Kadınlar", *SM*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.267

derkar (aşikâr) bulunmuştur.”²⁷⁷ Yazar bu sözlerle rasgele, heva ve heves içi çok evlilik yapılamayacağını izah ediyor.

“İşte görülüyor ki ‘tesettür-ü nisvan’ meselesi gibi ‘teaddüd-ü zevcat’ meselesinde dahi mugayir-i insaniyet ve medeniyet bir şey yoktur. Bu da o mesele gibi sırf insaniyete bir menfeat-i mahza olmak üzere meşru olmuştur.

Binaen aleyh; gerek kadınlarımızın, gerek erkeklerimizin haricin iğfalatına kapılıpta hakayık-ı ahvâli, menafî-i milliyeyi nazar-ı itibara alarak şeriatımızın bu gibi evamirine gerdendade-i inkiyat (boyun eğmek) olmaları ve bunu kanun-u esasinin bahş ettiği hürriyete münafî görmemeleri ve o hürriyetin bu gibi insaniyet ve beşeriyet için nafi kayıtlarla mukayyet olduğunu bilmeleri ve ona göre hareket etmeleri şîme-i insaniyet (insan tabiatı) ve hamiyet îcâbatındandır.”²⁷⁸ Sözleriyle yazar konunun sağlıklı ve çok yönlü ele alınmasının gereğine vurgu yapıyor.

2. Hayız, Hamilelik, Menepoz Süreleri

Musa Kazım kadınların kadınlığa ait özel hal ve görevleri gereği hayatlarının belili dönemlerinde cinsel hayattan uzak kalmalarını ele alarak, erkeklerin cinsel istek ve ihtiyaçlarının karşılanamaması ve onların harama düşme tehlikesi açısından değerlendiriyor.

Taaddüd-ü zevcata izin verilmesinin gereğini ifade ediyor. “Tevellüdat-i inasiye zükuriyeden ekser olmakla beraber kadınların hayz ve haml gibi avarıza maruz bulunmaları ve sin-i iyase varıp nesilden kesilmeleri dahi taaddüd-ü zevcât meselesi için erkeklere bir hak vermektedir. Keşke müteaddid zevceler idaresine muktedir adamlar olsa da mazâri-i ensal (nesil tarlası) olan birçok nisvan evlerde muattal kalıpta kocamasalar.”²⁷⁹ Bu dönemler erkek için eşinin durumunu anlayışla karşılama dönemidir. Çünkü ortada keyfi bir durum yoktur. Elbetteki bu dönemlerde erkek iffetiyle yaşamayı, sabretmeyi bilmelidir.

²⁷⁷ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

²⁷⁸ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

²⁷⁹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.4 (21 Şaban 1326), s.54

G. Taaddüd-ü Ezvâc (Çok Kocalık)

Mehmet Fahreddin Avrupa'nın çok kadınla evliliğe karşı çıkmasının sebebinin İslam karşıtlığı olarak algılamaktadır. Batılılar'ın sosyal hayatı çürüten taaddüd-ü ezvaca karşı çıkmadığı halde, birçok sosyal faydaları barındıran taaddüd-ü zevcata karşı çıkmalarının böyle değerlendiriyor.

Şu tespitlerini okurlarıyla paylaşıyor: “Avrupa medeniyeti, taaddüd-ü ezvacı, bir çocuğun on babaya malik olması hoşuna gider de!?? İslamiyette taaddüd-ü zevcata, bir pederin on evladına dişlerini sırtır! Çünkü İslamların, hakiki insanların çoğalmasını, kuvvet ve şevket-i islamiyenin tezayüd ve tealisini kendi eceli, kendi ölümü gibi telakki ederde korkusundan ödü kopar!”²⁸⁰ Yazar burada çok kadınla evliliğin gerekliliği ile çok kocalığın keyfilğine vurgu yapıyor.

Yine yazar bir başka yazısında Perron'un konuyla ilgili düşüncelerini eleştirerek diyor ki: “İslamiyet taaddüd-ü ezvaca da kail mi? Taaddüd-ü ezvacın bu kadar şeni' bu derece menfur, müstekreh olduğunu itiraf edenlerin onu kendileri irtikâp ederken, İslamiyete o melun yüz karasını fırlatmaları ne kadar iğrenç bir alçaklıktır! İşte Avrupa medeniyetinin vicdanı! Akıl ve izanı!

Ben Perron'un bu av-avey-i okuranesinin (kısır havlamalarını) işittiğim vakit ne kadar nefret ve ne kadar istikrah ettimse, o kadar da tabî' buldum. Bana vicdanım dedi ki: ‘Perron'a hiçte kızma! Bu bir fahişenin; namuslu bir kadına isnad-ı fuş ve zina etmesi kabilindedir!’²⁸¹ Bu üst perdeden yapılan eleştiriler konudan duyulan rahatsızlığın ifadesidir.

Mehmet Fahreddin Abdullah Cevdet'in 156. Sayıda sözedilen *Mehtap* Gazetesi'ndeki yazısına yazdığı cevabi yazıda gene Avrupanın bu tutumunu eleştirmektedir. “...Taaddüd-ü ezvâca (çok kocalılığa) iğmâz eden (göz yuman)

²⁸⁰ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.343

²⁸¹ Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *SM*, S.152 (8 Şaban 1329), s.343-344

Avrupalıların teaddüd-ü zevcâtı lisanlarına dolayarak İslamiyete şütüm-u tahkir (aşığılama küfürleri) yağdırmaları medeniyet-i insayine muktezâsı mıdır?²⁸²

Yazar sözlerine devamla diyor ki: “Taaddüd-ü ezvacı (çok kocalılık) hoş görmek medeniyet-i hayvaniye değil de nedir? ...Tekrar ediyorum: Her erkek peder, her kadın valide olmak hakk-ı fitrîsiyle doğar. İşte İslamiyet bu hikmete mebni teaddüd-ü zevcatı tecviz ediyor. Metresliğe, umumhanelere bedel valide-i meşrûa yapıyor.”²⁸³ Eleştirilerin dozu artırılmıştır. Konu *Sırât-ı Müstakîm* yazarları arasında rahatsızlık uyandırmıştır. Eleştirilerin dozajı bu konunun mevzu’ bahs olmasından duyulan rahatsızlığın en açık göstergesidir.

Aileyi ve toplumu ayakta tutan ırz, namus ve iffet gibi değerleri ayaklar altına alan bu gibi uygulamaların konu edilmesi ancak düşmanlık ve bağınazlıkla izah edilebileceği görüşü hakimdir.

H. Evliliğin Su-i İstimali

Toplumun temeli olan aile evlilik birlikteliği sayesinde oluşur. Toplum için bu hayati müessesenin oluşumunda samimi niyet çok önemlidir. Bu niyet sayesinde aile devam eder. Evlilik eşler için mutluluk kaynağı olur. Daha baştan samimi duygularla kurulmayan bir yuvanın devamına imkan yoktur. Su-i istimali akla bile getirilmemesi gereken bir konu varsa o da evliliktir. Onun su-i istimali ise toplumun ahlaki değerleri açısından sözün bittiği yerdir.

Musa Kazım evliliğin su-i istimal sebeplerini evliliğe ehil olmama, heva ve heves için evlilik ve dinin kurallarına uymama olarak belirlemiştir. Bütün bu kötü niyet ve yaklaşımlarla kurulan evlilik müessesesi mutluluk kaynağı olmaktan uzaktır. “Fil vaki’ şu zamanlarda mesele-i tehhülün (evlilik) su-i istiğmale uğramış olduğu da kâbil-i inkâr değildir. Her türlü mezâyây-ı insaniyeden mahrum birçok kimseler görüyoruz ki kendilerinde teşkil-i aileye ehliyet ve liyakat olmadığı halde mücerred

²⁸² Mehmet Fahreddin, “İza lem testeh fesna’ mâ şî’te”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.27-28

²⁸³ Mehmet Fahreddin, “İza lem testeh fesna’ mâ şî’te”, *SM*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.28

heva ve hevesine tabi olarak keyfe ma ittifak tehhül ediyorlar. Sonra bittabi' geçinemiyorlar.

Bazıları mücerred tecdid-i zevk için muttasıl tehhül edip sonra terk ediyorlar. Bazıları da aldıkları o zavallı kadınlara türlü eza ve cefa ettikleri halde bırakmakta istemiyorlar. Çünkü bıraktıkları takdirde kendilerinden nikâh, nafaka vesaire gibi birçok şeyler isteyeceklerini ve bunları vermeye muktedir olamayacaklarını biliyorlar. Ölünceye kadar taht-ı nikâhlarında bulunan o zavallı biçareleri süründürerek her türlü lezaiz-i insaniye ve medeniyeden mahrum bırakıyorlar. ²⁸⁴ toplumda yaşanan bu üzücü olayların yaygınlığı o toplumun çürümüşlüğüne, yıkılışının hem delili, hem de sebebidir.

Musa Kazım sözlerine devamla bu kötülüğün sebeplerini araştırıyor. Vardığı sonuç ise şudur: “Fakat bu kusur hâşâ şeriatta değil! Şüphesiz ki bizdedir. Terbiye-i umûmîdeki noksandan ve nikâha müteallik olan ahkam-ı şeriyeye tamamıyla adem-i riâyetten naşidir. Zîrâ şeriat-ı ahmediye nikâhın sıhhatinde ve bir rivayette lüzumunda –yani feshi adem-i kabulünde– zevcin zevceye nesepte, diyanet ve ahlakta, servet ve sanatta ve daha bir çok evsafa küfüv olmasını şart kıldığı gibi tehhül ettiği takdirde zevcesine cevr ve cefa edeceği ve onu infak ve iaşeden aciz kalacağı elhasıl hukuk-u zevciyeti ifa edemeyeceği müteyakkîn (belirgin) olan kimseye dahi tezevvücü haram kılmıştır.

Binaen aleyh eğer terbiye-i umûmiye muntazam bir halde olup da tarafeyn tamamıyla bu şartlara riâyat etseler bu gibi münâsebetsiz ahvâle hiçte meydan kalmaz.”²⁸⁵ diyen yazarın bu fikirlerinden hareketle; bu kötülüğün yaygınlaşma sebepleri: Ahlaki çöküntü, eğitim eksikliği, aile reisi olma yeterliliği, eşler arasındaki kültür farklılığı vb. nedenler olarak belirlemiştir. Sebep ne olursa olsun ailede su-i istimale maydan verilmemelidir. Ailede bozulma sözkonusu olursa, toplumunda ayakta kalamayacağı açıktır.

²⁸⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.94

²⁸⁵ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.94

I. Evliliğin Sonlandırılması: Boşanma (Talak)

Kuruluşu samimi duygu ve düşüncelerle gerçekleştirilen aile yuvasının bazen sonlandırılması da gerekebilir. Devamının mümkün olmadığı durumlarda, belli kurallara uyularak kurulan aile yuvası yine kurallarına uygun biçim de sonlandırılmalıdır. Evlilik, eşlerin şeref ve namsularını lekelemeden, onları madur etmeden ve ailelerin bir birine düşman olmalarına fırsat vermeden sonlandırılmalıdır.

Evlilikten beklenen faydaların topluma yansımaları için evliliğin devam etmesi gerekir. Talak ise evliliği ve faydalarını yok edeceği için tasvip edilmemektedir. Musa Kazım bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getiriyor: “Fılvaki’ talakta asl olan hurmettir (haramlık). Çünkü talak kayd-ı nikâhı ortadan kaldırır. Bu ise bir aileyi perişan etmek demektir. Hâlbuki beşeriyetin nasb-ı enzârı (göz diktiği) tahassür eylediği (özlediği) evc-i medeniyette (medeniyetin zirvesi) noktay-ı kemâle yükselebilmesi aile irtibatından başlıyor.

Mümkün merteye taksir-i aileye çalışmak icabat-ı medeniyededir. Nikâh ki; fevaidi bî-payandır, öyle maruz-ı indiras (yok olup gitmek) olmamalıdır. Zîrâ sonra terakki kabil olmaz. Hatta nizam-ı âlem muhafaza edilemez.”²⁸⁶ Yazar düşüncelerini ifade etmeye aşağıdaki satırlarla devam ediyor.

Musa Kazım talakın dindeki yerini Nisa Suresinin, 34. Ayetin ve konuyla ilgili hadislerin yorumuyla anlatıyor. “İşte talak bu kadar makasîd-ı diniye ve dünyeviyeyi kesrettiği (kırdığı) için onda aslolan hürmet ve memnuiyettir. Nitekim: **‘Eğer kadınlarınız size itaat ederlerse onların aleyhine bir yol aramayınız. Yani onları tatlik etmeyiniz.’** (Nisa Suresi, 4/34) mealinde olan nass-ı celili ve **‘Kadınları tezevvüc ediniz (evleniniz) fakat sonra tatlik etmeyiniz. Yani bila sebep boşamayınız. Zîrâ talak öyle bir şeydir ki; Arş-ı Rahman ondan ihtizaz eder.’** (Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 304.) müfâdında olan ve **‘Cenab-ı Hakkın en sevmediği helal talaktır’** (Kütüb-ü Sitte, Hadis No:4042; Ebu Davud, Talak 3) medlulünde bulunan ve **‘Mücerred tecdid-i zevk için kadın alıp boşamayınız. Zîrâ mahza böyle tecdid-i zevk için kadın alıp boşayan erkekleri ve kocaya varıp**

²⁸⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, SM, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

boşanan kadınları Allah(cc) sevmez.’ (Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 304.) manasını ifade eden ehadis-i şerifesi talaktaki memnuiyet-i aslıyeye sarahaten delalet etmektedir.”²⁸⁷ Yazara göre bu ölçüler evlilik bağının oluşumunda ve sonlandırılmasında topluma rehber olmalıdır. Ancak bu sayede sağlıklı evlilikler yapıldığı gibi, yine sağlıklı bir şekilde sonlandırılabilir.

Bütün evlilik teşviklerine rağmen boşanmanın da gerektiği durumlar olacaktır. İşte bu durumları ve lüzumu anında boşanmanı meşruluğunu ifade eden yine Musa Kazım’ın düşünceleri şöyle: “Fakat ihtiyaç ve zarurete binaen talak meşru olmuştur. Zîrâ zevceyn beyninde tebayün-i ahlak (anlaşmazlık) hasebiyle bu’z ve adavet husûle gelir. Bu halde devam edecek olur ve ale’l-husus zevce mucib-i töhmet bir halde bulunursa bunlardan çare-i halas ancak talaktır.

Hatta teaddüd-ü zevcat gibi talaka kavlen muteriz olanlar şu gibi esbaba mebni onun meşruiyetini kalben temenni etmekte oldukları şüphesizdir. ‘Bir şey dıyk oldukda müttesi olur’ kaidesi şerî olduğu gibi hem de tabî’dir. Mademki geçinmeleri kabil değildir. İftirakları zaruret halini alır. Onların ayrılması lazımdır, muvafık-ı hikmettir.”²⁸⁸ Evlilikte esas olan insanların fayda ve mutluluğudur. Aile mutluluk yuvası olmaktan çıkarsa, artık insanın fayda ve mutluluğu boşanmakla sağlanacaktır.

Musa Kazım sözlerine devamla evliliğin devamının imkansız hale geldiği durumlardan bahsederek diyor ki: “Zîrâ beyinlerinde adem-i imtizaç bulunan zevceynin şu hal-i münaferet üzere kalmaları kendilerini her türlü saadet-i dünyeviye ve uhreviyeden mahrum eden ahvâldendir. İnsanların asıl hayat-ı mesudanesi ailesiyle birlikte kemâl-i samimiyet ve muhabbetle geçirdiği hayattır. Medeniyetin terakkisi nisbetinde birçok ihtiyaçata maruz kalan insanlar tedarik-i havayic için pek çok çalışmak, çabalamak mecburiyeti altında zebundurlar. Bu zavallılar için sa’yden mütehassıl âlâm ve ekdarı defedecek yarınki mübareze-i hayatiye için kuvvet i’dad edecek aile-i muhabbetten başka ne vardır?

Ya bu muhabbet olmazsa o ailenin hayatı nasıl olur. Her dakika yekdiğerini tahkire âmâde iki kalbin düçar olduğu azablar, felaketler kâbil-i tasvir midir? Ne

²⁸⁷ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.68

²⁸⁸ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.69

vakit bunlar istirahat edecek? Ne vakit ahiret için zad ve zahire hazırlayacak? Hele bir zevc zevcesinin ahir bir kimse ile münâsebet-i gayri meşruada bulunduğunu ve hatta bulunmak istediğini hissettikten sonra artık onunla hüsn-ü imtizac ederek ölünceye kadar mesudü'l-hal ve mesrurü'l-bal (gönül hoşluğu içinde) yaşaması kabil midir?

Binaen aleyh, zevc ile zevcenin beynlerinde mesudane yaşamlarına mani olacak bu gibi ahvâlin vuku' takdirinde talaka mesâğ gösterilmesi, Cenab-hakkın nev-i beşere olan eltâf-ı sübhaniyesi cümlesindedir. Yani bu da bir nimet-i uzamây-ı ilahiyedir.”²⁸⁹ boşanmaya izin verilen durumlar böylece sıralanmış oldu.

Boşanmada ölçünün kaçırılmaması gerektiğini, boşanma sonunda mihir ve nafaka hakkının mutlaka kadına verilmesi gerektiğini ifade eden Manastırlı İsmail Hakkının şu ölçülerle konuya katkıda bulunuyor: “Bir adam ki evlenmiş, nikâhlanmış, nikâhlı bir kadın almış, tabî o kadının mehri olacak, gerek muaccel, gerek müeccel. Bu kadının hakk-ı şerisidir. Şeran farz olmuş. Bir adam bir kadını almış, bir hayli zaman birlikte yaşamış, sonra bırakmış, hakkını vermemiş. Ne mehrini, ne nafakasını, bîçareyi öyle yolsuz, nafakasız terk etmiş. Hukukunu iptal etmiş.

Bir erkek bir kadını alır. Bir müddet birlikte yaşarlar. Sonra bırakmak icap etmiş. Bırakır, tatlik eder. Lakin hakkını vermeli. Ondan sonra zevcesinden ayrılır. Hakkını vermezse makarrı cehennemdir. Dünyada da felah bulmaz. Dünyada da Allah onu gazabına giriftar eder.”²⁹⁰

Evlilikte esas olan insanların fayda ve mutluluktur. Eğer evlilik mutsuzluk sebebi olmaya başlamışsa, devamı beraberinde birçok zararları doğuracaksa ayrılmak artık zorunlu hale gelmiş demektir. Çünkü artık insanın fayda ve mutluluğu bu noktadadır.

²⁸⁹ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s. 69

²⁹⁰ Manastırlı İsmail Hakkı, “Mevâiz”, *SM*, S.52 (17 Şaban 1327), s.415

a. Boşanma Sebepleri

Hoş karşılanmasa da gerek eşler arasındaki uyumsuzluk, gerek ekonomik sebepler, gerekse kültürel farklılıklar nedeniyle boşanmaların olabileceği hayatın bir gerçeğidir.

Madam de'Apherina'nın 30 Eylül 1899 tarihinde çıkan *Enisü'l-Celis*'inden Ferid Vecdi'nin tercüme ettiği Amerika kadınlarının sanayi ve edebiyatta ilerlemelerinin sonuçlarından bahsedilen yazıda şöyle deniliyor: *"Lakin şurası da zahirdir ki, kadınlar ulûm ve fînûnda ileri gittikçe erkekler de talakı artırmaktadırlar. Zîrâ oralarda boşanma, memalik-i İslamiyede ve sair yerlerde görülmeyen müthiş bir dereceye varmıştır."*²⁹¹

Bu tercümeden sonra Ferid Vecdi kendi düşüncelerini şöyle ifade ediyor: "Biz kadını erkeğin nazarında sevilmez, çekilmez bir hale getiren şeyin onun ulûm ile edebiyatla tevaggülü (uğraşması) olduğunu zannedenlerden değiliz. Asıl kadını muhakkar ve müstekreh gösteren hal, a'mal-i hariciyede erkekle müsabakaya kalkışmasıdır. Başka bir şey değildir."²⁹² Yazarın kadının çalışmasına karşı çıkışındaki maksadı, kadının ilerlemesine karşı çıkmak değil onun çıkarlarını korumaktır.

Vecdi'ye göre eşlerin uzun süre birbirinden ayrı kalmaları ve maddi ihtiyaçlarını karşılamamaları yani geçim sıkıntısı da boşanma sebebidir. Bunu savunan Ferid Vecdi, Mr. Lousin'un bu konudaki düşüncelerini de tercüme yoluyla okurlarıyla paylaşıyor. Diyor ki: "Geçen sene (1897) Boston'da büyük mahkeme açıldığı zaman içerisi üç gün mütemadiyen talak talebinde bulunan erkek, kadın ile doldu. Bunun üzerine mahkeme ilk hafta zarfında 75 talak kâğıdı imzaladı. Talaka sebep de erkeklerin karılarını yalnız bırakmaları idi."²⁹³

²⁹¹ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.105

²⁹² Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.7 (12 Ramazan 1326), s.105

²⁹³ Ferid Vecdi, "Müslüman Kadını", *SM*, S.17 (23 Zilkade 1326), s.269

Eğitimsizliğin de boşanma sebebi olduğunu belirten Ferid Vecdi, gerekli terbiyeden yoksun olan fertlerin oluşturduğu ailelerin boşanma oranlarının yüksekliğine dikkat çekiyor. “Binaenaleyh terbiye –hatta basit bir surette de olsa– validelerin cehlini izale eder, onlar da ailelerinin halini tanzime ehil olurlar, kocalarının fahr ve mubahâtına isbat-ı liyakat ederler.

Evet, bu basit terbiye sayesinde bütün iğtişaat-ı aile (ailevi kargaşa) mahvolur. Yahut hiç olmazsa ciddi surette azalır. Aileler zevk ve saadetin penahı, sefay-ı hayatın cilvegahı olur. Buna bir delil-i mahsus ise (hissi bir delil ise), milletimizin terbiye ve talim görmüş olan vasat tabakasında bu iğtişaatın nedretidir (kargaşanın azlığı). Hâlbuki memleket-i medeniyede bu aile gürültüleri günden güne artmaktadır.”²⁹⁴ dedikten sonra yazar sözlerine devamla bir çarpıklığa dikkat çekiyor.

“Bir de bilad-ı garbîdeki mütelakkın ve mütelakkatı (boşanan erkek ve kadınlar), şarkta talakın nispeten pek nadir olduğu tabakalardan, umûmiyet itibariyle müterakkidirler. Bu hususta münakaşaya mahal yoktur. Binaenaleyh bizde talakın kesreti; kadınlarımızın cehliyle, halet-i ictimâiyelerinin fenalığından ileri geliyorsa, nasıl oluyor da aynı hal terbiye ve talim görmüş olan garp kadınlarında böyle müthiş bir derecede hüküm ferma oluyor? Bundan sarahaten anlaşılıyor ki, talakın kesretine, aileler arasında hükümrân olan iğtişaat-ı beytiyeye (ev işlerinin karışıklığı) cehaletten, tesettürün tevlit eylediği mahzurattan başka sebepler vardır.”²⁹⁵

Konuyla bağlantılı olduğu için özellikle tesettür konusundaki tartışmalardan birisinin yeri gelmişken burada ele almak gerekmektedir. Tesettür karşıtlarının dile getirdiği bir itiraz bu tartışmanın özünü oluşturuyor.

Tesettürün evlenecek eşlerin birbirini yeteri kadar görüp tanıyamamasına neden olduğunu bunun doğal sonucu olarak ta bir birini yeteri kadar tanımayan erkek ve kadının mutsuz evliliklerinin boşanmayla sonuçlandığını iddia edenlere Ferid Vecdi (1878-1954) eşleri tesettürlü ve açık ailelerde görülen boşanma oranlarının bunun aksini gösterdiğini savunuyor: “Tesettür, erkeğin kendi meşrebine muvafık bir kadın intihab etmesine, onun ahlak ve etvârını öğrenmesine manidir, diyorlar da kesret-i talakı buna isnad ediyorlar. Biz ise, deriz ki:

²⁹⁴ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.17 (23 Zilkade 1326), s.269

²⁹⁵ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.17 (23 Zilkade 1326), s.269

Evvela, talak halkımızın münevverü'l efkâr olan tabakat-ı âliye ve mutavassıtasında heman da (hemen hemen) büsbütün ma'dum olmak derecesine gelmiştir. Eğer denildiği gibi talakın sebebi, erkeğin alacağı kadını mesturiyetinden dolayı evvelce görüp anlamaması olsaydı, bunun şu iki tabakada da, tabakay-ı süfelay-ı avamda ne kadarsa o kadar olması icap ederdi. Hâlbuki müşahede, bunun aksini gösteriyor.

Saniyen, erkeğin alacağı kadının ahlakını kable'l-izdivaç görüp anlaması adem-i talaka kâfil olaydı, garpta talakın bu kadar çok olmaması lâzım gelirdi. Çünkü onlarda tesettür olmadığı için bu maksat istenildiği gibi istihsal edilebilir. Hâlbuki oralarda talak; ukalay-ı garba bir hatar-ı azim (büyük tehlike) içinde bulduklarını anlatacak derecede çoğalmıştır.²⁹⁶ Karşılıklı itirazlar, konuya bakış açısındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Boşanma sebepleri her ne olursa olsun ailelerin yıkılmasının acısını en çok çocukları yaşıyor. Çocukları geleceğe hazırlaması gereken anne ve babalar yuvalarının devamını bile beceremeyecek durumdadırlar.

b. Boşanma Oranları

Sırât-ı Müstakîm dergisinin okurlarıyla bulunduğu dönemdeki evlilik ve boşanma oranlarını diğer milletlerdeki boşanma oranlarıyla karşılaştıran Ferid Vecdi, o günün medeni milletlerinde günden güne evlilikler azalırken boşanmaların da arttığını gözlemliyor. “Kesret-i talaka gelince, medeniyet ve mamuriyetçe en ileri giden memalikte talak o dereceyi bulmuştur ki, oralardaki ictimâiyyun dehşet içinde kalıyorlar; fakat önünü almak çaresini bir türlü bulamıyorlar.”²⁹⁷

Ferid Vecdi Fransada yayınlanan *Revue* isimli dergide Lousin tarafından kaleme alınan istatistikleri tercüme ederek Batı ile Doğu'yu karşılaştırıyor.

“Massac Husetts'te 1894 senesinde mahâkim 1.622 talak evrakı üzerinde muamele ifa etmiştir ki, bundan bir sene evvel bu evrak 770 raddesinde idi. Demek talak bir sürat-i fevkalade ile ilerliyor.

²⁹⁶ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.17 (23 Zilkade 1326), s.269

²⁹⁷ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.255

Aynı memlekette izdivaç 1877'de 1/105 iken, 1899'de 1/122 derecesine inmiştir ki, bununla tehhülün (evlenmenin) de eksildiği sabit oluyor.

Kezâlik Cemahir-i müttelikadan (ABD) bulunan Ohio'ya gelince aynı erkâm-ı müthişeye burada da tesadüf ediliyor. 1865'te mahkemelerden 22.198 izdivaç evrakı geçmiş; sonra bunlar meyanında 837 talak, yani takriben 26 izdivaçta bir talak (1/26) vuku bulmuş.

Lakin 1894 senesinde mahâkim 33.858 nikâh evrakı tescil etmiş. Bunlar meyanında 2.753 talak, yani 12 izdivaçta bir (1/12) talak vukua gelmiş.

*Kezâlik müşahede ile sabittir ki, burada yirmi sene zarfında talakın adedi eski haddi vasatiyesinden 11.000 kadar artmış, izdivaç ise 84.889 kadar eksilmiştir.*²⁹⁸

Cemahir-i müttelika biladından California'da 1897 senesinde 2.000 izdivacın 641'i talak ile neticelenmiştir ki, bu hesaba göre üç nikâha bir (1/3) talak isabet ediyor.

Connecticut'ta 10, Massachusetts'te 21, Rhode Island'da 13, Chicago'da 8 nikâha bir talak düşüyor.

*Chicago'da mahâkim her sene 350 talak evrakı tescil ediyor. Hâlbuki ahali 230.000'den ziyade değildir.*²⁹⁹ bu istatistiler okurlarla paylaşılarak Batının durumu gözler önüne seriliyor.

Yazarın konun devamı nitiliğindeki bir başka yazısında şu değerlendirmeleri görüyoruz: “Binaenaleyh talak son derecede tevsi’ etmektedir. İşin asıl dehşet veren ciheti şudur ki, talak arzularının %80’i kadınlar tarafından vuku bulmaktadır. Bundan da rabıtay-ı izdivacın fekki (çözülmesi) hususunda erkeğin gayet zayıf bir tesiri olduğu anlaşılıyor.

Zîrâ erkek, talaktan cidden utandığı için karısından bizar olduğu (usandığı) zaman bir başkasını arar; fakat evvelkinden ayrılmaya çalışmaz, meğerki ikincisi kendisiyle izdivaca talip olsun.”³⁰⁰ Bu değerlendirmeler kadın ve erkek arasındaki boşanma algısının farklı farklı olduğunu gösteriyor.

²⁹⁸ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.255

²⁹⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.16 (16 Zilkade 1326), s.255

³⁰⁰ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.17 (23 Zilkade 1326), s.269

Artık boşanma Amerika’da o kadar sıradanlaşmıştır ki, Ferid Vecdi bu durumu ifade etmek için Lousin’den tercüme ettiği şu cümleyi dile getirmekle yetiniyor. “*Birçok adamlar vardır ki, karıları tarafından boşanmış olduklarını, ancak onlar başka kocaya vardıkları zaman anlarlar!*”³⁰¹ sözleri bu toplumun sosyal bir çöküntüyle karşı karşıya olduğunun ifadesidir.

c. Boşanma Yetkisi ve Kullanımı

Evlilik boşanmayla sonlandırılacaksa, binbir emek ve özveriyle kurulan yuva yıkılacaksa, buna kim karar verecektir? Kişiyi, diğer aile fertlerini ve toplumu ilgilendiren bu konu hakkında karar verici kim olmalıdır? Aileyi kuran kadın ya da erkekten biri mi? Bu ayrılıktan en çok etkilenecek olan çocuklar mı? Yoksa konunun toplumu ilgilendiren yönü nedeniyle devlet (mahkeme) mi?

Bu yetkinin kullanımı Musa Kazım tarafından kadına, erkeğe ve mahkemeye ait olması yönüyle üç türlü ele alınmıştır.

1. Boşanma Yetkisinin Kadına Verilmesi

Musa Kazım boşanma yetkisinin kadına verilmesi halinde, doğabilecek sonuçları değerlendiriyor. Bu yetkiyi kullanım hakkının kadına verilmesinin dinen mümkün olacağını vurgulayan yazar, aşağıdaki uyarı ve değerlendirmelerini okurlarıyla paylaşıyor: “Zîrâ esasen talakın lüzumu kabul edildikten sonra, yalnız suret-i icrası kalır ki bunda üç ihtimal caridir:

Birinci ihtimal: Emr-i talakın zevcenin yedine verilmesidir. Bu ihtimal iki vecihle batıldır.

Evvelen: Kadınlar teşkilat-ı bedeniyeleri iktizasınca seriü’l-infial olup cüz’i bir şeyden müteessir olurlar. Ekseriyesi ehemmiyetsiz bir şeydir. Bir hiçten dolayı hemen talaka cür’et ederek içinde buldukları ailelerinin mahv ve perişan olmasına sebebiyet verirler. Sonra da düçar-ı nedamet olurlar. Fakat çe-faide (faydasız) ki her şeyi bitmiştir. Eğer emr-i talak kadınların elinde olsa idi sahne-i arzda rüşd-ü

³⁰¹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *SM*, S.17 (23 Zilkade 1326), s.269

irtibatını muhafaza edecek pek az aileler kalır, bu suretle şiraze-i âlem bozulur giderdi.

Seniyen: Emr-i talak bir hakk-ı zati olmak üzere zevcenin yed-i selahiyetine bırakmak ona bir nevi hâkimiyet bahşetmek demektir. Bu ise doğru olamaz. Zîrâ ailenin bütün umur-u şâkâsıyla (zorluklarla) mükellef olan zevcin üzerinde, hiçbir şeyle mükellef olmayan zevcenin hâkimiyetini tasdik edecek hiçbir akl-ı selim tasavvur olunamaz. Binaenaleyh, onlara böyle bir iktidarın verilmesi mugayir-i akıl ve hikmettir. Bunun içindir ki Cenab-ı Hak Kur'an-ı hakîminde: **'Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.'** (Nisa Suresi, 4/34.) buyurmuştur.

Mahaza 'emr-i talak' zevcenin yedinde olmak üzere akd-i nikâh edilir ve icapta –yani evvelen söylenen sözde– zevce tarafından vuku'bulursa bu surette şer'an nikâh sahih ve şart muteber olacağından lede'l-iktiza kadında kendisini tatlik edebilir. Fakat bu hüküm kadınlar için bir nevi ruhsat ve teshil-i şer'i olup bunun esasa taalluku yoktur."³⁰² Yazar boşanma yetkisinin kadına verilmesinin dinen bir sakıncasının olmayacağı fikrindedir. Ancak kadınların fitraten bu yetkiyi sağlıklı bir şekilde kullanabilecekleri düşüncesinde değil.

Musa Kazım kadınların yaratılış gereği duygusal oluşlarını ve çabuk heyecanlanmalarını gerekçe göstererek kararlarının sağlıklı olma ihtimalinin düşük olacağını savunuyor. Bu düşünceden hareketle evlilik konusundaki kararların daha sağlıklı olması gerektiği kanaatindedir. Bu yüzden bu yetkinin kadın tarafından kullanılmasını doğru bulmuyor.

2. Boşanma Yetkisinin Mahkemeye Verilmesi

Boşanma yetkisinin mahkemeye verilmesi durumunda muhtemel sonuçları değerlendiren Musa Kazım doğabilecek maduriyetlere şöyle değiniyor:

“İkinci ihtimal: Emr-i talakın mahkemeye tevdi olunmasıdır. Buda iki veçhe ile batıldır.

Evvelen: Şüphe yok ki bahsimiz âkil, mümeyyiz, bâliğ olan zevceynin talak meselesine dâirdir. Hâkimin velayet-i ammesi varsa, âkil ve bâliğ olan kimsenin de

³⁰² Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.69

kendi nefesine velayet-i hassası vardır. Hâlbuki velayet-i hassa velayet-i ammeden akvadır.

Saniyen: Bâlâda (yukarıda) beyan olunduğu vechile talak bir takım esbab-ı mücbireye (zorunlu sebepler) mebni zarurat-ı meşrua' kılınmıştır. Bu esbab-ı mücbireyi ise zevc ile zevceden maa'dasına ifşa caiz değildir. Zîrâ bu esbab ya 'tebâyün-i ahlak'tır (ahlak uyuşmazlığı) veya zevcenin 'mucib-i töhmet' (töhmet gerektiren) bir halde bulunmasıdır.³⁰³ Yazar önce velayet ve aile içi sırların ifşası açısından sakıncalı buluyor. Bu sakıncaları okurlarıyla paylaşıyor.

Bu sakıncaların gerekçelerini ise şöyle açıklıyor: “Birinci takdirde hâkim ne yapacak? Yekdiğerini sevmeyen zevceyni zorla birbirine mi sevdirecek? Olsa olsa pederane nasihat edecek. Yoksa: ‘Ben hükmettim sevişiniz, niza’ etmeyiniz’ diyebilir mi? Haydi demiş, ne ehemmiyeti olabilir? Bununla maksat temin edilmiş olacak mı? Bu gibi haller umur-u hissiye ve vicdaniye de nedir? Mahkemenin hükmüyle husûle gelmez. Bunlar hâkime hürmeten ‘peki’ diyecekler değil mi? Fakat daha mahkeme kapısından çıkar çıkmaz yine kavgaya başlayacaklar. Aralarındaki imtizaçsızlık bir kat daha tezayüd edecek. Ve ölünceye kadar her ikisi de azab-ı elim içinde kalacak.

Haydi, farz edelim ki bu takdirde hâkim beynlerini tefrik edebilsin, yalnız nasihatla iktifa etmesin. Acaba bu makul bir muamele midir? Şüphe yok ki değildir. Zîrâ yukarıda beyan ettiğimiz vechile ekser kadınlar seriü'l-infial olup pek cüzi bir şeyden dolayı hemen müteessir olacaklarından ekser mahkemeye böyle bir salahiyet verilecek olursa pek çok kadınlar zevceleriyle beynlerinde zuhur eden cüzi bir münakaşadan, bir münazaadan dolayı onların hemen mahkemeye koşacakları ve zevcleriyle tebayün-i ahlak olduğundan bahisle taleb-i talakta bulunacakları ve bilahere emr-i talak zevcenin yedinde olduğu surette lâzım gelen mahzurun buna da lâzım geleceği yani birçok ailelerin şiraze-i intizamdan çıkarılıp mahv ve perişan edileceği şüphesizdir.³⁰⁴ Velayetin kapsamı açısından meseleye bakılarak tartışma akli ve mantiki çizgilerde sürdürülüyor.

³⁰³ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.69

³⁰⁴ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.69

Namus, şeref ve hayâ gibi duygular kişilerin toplum içindeki huzur ve mutluluğunu teminatıdır. Bu duyguları yıpratıcı davranışlarda bulunan ya da bu davranışlara muhatap olan kişilerin toplum içindeki huzuru kaçar ve o kişi rahat hareket edemez. Boşanma yetkisinin kullanımının mahkemeye verilmesinin işte aile mahremiyetini ifşa edeceği gerekçesiyle Musa Kazım bu yetkinin mahkemece kullanılmasını doğru bulmuyor. “İkinci takdire gelince; bunda da faide şöyle dursun pek çok mazarrat vardır. Çünkü bu halde davayı mahkemeye vermek o kadını cemiyetten tard etmek demektir. Malumdur ki medar-ı hüküm olmadan, beyyine bulunmadan hâkimler hükmedemez.

Şimdi o zavallı zevcin halini düşününüz. Vicdanen mucib-i töhmet bir halde bulunduğunu tasdik ettiği zevcesinin hal-i töhmetini isbat için beyyine hazırlayacak, muhtara, komşulara müracaat edecek. ‘benim zevcem şöyle bir halde bulunuyor’ diyecek. Şahitlerle beraber yakalamaya çalışacak. Hatta esbabına tevessül edecek. Bunları söylemeye, yapmaya yüz, vicdan ister. Bu olacak şey mi? Ve bu da hayat mı?”³⁰⁵ yazara göre bu durumda kadın ve erkeğin incineceği muhakkaktır.

Konun devamı niteliğindeki bir başka yazısında yazar mahkemenin lehte veya aleyhte karar vermesinin önemli olmadığını her iki durumda da eşlerin zarar göreceğini savunuyor. Konu hakkında şu fikirlerini bizimle paylaşıyor. “Farz edelim ki zevc zevcesinin hal-i töhmette bulunduğu beyyine hazırladı sonra hâkime yahut müdde-i umûmîye (savcı) müracaat edecek. Müdde-i umûmî birçok tahkikata lüzum görecektir. Evrakı istintaka havale edecek, kadın celp olunacak sorulacak, tabi inkâr edecek belki de bayılacak. Çünkü olabilir ki beriy-i zemdir, namusludur. Fakat zevci hilafını zannetmiştir. Bununla da kalmaz lüzum-u muhakemesine karar verilirse mahkemeye gidilecek. Muhakeme hafî olmakla beraber yine bir heyet-i hâkime, kâtipler ve şahitler var. Şimdi mahkeme ya davayı reddedecek yahut talaka hükmedecek.

Eğer talaka hükmolunur ise o kadının hal-i töhmette bulunmuş olduğu mahkeme sicillatına kaydolunacak. Şimdi böyle bir kadını cemiyete koyunuz, acaba o kadın bundan sonra bir daha saadet yüzü görebilecek mi? Şüphe yok ki

³⁰⁵ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.5 (28 Şaban 1326), s.69-70

göremeyecek. Onun hakkında yaşamaktansa ölmek daha hayırlıdır. Zîrâ bu azab-ı mânevî ölümden daha dehşetlidir.

Mahkeme esbabı kâfi görmez de davayı reddederse ne olacak? O adam resmen hal-i töhmette bulunduğunu iddia ettiği kadın ile nasıl hayat geçirecek? Bundan sonra onların bir yerde bulunmaları büyük, pek büyük cinayetlere sebebiyet vereceğinde şüphe mi kalır?”³⁰⁶ Yazar, mahkeme ister lehte ister aleyhte karar versin, her iki durumda da eşlerin zarar göreceğini savunuyor.

Bu yetkinin mahkemece kullanılıyor olması, boşanma sebebi olan aile içi konuların mahkemeye taşınmasını gerektirmektedir. Bu durumda üçüncü şahısların bilmesinde eşlerin zarar göreceği mahrem konular da ifşa edilmiş oluyor. İşte bu gerekçelerle Musa Kazım boşanma yetkisinin mahkemece kullanılmasını doğru bulmuyor.

3. Boşanma Yetkisinin Erkeğe Verilmesi

Bu başlık altında boşanma yetkisini kullanma hakkının erkeğe ait olmasının sonuçları değerlendirilecektir. Musa Kazım'ın *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde gerçekleştirdiği bir tartışma konumuzun ana kaynağını oluşturuyor.

Erkeğin bu yetkiyi kullanma hakkına sahip olmasının doğuracağı sonuçlardan hareketle konuyu inceleyen yazar, şu değerlendirmede bulunuyor: “Hâlbuki emr-i talak zevcin yedinde olupta bu gibi halleri (aile için mahrem konular) kimseye ifşa etmeksizin zevcesini tatlık ederse bu tatlık zevce için bir ibret-i müessire olacağından kesb-i salah ederek diğer kimse ile akd-i izdivaç eder. Ve ondan sonra hayatını mesudane imrar eyler.

Şu halde emr-i talak –cemiyet-i beşeriyenin ibtidâi teşkilinden beri reis-i aile addolunan– zevc yedine verilmesinin muvafık-ı hikmet olduğu ve Şeriat-ı Celile-i Ahmediyenin bu meselede dahi ihraz-ı tefevvuk (isabet) ettiği bila şek tahakkuk ediyor.”³⁰⁷ Görülüyor ki, yazar boşanma yetkisini kullanma hakkının aidiyetine göre

³⁰⁶ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.93

³⁰⁷ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.93

sonucunun farklı olduğunu düşünüyor. Bu yoldaki tespitlerini de okurlarıyla paylaşıyor.

Musa Kazım meseleye doğuracağı sonuca göre hükmediyor. O eğer iyi sonuç elde edilecekse boşanmanın kadına ait olabileceğini, bunun için eş seçiminde nelere dikkat edilmesi gerektiğini şöyle izah ediyor: “Hülâsa taleb-i tezevvüc olan bir adamın evvela tezevvüce talip olduğu kız veya kadına kifâyet mehir, nafaka, süknaya, teşkil-i aileye, hukuk-u zevciyeti tamamıyla ifaya kudreti tahakkuk etmeli. Ve tarafeyn yekdiğerini beğenmelidir. Bunlar tahakkuk ederse evlenmeli. Tahakkuk etmediği halde teehhülden sarf-ı nazar edip emr-i tezevvücün tavakkuf ettiği şeyleri tahsil edecek ve şerâitini ikmal eyleyecek esbaba tevessül eylemeli. Badehu yine küfüvü olduğu bir kız veya kadınla tezevvüc etmeli.

Eğer böyle olursa hasbe'l-icap emr-i talakın zevcin yedinde olması meselesine dahi hiç kimsenin itiraz etmeye hakkı olmaz. Şeriat-ı ahmediyenin ahkâm-ı sairesi gibi bu hükmünün dahi muvafık-ı maslahat olduğunda tereddüde asla mahal kalmaz. Hâşâ kânûn-u hürriyet ve adalete münafî olduğuna kimse hükmedemez.”³⁰⁸ Yazar hükümlerin kaynağında kişi ve toplum menfeatinin aranması gereğine vurguluyor.

Musa Kazım meseleyi kadın hakları ya da eşitlik gibi yaklaşımlarla ele almanın sağlıklı değerlendirmelere ulaşmayı engelleyeceği görüşündedir. O'nun boşanma yetkisini kullanma hakkının kime ait olması gerektiği konusunda kullandığı ölçü şudur: Meseleye sonuçlarından hareketle yaklaşmaktır.

Bu tarzda hareket ederek üç alternatifin de sonuçlarını değerlendiriyor. Her birinin olumlu ve olumsuz sonuçlarını ortaya koyuyor. Kişiye, aileye ve topluma en faydalı olanı tercih ediyor. Bu konudaki yazarın tercihi ise erkeğin bu yetkiyi kullanma hakkına sahip olmasının daha faydalı sonuçlar doğuracağı yönündedir.

³⁰⁸ Musa Kazım, “Hürriyet-Musâvât”, *SM*, S.6 (5 Ramazan 1326), s.94

J. Değerlendirme

Kadınlardaki cazibeye, erkeğin kadına karşı meyli eklenince ailenin oluşumu kolaylaşmaktadır. Ancak aileyi oluşturmak o kadar da kolay değildir. *Sırât-ı Müstakîm* dergisi yazarları ailenin oluşumundaki şartlar, evliliğe nelerin engel olduğu, evliliğin amacı, başarılı ve sürdürülebilir olmasının kuralları, aile içinde görev paylaşımı vb. konuları incelemişlerdir.

İkinci bölümde ailenin oluşumu, şartları, kadının ve erkeğin aile içi görevleri ve sorumlulukları, birden çok kadınla evlilik ve evliliğin sonlandırılması başlıkları incelenmiştir. Bu başlıklarla ilgili *Sırât-ı Müstakîm* aydınları kadının çıkarlarını koruyucu, onun faydasını gözetici bir takım ölçülerle hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu ölçülere uyulmaması sonucu doğabilecek olumsuzluklar konusunda okurlarını uyarma gayreti içinde olmuşlardır.

SONUÇ

II. Meşrutiyet döneminde Batıcılık fikir akımını benimseyenler arasında Batı taklitçiliği doruğa çıkmış ve geri kalmışlıktan kurtuluşun tek çaresi olarak her yönüyle Batı'yı örnek alma düşüncesi benimsenmiştir. *Sırât-ı Müstakîm* aydını ise Batı'yı bilim ve teknoloji yönünden örnek almanın yanında kültürel değerleri açısından asla örnek alınmaması gerektiği tezini benimsemiştir. O güne kadar Osmanlı'yı yücelten değerlere sarılmayı savunmuş ve bu değerlere bağlılık konusunda halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır.

Sırât-ı Müstakîm yazarları Batılılar tarafından dile getirilen kadın erkek eşitliği, kadın hakları ve özgürlükleri, kadının iş gücünün ekonomiye kazandırılması gibi kulağa hoş gelen yeni düşüncelerin ise kadınlara faydadan çok zararı olacağını savunmaktadırlar.

Eşitlik adı altında kadını erkek işlerinde istihdamını, kadına haksızlık saymışlardır. Çünkü kadını belli görev ve sorumluluklar için yaratan Yüce Allah (cc) ona bu görevleri yapabilecek yetenekler vermiştir. Erkek de aynı şekilde kendine özgü kabiliyetlerle donatılmıştır. Kadının erkek işlerinde, erkeğin de kadın işlerinde istihdamını; bal yapmak için yaratılan arıdan, yumurta yumurtlamasını istemekle aynı kabul etmişlerdir.

Cinsiyet farklılığından kaynaklanan bu ayrılığın gayrılık değil tamamlayıcılık anlamı taşıdığını belirten Mısırlı yazar Ferid Vecdi (1878-1954), *Müslüman Kadını* adıyla Mehmet Akif Ersoy tarafından tercüme edilerek *Sırât-ı Müstakîm*'de makaleler halinde yayınlanan *El Meretü'l Müslime* adlı eserinde kadın ile erkek arasında üstünlük aranmayacağını savunmaktadır. Farklı yaratılış özelliklerine sahip erkek ve kadının birbirini tamamlaması sonucu ancak mutlu insana ulaşılacağı düşüncesindedir.

Yaratılış özellikleri birbirinden farklı olan erkek ve kadın arasındaki farklılıklara dikkat çekilerek görev paylaşımında bu farklılıkların göz önünde bulundurulması gereğine vurgu yapılmaktadır.

Birinci bölümde ele aldığımız kadın konusunda kadın ve erkeğin farklılık alanları, bu farklılıktan kaynaklanan görev paylaşımı, kadının sorumlulukları ve statüsü, kadının eğitimi, giyim kuşamı ve bu alanlardaki farklılığı ele alınarak dönemin kadın algısı incelenmiştir. Dünyada yaşanan kadın sorunlarının sebebi kadınların yeterli ve doğru eğitilememelerine bağlanmıştır. Kadının eğitimi konusunda gerekli tedbiri almadığı için erkeklerin suçlandığı görülmüştür.

İkinci bölümde ise aile ve ailede görev paylaşımı incelenerek; ailenin oluşumu, kadının annelik görevi, evlilik ve evliliğin sonlandırılması konuları ele alınarak dönemin aile yapısı incelenmiştir.

TEZ ÖZETİ

Kadın ve erkek farklı farklı yaratılmıştır. Bu durum erkeğin kadından üstün ya da kadının erkekten aşağı olmasını gerektirmemektedir. Bu farklılık insan bütününe oluşturan iki parçanın farklılığıdır. Birinin diğerinin tamamlayıcısı anlamını taşır. Nasıl ki, ancak hidrojen ve oksijenin birlikteliği suyu meydana getirir. Birinin eksikliği suyun oluşumuna engeldir. Suyun oluşumunda hidrojen ya da oksijenden birinin diğerine üstün olması düşünülemeyeceği gibi kadın ya da erkek biri diğerinden üstün ya da aşağı varlıklar değil, insanı oluşturan iki ayrı cinstir.

İşte kadın ve erkek Yüce Allah tarafından dünyadaki düzen gereği farklı görev ve sorumluluklar için farklı yetenek ve karakterlerde yaratılmışlardır. Kadın ve erkeğin sosyal hayatta görev paylaşımı da bu farklılık göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Ailede ve toplumda görev paylaşımı sözkonusu olunca Sırat-ı Müstakim yazarları kadına erkeğin görevlerini tamamlayıcı ve ikincil derecelerde görev ve sorumluluklar verilmesini önermişlerdir. Fakat erkeği kadından üstün tuttıkları için değil yaratılış özellikleri gereği birincil işlerin yükünden, sorumlüğundan kadını korumak için ona bu görevleri vermişlerdir. Daha güçlü, kuvvetli ve dayanıklı olan erkeğe zor görevler, daha zayıf ve hassas olan kadına daha hassas ve hafif görevler önermişlerdir.

ABSTRACT

Woman and man are created with different aspects. These differences require neither man to be superior to woman nor woman to be more deficient than man. This is the difference of the parts of the unitary human and does not mean any superiority for each other. It is the complementary of the two genders like the difference of hydrogen and oxygen which generate water. Lack of one of these elements is a barrier for the formation of water. As we can not see a superiority of one of these two elements on each other or vice versa, man and woman are separate beings who complete each other.

Woman and man are created with different abilities and characters by supreme Allah in consideration of different duties and responsibilities. Woman and man's work sharing should be done by taking this difference into account. Allah has created each gender with the necessary abilities and equipment to complete the tasks He demands.

By giving secondary duties, tasks and responsibilities to woman, Sırat-ı Müstakim's writers wants to protect the woman from the heaviness of primary duties and responsibilities instead of putting man before woman. Hard tasks are given to man who is muscular, stronger and arduous while the simple tasks are given to woman as a delicate and sensitive being.

KAYNAKÇA

Abdülbaki, Muhammed Fuad, *El-Mu'cemü'l-Müfehres*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1990.

Bereketzâde İsmail Hakkı, “Necâib-i Kur’aniye”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.23 (5 Muharrem 1327), S.24 (12 Muharrem 1327), S.25 (20 Muharrem 1327) ve S.30 (25 Safer 1327) (4 Makale)

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınevi, İstanbul 1993.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 21. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2004.

Ebülûla Zeynülabidin (Mardin, 1881-1937) ve Serezli Hafız Eşref Edib (Fergan,1883-1971), *Sırât-ı Müstakîm*, İstanbul 27 Ağustos 1908–29 Şubat 1912 (1-182 Sayı)

Ersoy, Mehmet Akif, “Bir İki Söz” *Sırât-ı Müstakîm*, S.3 (14 Şaban 1326), s.42; “Müslümanlıkla Medeniyet”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.136 (13 R.ahir 1329), S.142 (26 C.evvel 1329), ve S.143 (4 C.ahir 1329)

Eskikurt, Ayşegül, *II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınla ilgili Ayetlerin Yorumlarına Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2007

Ethem Nejat, “Neden Muallime Yetiştiremiyoruz”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.155 (28 Şaban 1329), s.390-391; “Kız Mektepleri”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.408; “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.157 (14 Ramazan 1329), s.13-14-15

- F. Remziye, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.31-32
- Ferid (Kam), “Bir Levhay-ı İbret Yahut Küfeli Çocuklar”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.60 (13 Şevval 1327), s.115-116
- Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını” (Trc. Mehmet Akif), *Sırât-ı Müstakîm*, S.3-19 (17 Makale)
- Fevziye Reşid, “Hanımların Dikkatine”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.156 (7 Ramazan 1329), s.409-410
- Hatice, “Sırât-ı Müstakîm Ceride-i İslamiyesine”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.105 (4 Ramazan 1328), s.12-13
- Hacı Ahmet Hulusi ve Hacı Mustafa Derviş, *Ahtar-ı Kebir*, Matbua-i Amire, İstanbul 1310.
- Karaman, Hayrettin, *İslam’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- Kur’an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Karaman, Hayrettin ve diğerleri, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- M. Muhyiddin, “Mekâtib”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.139 (7 R.ahir 1329), s.138
- Manasızlı İsmail Hakkı, “Mevaiz”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.33 (17 R.evvel 1327), S.52 (17 Şaban 1327); “Tarih-i İslamiyet”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.101 (5 Şaban 1328), s.381
- Mehmet Esad, “İnsanın Mâhiyeti ve Vezâif-i Şeri’ye ve İçtimâiyesi”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.12 (17 Şevval 1326), s.190

Mehmet Fahreddin, “Medeniyet-i İslamiyeden Bir Sahife Yahut Tesettür-ü Nisvan”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.141-142-145-147-148-152-158 (7 Makale; “İza lem testeh fesna’ mâ şî’te”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.158 (21 Ramazan 1329), s.30; “İkinci Hata”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.138 (27 R.ahir 1329), s.120; “Mürtet Parmaklar! Mel’un Kalemler”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.169 (8 Zilhicce 1329), s.200

Mertoğlu, M. Suat, *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.

Musa Kazım, “Hürriyet ve Musâvât”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.2-8 (7 Makale)

Nazmi, (Mekteb-i Hukuktan Nazmi) “*Sabah* Gazetesi Sahibi Mehran Efendiye Açık Mektup”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.94 (15 C.ahir 1328), s.284

Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.146 (18 C.ahir 1328), s.248-249

Osmanlı Mediniet-i Tarihi, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999

Salahaddin Asım, “İlm-i İçtimâa’ Nazaran İslamiyet”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.32 (10 R.evvel 1327), s.89-91

Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Sami Zade Süreyya, “Beyrutta Amerikan ve Protestan Mektepleri”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.147 (3 Recep 1329), s.269

Sarı, Mevlüt, *Arapça Türkçe Lugat*, Bahar Yayınları, İstanbul Tsz.

Şerefeddin, “Kadınlar” (Schopenhauer’dan tercüme), *Sırât-ı Müstakîm*, S.173 (7 Muharrem 1330), s.263-267

Tahirü'l Mevlevi, “Nafi’ ve Mühim Bir Tesbit”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.152 (8 Şaban 1329), s.349; “Cinâyet-i Tahrîr”, *Sırât-ı Müstakîm*, S.134 (28 R.evvel 1329) , s.56

Yeğîn, Abdullah, Osmanlıca-Tükçe İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lugat, Engin Ofset, İstanbul 1983.